Инициатива «Луч света» Покончить с насилием в отношении женщин и девочек

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЮСТИЦИЯ МИНИСТРЛИГИ

МАМЛЕКЕТ КЕПИЛДЕГЕН ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ

АЯЛ-СУДЬЯЛАРЫНЫН КЫРГЫЗ АССОЦИАЦИЯСЫ

UNDP

ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЖАНА ГЕНДЕРДИК ЗОРДУК-ЗОМБУЛУККА УЧУРАГАН ГЕНДЕРДИК СЕЗИМТАЛ АДАМДАРГА БАГЫТТАЛГАН КОНСУЛЬТАЦИЯЛАР ЖАНА ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ БЕРҮҮ БОЮНЧА КЫЗМАТТАРДЫ ТАРТУУЛОО

Европа Биримдиги менен Бириккен Улуттар Уюмунун өнөктөштүгүнүн алкагында ишке ашырылып жаткан "Теңдик нуру" демилгесинин алкагында БУУӨП каржылык жана техникалык колдоосу менен Кыргыз сот аялдарынын ассоциациясы тарабынан ишке ашырылып жаткан «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында жеринде калкка кызмат көрсөтүүчү юристтер, юстиция органдары, социалдык жана башка кызматтардын кызматкерлери үчүн

Окуу куралы

Бишкек - 2023-ж.

ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЖАНА ГЕНДЕРДИК ЗОРДУК-ЗОМБУЛУККА УЧУРАГАН ГЕНДЕРДИК СЕЗИМТАЛ АДАМДАРГА БАГЫТТАЛГАН КОНСУЛЬТАЦИЯЛАР ЖАНА ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ БЕРҮҮ БОЮНЧА КЫЗМАТТАРДЫ ТАРТУУЛОО

Европа Биримдиги менен Бириккен Улуттар Уюмунун өнөктөштүгүнүн алкагында ишке ашырылып жаткан "Теңдик нуру" демилгесинин алкагында БУУӨП каржылык жана техникалык колдоосу менен Кыргыз сот аялдарынын ассоциациясы тарабынан ишке ашырылып жаткан «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында жеринде калкка кызмат көрсөтүүчү юристтер, юстиция органдары, социалдык жана башка кызматтардын кызматкерлери үчүн

Окуу куралы

Бишкек - 2023-ж.

УДК 347.6:396
ББК 66.74:67.404.5
Ү-99

Мусабекова Ч.А., юрид.илим.канд., доцент

Жалпы редакциялыгынын астында

Авторлор жамааты:
Мусабекова Ч.А., юрид.илим.канд., доцент (4.2 жана 5-7-тиркемелердеги бөлүмдөр), (юридикалык эксперт Сыдыкова В.Ж. менен биргеликте 4.1, 4.2.3, 4.2.6-бөлүмдөрү);
Никитенко Н.В., гендер боюнча эксперт (1- 2-бөлүмдөрү);
Пантелеева Л.Ю., мед.илим.канд., КРСУнун медициналык психология, психиатрия жана психотерапия кафедрасынын доценти, БДСС уюмунун улуттук психикалык саламаттык боюнча эксперт (1-4-тиркемелердеги 3 бөлүм)

Ү-99 **Үй-бүлөлүк жана гендердик зордук-зомбулукка учураган гендердик сезимтал адамдарга багытталган консультациялар жана юридикалык жардам берүү боюнча кызматтарды тартуулоо Ч.А. Мусабекова, Н.В. Никитенко, Л.Ю. Пантелеева, В.Ж. Сыдыкова** /Европа Биримдиги менен Бириккен Улуттар Уюмунун өнөктөштүгүнүн алкагында ишке ашырылып жаткан “Теңдик нуру” демилгесинин алкагында БУУӨП каржылык жана техникалык колдоосу менен Кыргыз сот аялдарынын ассоциациясы тарабынан ишке ашырылып жаткан «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында жеринде калкка кызмат көрсөтүүчү юристтер, юстиция органдары, социалдык жана башка кызматтардын кызматкерлери үчүн окуу куралы – Б., 2023. 123 б.

ISBN 978-9967-9504-1-2

Бул басылма «Тилектештик автобусу» кампаниясына катышкан үй-бүлөлүк, гендердик зомбулук боюнча юридикалык жардам кызматын көрсөткөн юристтеринин жана мамлекеттик адистердин арасында гендердик сезимталдыкты аныктоо көндүмдөрүн жогорулатууга күчтүү жана туруктуу окутуу системасын өнүктүрүүгө багытталган. Иш-чаралар БУУӨП тарабынан Европа Биримдиги менен Бириккен Улуттар Уюмунун өнөктөштүгү болгон “Теңдик Нуру” демилгеси аркылуу колдоого алынууда. Бул басылмада көрсөтүлгөн көз караштар Бириккен Улуттар Уюмунун, Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү программасынын, анын программаларынын/долбоорлорунун же өкмөттөрдүн көз карашын чагылдырбайт. Колдонулган белгилер кандайдыр бир өлкөнүн, аймактын же анын чек араларынын укуктук статусуна тиешелүү кандайдыр бир пикирди билдирбейт.

ISBN 978-9967-9504-1-2

УДК 347.6:396
ББК 66.74:67.404.5

МАЗМУНУ

КИРИШ СӨЗ.....5

ЗОМБУЛУК ЖАНА ПСИХОЛОГИЯЛЫК РЕАКЦИЯЛАР ЖӨНҮНДӨ КОЛДОНУЛГАН ТЕРМИНДЕРДИН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ЖАНА АНЫКТАМАЛАРЫ.....8

1. КИРИШҮҮ.....13

1.2. Концептуалдык негиз: гендердик көйгөй (гендердик теңчилик).....13

1.2. Дүйнөдө жана Кыргыз Республикасында аялдарга карата зомбулуктун абалы. Укуктук негиз.....17

1.2.1. Аялдарга карата зордук-зомбулукка каршы күрөшүү боюнча негизги эл аралык актылар.....18

1.2.2. Улуттук негиз: Кыргыз Республикасындагы гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун учурдагы абалы.....19

1.2.3. Кыргыз Республикасындагы үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү боюнча улуттук мыйзам.....22

1.2.4. Сот адилеттигине жетүүдөгү тоскоолдуктар.....27

1-бөлүмдүн окуу тапшырмалары.....30

1-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолор.....32

2. ГЕНДЕРДИК ЖАНА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТУ БАШЫНАН ӨТКӨРГӨН АДАМДАР ҮЧҮН АДАМ УКУКТАРЫНА ЖАНА АЛАРДЫН КЫЗЫКЧЫЛЫГЫНА НЕГИЗДЕЛГЕН МАМИЛЕ.....33

2.1. Зордук-зомбулуктун түшүнүгү, формалары жана цикли.....33

2.2. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерди коргоо боюнча эл аралык колдонмолор жана стандарттар.....36

2.2.1. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге кызмат көрсөтүүнүн эл аралык стандарттары.....36

2.2.2. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге укукка негизделген жана аны башынан өткөргөндөргө багытталган мамиле. Колдонулуучу адам укуктары.....38

2.2.3. АДЖК белгиленген стандарттар.....40

2.2.4. Стамбул конвенциясында белгиленген стандарттар.....41

2.3. Кыргыз Республикасынын эл аралык укуктук милдеттенмелери.....42

2-бөлүмдүн окуу тапшырмалары.....47

2-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолор.....50

3. КАЛККА КОНСУЛЬТАЦИЯЛАРДЫ ЖАНА ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ КӨРСӨТҮҮДӨ ГЕНДЕРДИК ЖАНА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУК ЖОРУКТАРДЫ АНЫКТОО. ПСИХОЛОГИЯЛЫК АСПЕКТИ.....50

3.2.1. Зордук-зомбулук тобокелчилигин аныктоо.....51

3.2.2. Үй-бүлөлүк зомбулук учурларын аныктоодогу маанилүү факторлор.....52

3.2.3. Сексуалдык зомбулукту аныктоонун негизги факторлору.....53

3.2.4. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендердин жүрүм-турум стратегиялары.....54

3.2.5. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулукка алып келүүчү негизги тобокелдик факторлору.....55

3.2.1. Этикалык эрежелер жана нормалар.....55

3.2.2. Өзүңүздүн иш-аракеттериңизди адамдардын маданий салттарына ылайыкташтыруу.....56

3.2.3. Юридикалык консультацияларды берүүдөгү гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун белгилерин аныктоонун усулдук негиздери.....58

3-бөлүмдүн окуу тапшырмасы.....59

3-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолор.....60

4. ГЕНДЕРДИК ЖАНА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТАН КОРГОО БОЮНЧА УКУКТУК МЕХАНИЗМ....60

4.1. Тез арада тыюу салуу буйруктары (ebos), узак мөөнөттүү коргоо буйруктары жана тобокелдиктерди баалоо: эл аралык стандарттар жана чет элдик мыкты тажрыйбалар....60

4.1.1. Тез арада тыюу салуу буйруктары 61

4.1.2. Узак мөөнөттүү коргоо буйруктары 62

a) Эл аралык стандарттар....62

b) Мыкты чет элдик тажрыйба: Испаниядагы коргоо буйруктары....63

4.1.3. Тобокелдиктерди баалоо протоколдору (Испания полициясынын протоколдорунун мисалында) 66

4.2. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо системасы 71

a) Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын өз убагында билдирүү....76

b) Үй-бүлөлүк зордук-зомбулукка каршы туруу жана аны токтотуу 77

c) Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөтүүнү уюштуруу....79

d) Укук бузуу аракетинин изин аныктоо 87

e) Статистикалык отчеттуулукту түзүү 88

f) Үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө маалыматтарды чогултуу, түзүү жана талдоо, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча чаралар системасынын натыйжалуулугун баалоо 89

4-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолору....99

1-ТИРКЕМЕ. Психологиянын негиздерин колдонуу менен келген кишини жеке кабыл алуу учурунда зомбулук учурларын аныктоо боюнча юридикалык консультация берүүчү адистердин аракеттеринин алгоритми....100

3-ТИРКЕМЕ. Байкоо картасы....105

4-ТИРКЕМЕ. Зордук-зомбулуктун таасирин баалоо үчүн скрининг (травматикалык окуя) 107

5-ТИРКЕМЕ. «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында жеринде калкка кызмат көрсөтүүчү, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттердин иш-аракеттеринин кадамдык алгоритми....107

6-ТИРКЕМЕ. Үй-бүлөлүк зомбулук учурунда кайрыла ала турган байланыштардын тизмеси....119

7-ТИРКЕМЕ. Кризистик борборлордун байланыш телефондору....121

КИРИШ СӨЗ

“Тилектештик автобусу” ишмердүүлүгү тууралуу

Кыргыз Республикасынын Конституциясына, улуттук стратегияларына жана өнүктүрүүнүн белгиленген артыкчылыктарына ылайык, Кыргыз Республикасы жарандардын тең укуктарын жана калктын сапаттуу кызматтарга жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууга багытталган демократиялык мамлекет болуп саналат. Расмий маалыматтар боюнча[1] Кыргыз Республикасынын калкынын 66% инфраструктурасы жана экономикалык өнүгүүсү ар кандай деңгээлдеги айыл жеринде жашайт. Көптөгөн айылдарда географиялык өзгөчөлүктөргө жана райондун борборлорунан алыс жайгашкандыгына байланыштуу калктын турмуш-тиричилик кызматтарына жетүү маселеси өзгөчө курч турат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын (айыл өкмөттөрүнүн) 84%дан ашыгы мамлекеттик бюджеттен дотацияларды алып, өз ишмердүүлүгүн пландаштырууда жана өнүктүрүүдө төмөн эффективдүүлүктү көрсөтүшөт. Ушул жана башка бир катар факторлор калктын сапаттуу мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарга бирдей жетүүсүнүн татаал жана региондор боюнча гетерогендүү болушуна таасирин тийгизет. Жарандык билимдин жана укуктук сабаттуулуктун төмөн деңгээли жарандардын сапаттуу кызматтарды алуу жана өз укуктарын коргоо үчүн мамлекеттик жана муниципалдык бийлик органдары менен иштешүүсүн да кыйындатат. Бул Кыргыз Республикасынын калкынын жер-жерлерде акысыз юридикалык жардам жана юридикалык консультацияларды көрсөтүүнүн туруктуу системасын түзүүгө болгон муктаждыгын шарттайт.

Бул көйгөйдү чечүү үчүн мамлекеттик жана муниципалдык бийлик органдары тарабынан мыйзамдарды жакшыртуу, сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу боюнча саясатты жана стратегияларды иштеп чыгуу, анын ичинде бүткүл өлкө боюнча юридикалык жардам көрсөтүү деңгээлинде белгилүү аракеттер көрүлүүдө.

Калкты жеринде бекер юридикалык жардам жана юридикалык консультациялар менен камтууну жогорулатуунун эффективдүү механизмдеринин бири жана Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги менен БУУӨП ортосундагы сапаттуу кызматташуунун үлгүсү «Тилектештик автобусу» болду. “Тилектештик автобусу” долбоору, бир кездерде кызмат көрсөткөн Париж шаарынын жергиликтүү бийликтеринин тажрыйбасына негизделген, ар кандай себептерден улам расмий мамлекеттик органдарга кайрыла албаган же корккон жарандар үчүн кызмат кылган.

Алсак, 2016-жылдан бери БУУӨП менен Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ортосундагы Стандарттуу макулдашуунун алкагында Кыргыз Республикасынын калкына акысыз юридикалык жардам көрсөтүүнүн туруктуу системасын түзүү боюнча иштер жүргүзүлүүдө.

Калкка бекер юридикалык жардам көрсөтүү жана консультация берүү мобилдик топтордун тиешелүү административдик-аймактык бирдиктерге атайын унаалар менен чыгуусу аркылуу ишке ашырылат. 2020-жылы БУУӨП Юстиция министрлигине эки Nissan кичи автобусун (түштүк жана түндүк региондору үчүн) тапшырып, ал жер-жерлерде калкка акысыз юридикалык жардам көрсөтүү системасынын натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берди. Микроавтобустар мобилдик топтор үчүн керектүү жабдуулар менен жабдылган: бүктөлүүчү столдор жана отургучтар, чатырлар, үн күчөткүчтөр, электр узарткычтар, термостор, термо казандар).

---

[1] Караңыз: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, Туруктуу калктын саны боюнча аналитикалык материал. Жарыяланган күнү 01.08.2017. Шилтеме боюнча жеткиликтүү: http://www.stat.kg/ru/news/semejnoe-nasilie-sredi-zhenshin-i-muzhchin/

«Тилектештик автобусу» долбоорунун максаттары:
Кыргыз Республикасынын калкынын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу таламдарын коргоого көмөк көрсөтүү;
мыйзамдардын ар кандай аспектилери боюнча консультациялык жана түшүндүрүү иштерин жүргүзүү;

- мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана башка уюмдар жана адамдар менен акысыз юридикалык жардам жана юридикалык консультация берүү боюнча өз ара аракеттенүү;
- укуктук билим берүүгө көмөктөшүү, Кыргыз Республикасынын калкынын укуктук маданиятын жана укуктук аң-сезимин өнүктүрүү.

“Тилектештик автобусунун” иши төмөнкүдөй уюштурулган:

- Калктын актуалдуу маселелерин, негизинен социалдык маселелерди, мурастоо укуктарын, кыймылдуу жана кыймылсыз мүлккө ээлик кылуу, карыздарды өндүрүү, сатуу-сатып алуу ж.б. эске алуу менен мобилдик топтор мамлекеттик органдардын адистеринен, анын ичинде юристтерден, түзүлөт;

- Тилектештик автобусунун» мобилдик топторунун айрым аймактарга чыгуусу графиктер боюнча уюштурулат, алар жөнүндө калкка алдын ала кабарланат жана жолугушуулар өткөрүлө турган жер аныкталат;
- жолугушуулардын жыйынтыгы боюнча калктан арыздар кабыл алынат, отчеттор түзүлөт жана келип түшкөн арыздардын жана кайрылуулардын жоопторуна жана аткарылышына көзөмөл жүргүзүлөт, арыздарды чогултуу процесси, аткарылышын жана отчеттуулугун контролдоону камсыз кылуу БУУӨП жардамы менен автоматташтырылган.

Белгилүү болгондой, Кыргызстанда аялдарга карата зордук-зомбулукту жана үй-бүлөлүк зомбулукту жоюунун курч көйгөйү бар, анда «Тилектештик автобусу» долбоору маанилүү роль ойнойт.

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин[2] (мындан ары - КР ИИМ) маалыматы боюнча, Кыргызстанда үй-бүлөлүк зомбулук фактылары жыл сайын көбөйүүдө. 2012-жылдан 2015-жылга чейин жыл сайын 2500дөн 3500гө чейин фактылар катталган. 2016-2018-жылдары бул көрсөткүч 7 миңден төмөн түшкөн эмес. Алсак, бул маалыматтарга ылайык, 2019-жылы үй-бүлөлүк зомбулуктан 6145 убактылуу коргоо ордери берилген, анын ичинде физикалык, психологиялык, сексуалдык зомбулук фактылары боюнча (5752си жабыркаган аялдарга, 393ү жабыркаган эркектерге берилген). Ал эми 2020-жылы 9 миңден ашты, COVID-19га байланыштуу карантиндин башталышы менен Кыргыз Республикасында үй-бүлөлүк зомбулук фактыларынын саны 62%га өстү. Алсак, Ички иштер министрлиги 2020-жылы үй-бүлөлүк зомбулук боюнча 9025 иштин 947си гана сотко жеткенин билдирди. Статистика көрсөткөндөй, 90% же андан ашык иштер ар кандай себептер менен сотко жетпей жабылып калган.

Ал эми 2021-жылы үй-бүлөлүк зомбулуктун 10 151 учуру катталган. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга 9038 убактылуу коргоо ордери берилген болсо, анын 8463ү аялдарга, 264ү жашы жете электерге берилген.

“Тилектештик автобусу” долбоорунун маанилүү милдеттеринин бири – 2021-жана 2023-жылдары үч облустун (Чүй, Ош, Нарын) пилоттук райондорунда “Теңдик нуру” демилгесинин алкагында аялдардын укуктарын коргоо, аялдарга жана кыздарга карата зордук-зомбулукту жоюу боюнча натыйжалуу коомдук кампанияны өткөрүү.

---

[2] Караңыз: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, Аялдар жана эркектер арасындагы үй-бүлөлүк зомбулук, 2021. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: http://www.stat.kg/ru/news/semejnoe-nasilie-sredi-zhenshin-i-muzhchin/

«Тилектештик автобусу» долбоору аркылуу коомдогу терс гендердик стереотиптерди жок кылууга, аялдардын жана кыздардын, анын ичинде зордук-зомбулукка кабылгандардын укуктук сабаттуулугун жогорулатуу маселелери чечилүүдө, аялдар менен кыздарга Юстиция министрлигинин ролу тууралуу жана алардын укуктарын камсыз кылууда кепилденген мамлекеттик юридикалык жардам (КМЮЖ) жөнүндө маалымат берилет.

Зордук-зомбулуктан жабыркагандарга (аялдарга, кыздарга ж.б.) "Тилектештик автобусу" аркылуу юридикалык жардам көрсөтүү төмөнкүдөй тартипте ишке ашырылат:

- жарандарга юридикалык кеп-кеңештерди берүү үчүн аянтча уюштурулат, тактап айтканда, мамлекеттик органдардын адистери үчүн чоң жыйындар залында, айыл өкмөтүнүн короосунда же мектептин спорт залында/короосунда өзүнчө столдор орнотулат, мукабада алар өкүлчүлүк кылган мамлекеттик органдын аталышы жазылат, адвокаттар үчүн өзүнчө бөлмө берилет;
- мамлекеттик органдардын адистери юридикалык консультация берүүнүн жүрүшүндө кайрылган адам зомбулукка кабылганы тууралуу фактысы аныкталса, алар акырын гана адвокаттын жардамын сунушташат жана жабырлануучунун макулдугу менен адвокатка жөнөтүшөт;
- андан ары процесс мыйзамдарга ылайык адвокаттын коштоосунда өтөт, атап айтканда, зомбулуктун фактысын, түрүн аныктоо, тиешелүү юридикалык жардам көрсөтүү (арыз түзүү, ишти андан ары жүргүзүү үчүн адвокатты берүү маселесин чечүү, себептерин жана көйгөйлөрүн аныктоо, медициналык мекемелерге, кризистик борборлорго ж.б. багыттоо).

Бул колдонмо «Укук коргоо органдарынын кызматкерлери үчүн окуу модулдарын өнүктүрүү, институционалдаштыруу, үй-бүлөлүк жана гендердик зомбулук боюнча адилеттик жана координациялоочу орган» долбоорунун алкагында «Аялдарга карата зомбулуктун жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү: эл аралык стандарттарга карата Кыргызстандагы укуктук жөнгө салуу практикасы» (2022-ж.) окуу куралынын негизинде юристтердин, юстиция органдарынын кызматкерлеринин, жеринде калкка кызмат көрсөтүүчү социалдык жана башка кызматтардын кызматкерлеринин квалификациясын жогорулатуу максатында, Бириккен Улуттар Уюмунун өнөктөштүгү менен БУУӨП техникалык жана каржылык колдоосунда ишке ашырылып жаткан "Теңдик Нуру" инициативасынын алкагында Кыргыз сот аялдар Ассоциациясы (КСАА) ишке ашырып жаткан «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында иштелип чыккан.

ЗОМБУЛУК ЖАНА ПСИХОЛОГИЯЛЫК РЕАКЦИЯЛАР ЖӨНҮНДӨ КОЛДОНУЛГАН ТЕРМИНДЕРДИН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ЖАНА АНЫКТАМАЛАРЫ

"Зордук-зомбулук" термини жөнүндө. Ар кандай эл аралык документтерде, адамга карата зомбулукка байланыштуу ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдарында колдонулган түшүнүктөрдөгү терминологиялык айырмачылыкты белгилей кетүү керек. Алар мындай терминдер:

- гендердик зордук-зомбулук;
- аялдарга карата зордук-зомбулук;
- үй зомбулугу;
- үй-бүлөлүк зомбулук;
- тиричилик зомбулук;
- үй-бүлөлүк тиричилик зомбулук.

Кээ бир учурларда, түшүнүктөр бирдей түшүнүктү жана мамилени билдирет, бирок ар кандай формулировканы жана колдонууну туюнтат.

Алардын баары зомбулукка кабылган субъекттердин категориясына жараша зомбулуктун бир түрү катары аныкталат.

Гендердик зомбулук ар кандай коомдо жана кайсы бир мамлекеттик түзүлүштө, биринчи кезекте анын мотивдери жана кесепеттери боюнча социалдык маданий категория болуп саналат. Ал универсалдуу мүнөзгө ээ жана турмуштун бардык тармактарында: саясий, экономикалык, руханий, үй-бүлөлүк тиричиликте бар.

Гендердик зомбулук гендердик өзгөчөлүктөрдүн (биологиялык да, социалдык-маданий да) негизинде бир адам тарабынан экинчи адамга карата колдонулган зомбулук катары мүнөздөлүшү мүмкүн. Көрүнүп тургандай, гендердик зомбулук зомбулуктун ар кандай формаларынын кеңири спектрин камтыйт: физикалык, сексуалдык, психологиялык, экономикалык жана башка формалар. Гендердик зомбулук аялдарга да, эркектерге да жасалышы мүмкүн.

Ошого карабастан, эл аралык практика жана статистика зордук-зомбулук учурларынын басымдуу көпчүлүгү аялдарга карата экендиги жөнүндө айтып жатат, ошондуктан, БУУнун көптөгөн эл аралык документтерине ылайык, «гендердик зомбулук» «аялдарга карата зордук-зомбулук» жана/же «гендердик негизде аялдарга карата зомбулук» түшүнүгүн эквиваленттүү деп кароо керек.

Аялдарга карата дискриминацияны жоюу боюнча комитет гендердик зомбулук АДЖК 1-беренесине ылайык басмырлоо экенин түшүндүрдү.[3] Комитет өзүнүн №19-рекомендациясында[4] *гендердик зомбулук* – «аял болгондугу үчүн ага карата багытталган же аялдарга пропорционалдуу эмес терс таасирин тийгизген зомбулук» деп белгилеген.

Аялдарга карата зомбулукту жоюу Декларациясына[5] ылайык, ***«аялдарга карата зомбулук»*** коомдук же жеке турмушта болобу, мажбурлоо же эркинен негизсиз ажыратуу болобу, аялдарга физикалык, сексуалдык же психологиялык зыян же азап алып келген же алып келиши мүмкүн болгон гендердик зомбулуктун ар кандай актысы, ошондой эле мындай аракеттерди жасоо менен коркутуу дегенди билдирет.

---

[3] Аялдарга карата дискриминациянын бардык формаларын жок кылуу жөнүндө конвенция. Генералдык Ассамблеянын 1979-жылдын 18-декабрындагы 34/180 резолюциясы менен кабыл алынган. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml

[4] №19-Жалпы сунуш. Аялдарга карата зомбулук АДЖК. 11-сессия 1992-жыл. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw_handbook/cedaw_rec19.pdf

[5] Аялдарга карата зомбулукту жоюу боюнча декларация. Генералдык Ассамблеянын 1993-жылдын 20-декабрындагы 48/104 резолюциясы менен кабыл алынган. 1-ст. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml

Аялдарга карата зомбулуктун жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча Европа Кеңешинин Конвенциясынын Түшүндүрүүчү баяндамасында[6] (мындан ары Стамбул конвенциясы)[7] ***"аялдарга карата зомбулук"*** – аялдарга карата сексуалдык, физикалык, психологиялык же экономикалык зыян же азап алып келген же алып келиши мүмкүн болгон, анын ичинде мындай аракеттерди жасайм деп коркутуу, мажбурлоо же коомдук же жеке турмушта эркинен ээнбаштык менен ажыратуу гендердик зомбулуктун бардык актылары болуп саналат.

«Гендердик белгиси боюнча аялдарга карата зомбулук» термини бүтүндөй Стамбул конвенциясында аял болгону үчүн гана багытталган же аялдарга пропорционалдуу эмес түрдө таасир эткен зомбулукка карата колдонулат. Ал зомбулуктун башка түрлөрүнөн айырмаланып турат: а) бөлүмүндө көрсөтүлгөн зомбулук аракеттеринин негизги мотиви так жабырлануучунун жынысы болуп саналат. Башкача айтканда, гендердик зомбулук аялга кандайдыр бир жол менен зыян келтирүү болуп саналат жана бул аялдар менен эркектердин ортосундагы айырмачылыктарды кабыл алууга негизделген теңсиз бийлик мамилелеринин себеби жана натыйжасы болуп саналат, бул аялдардын жеке жана коомдук чөйрөдө көз каранды абалына алып келет.[8]

Белгилей кетчү нерсе, «гендердик зомбулук» жана «аялдарга карата зомбулук» түшүнүгүндө үй-бүлө мүчөсү, тууганы же ага теңештирилген адам экендигине карабастан кандай мамиленин негизинде (үй-бүлөлүк, башка) зомбулук актысы болгондугу зомбулуктун субъекти болуп эсептелет.

Стамбул конвенциясына ылайык, ***үй зомбулугу*** – бул үй-бүлөдө же үйдө, мурунку же азыркы жубайлардын же өнөктөштөрдүн ортосунда, жабырлануучу менен кылмышкер чогуу жашаган же жашабаган жерде болгондугуна физикалык, сексуалдык, психологиялык же экономикалык зомбулуктун бардык аракеттери болуп саналат.

Үй зордук-зомбулугу негизинен эки түрдөн турат: интимдик өнөктөш, учурдагы же мурунку жубайлар же өнөктөштөр тарабынан жасалган зомбулук жана муундар аралык зомбулук, көбүнчө ата-энелер жана балдардын ортосунда. Бул аныктама гендердик нейтралдуу болуп саналат жана жабырлануучу менен кылмышкердин жынысына карабастан өзүнө камтыйт.

Тиричилик зомбулук үй-бүлө мүчөлөрүнө жана аларга теңештирилген адамдарга карата жасалган үй-бүлөлүк зомбулуктун бардык түрлөрүн камтыйт.

КМШ өлкөлөрүнүн көптөгөн ченемдик укуктук документтеринде *«үй-бүлөлүк зомбулук»* же *«үй-бүлөлүк тиричилик зомбулук»* термини колдонулат, ал өзүнүн түзүмү жана мазмуну боюнча *«үй-бүлөлүк зомбулук»* терминине туура келет.

Кыргыз Республикасында (КР) «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына[9] ылайык ***«үй-бүлөлүк зомбулук»*** түшүнүгү кыйла кеңири түшүнүктү камтыйт жана төмөнкүдөй түшүнүлөт:

- физикалык, психологиялык, экономикалык мүнөздөгү атайылап жасалган аракеттер же алардын коркунучу, ошого тете үй-бүлө мүчөсүнүн/ага теңештирилген адамдын башка үй-бүлө мүчөсүнө/ага теңештирилген адамга карата жасаган этиятсыздыгы (1-ст.).

---

[6] Стамбул конвенциясына Түшүндүрмө баяндама (мындан ары - Түшүндүрмө баяндама), 279-пункт. // Орусча версиясы шилтеме аркылуу жеткиликтүү: https://rm.coe.int/explanatory-ic-rus-web/16808e9a2a Кайрылган күнү: 19.04.2022.

[7] Аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча Европа Кеңешинин Конвенциясы (Стамбул конвенциясы), Стамбул, 11-май 2011-жыл (расмий эмес котормо). Бул жерде жеткиликтүү: https://rm.coe.int/16806b0687/ Кайрылган күнү: 12.04.2022.

[8] Ошол эле жерден караңыз

[9] Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 27-апрелиндеги No 63 "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Мыйзамы.

Жогоруда айтылган бардык терминдер (үй-бүлөлүк, үй зомбулугу, тиричилик, үй-бүлөлүк-тиричилик), чындыгында, "үй-бүлөлүк-тиричилик зомбулук" деген бир термин менен камтылган.

Эл аралык практикада үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу мыйзамдар олуттуу трансформацияга дуушар болду - үй-бүлөлүк зомбулукту негизинен физикалык деп кароодон, мыйзам чыгаруучулар зомбулуктун физикалык, сексуалдык, эмоционалдык жана/же психологиялык, патримоналдык, мүлктүк жана/же экономикалык түрлөрүнүн бардыгын же айрымдарын камтыган аныктамаларды белгилөө үчүн мыйзамдарды киргизет жана/же түзөйт.

Мисалы, Индияда 2005-жылы кабыл алынган Аялдарды үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо мыйзамынын II бөлүмү физикалык, сексуалдык, оозеки, эмоционалдык жана экономикалык зомбулукту камтыйт, ал эми 2006-жылы кабыл алынган Мария да Пенья мыйзамынын 5-беренеси. Бразилияда "аялдарга карата тиричилик жана үй-бүлөлүк зомбулук - бул аялдын өлүмүнө, денесине жаракат келтирүүгө, физикалык, сексуалдык же психологиялык жактан азап чегүүгө, ошондой эле моралдык же ата-энелик зыянга алып келген гендердик негизде ар кандай аракет же аракетсиздик" деп айтылат. Ливанда Үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө мыйзам үй-бүлөдөгү зомбулукка үй-бүлө мүчөсү тарабынан жасалган жана анын кесепеттери физикалык, психологиялык, сексуалдык же экономикалык мүнөзү жактан жабыр тарткан же зыян келтириши мүмкүн болгон ар кандай зомбулук аракеттерин камтыйт.[10]

Ошентип, "тиричилик зомбулук", "үй-бүлөлүк зомбулук", "үй-бүлөлүк-тиричилик зомбулук" жана "үй зомбулугу" деген терминдер мазмуну боюнча окшош жана никедеги же тууганчылыгы бар бир адам тарабынан башкага карата жасалганын, алар учурдагы же мурунку өнөктөштөр экендигине карабастан зордук-зомбулук болот деп болжолдойт.

Бул Колдонмодо “аялдарга карата зомбулук”, “гендердик зомбулук” жана “үй-бүлөлүк зомбулук” деген терминдер эл аралык документтерге негизделген кеңири гендердик мамилеге карата колдонулат жана Кыргыз Республикасынын практикасын карап чыгууда колдонуудагы мыйзамдардын негизинде “үй-бүлөлүк зомбулук” термини колдонулат.

"Зордук-зомбулуктун курмандыгы" деген терминди колдонуу олуттуу дискурсту жаратат. “Зордук-зомбулуктун курмандыгы” түшүнүгү адамга “стигма” болушу мүмкүн жана адамдын басынтылган позициясын актуалдуу кылат, ошондой эле "зордук-зомбулукту башынан өткөргөн" терминди колдонуу сунушталууда, анткени адамга биологиялык мамилеге көбүрөөк таасир этет деген пикирлер бар. Бул улантуу зарыл болгон олуттуу социалдык-маданий, психологиялык жана философиялык дискурстун маселеси.

Анда эмесе, укуктук практикага жана эл аралык документтерге кайрылсак. Стамбул конвенциясында “***жабырлануучу***” деген сөз көп колдонулат. Бул термин аялдарга карата зомбулуктун да, үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарына да тиешелүү. Аялдарга карата зомбулуктун курмандыгы аялдар жана кыздар гана болушу мүмкүн, ал эми үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы эркектер, аялдар жана жаш балдар болушу мүмкүн. «Жабырлануучу» деген сөздү Стамбул конвенциясынын алкагында түшүнүү керек.[11]

[10] ST/ESA/329 Бириккен Улуттар Уюмунун басмасы. Экономикалык жана социалдык маселелер боюнча бөлүм. Аялдардын өнүгүүсү боюнча бөлүм, 2010 Аялдарга каршы зомбулук мыйзамдык колдонмо. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/handbook/Handbook%20for%20legislation%20on%20VAW%20(Russian).pdf Кайрылган күнү:10.05.2022.

[11] Стамбул конвенциясына түшүндүрмө баяндамасы. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: https://rm.coe.int/explanatory-ic-rus-web/16808e9a2a

Улуттук мыйзамдарга, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексине жана «Укук бузуулар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын кодексине шилтеме жасоо менен төмөнкүдөй терминдер колдонулат:

- кылмыш менен физикалык, моралдык жана (же) материалдык зыянга учураган жеке жак ***жабыр тарткан*** болуп саналган**.** Жабыр тарткандын укуктары жана милдеттери жеке же юридикалык жак үчүн аны жабыр тарткан деп таануу жөнүндө чечим кабыл алынган учурдан тартып келип чыгат;

- жабыр тарткан деген укук бузуу менен физикалык, мүлктүк же моралдык зыянга учураган же ишкердик беделине зыян келтирген жеке же юридикалык жак болуп саналат.

Бул Колдонмонун алкагында "жабырлануучу" деген термин эл аралык документтерге ылайык аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун бардык түрлөрүнөн жапа чеккен адамдарга карата, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык терминдер колдонулат.

Бул Колдонмонун өзгөчөлүгү - анда угуучулар юридикалык консультация бергенде зомбулук фактыларын аныктоо үчүн психологиянын ыкмаларын колдонуу менен окуу курсунун студенттерине көндүмдөрдү калыптандыруу боюнча бөлүм камтылгандыгында, ага байланыштуу ***психологиялык реакцияларды*** аныктоо зарыл.

Агрессор - агрессия кылган; өзүн баскынчыдай алып жүргөн, башкаларга биринчи кол салган.

Амнезия - оорунун, жаракаттын же стресстик кырдаалдын натыйжасында эс-тутумдун жарым-жартылай же толук жоготуусу. Эс-тутумду жоготуу убактылуу же туруктуу, көбүнчө өзүнөн-өзү пайда болот. Оорунун түрүнө карата адам жашоосундагы окуяларды, мезгилдерди унутат.

Аффект – адамдын эмоционалдык абалы, бул өтө күчтүү кыска мөөнөттүү эмоционалдык дүүлүктүрүү, коркуу, ачуулануу, үмүтсүздүк сыяктуу эмоциялардын тутанышы, капыстан пайда болуусу, олуттуу мүнөзү менен мүнөздөлөт. Аң-сезимдеги өзгөрүүлөрдүн, аракеттерди ыктыярдуу башкаруусунун бузулушу.

Аффекттин таасир калтыруусунун түрүнө жараша стеникалык (байыркы грек тилинен σθένος - күч) жана астеникалык (ἀσθένεια - алсыздык) болуп бөлүнөт. ***Стеникалык аффекттер*** – ачуулануу, ырахат алуу– активдүү кыймыл-аракетке дем берип, күчтөрдүн жыйындысына көмөктөшөт, ал эми астеникалык аффекттер – меланхолия, үрөй учурарлык, алсыздык– кандайдыр бир иш-аракетке күчтүн жоктугу же активдүүлүктү парализация кылат.

Аффективдүү реакция - белгилүү бир таасирге жооп катары эмоционалдык жооп; эмоционалдык абалынын кескин өзгөрүшү; карама-каршы абалга өтүү.

Дезориентация – бул мейкиндикте жана убакытта багыт ала албоо, адамдын инсандыгын жана башкаларды кабылдоосунун бузулушу менен мүнөздөлүүчү нейропсихиатриялык оору.

Депрессия – депрессия, меланхолия, үмүтсүздүккө кабылган адамдын эмоционалдык абалы. Депрессияга кабылган адамда эрк алсырап, кадимки каалоолор, муктаждыктар жоголот. Көбүнчө адамдын жашоосундагы же жакындарынын жашоосундагы ар кандай жагымсыз окуялар үчүн жеке жоопкерчилик жөнүндө ойлор пайда болот. Келечектин жана ар кандай турмуштук кыйынчылыктардын алдында алсыздык, бардык аракеттердин абсолюттук үмүтсүздүк сезими бар. Ишмердүүлүк төмөндөп, чарчоо күчөйт. Катуу депрессияда адам өзүн-өзү өлтүрүүгө аракет кылышы мүмкүн, ошондуктан адистин кийлигишүүсү көп учурда зарыл болот.

Зордуктоочу – белгилүү бир максатка жетүү үчүн коркутуп-үркүтүү жана физикалык басым жасоо, мисалы, күч колдонуу менен жыныстык катнашка мажбурлаган адам.

Стресске курч реакция кылуу – бул дароо же травматикалык стресстин ашыкча таасиринен кийин пайда болгон бузулуу. Аң-сезимдин өзгөргөн абалынын

симптомдорунан кыймыл-аракеттин бузулушуна чейин алып келиши мүмкүн (ачуулануудан нес болуп туруп калганга чейин), бир нече сааттан бир нече күнгө чейин созулат.

Посттравматикалык стресстин бузулушу - бул ашыкча күч менен коркунучтуу травматикалык стресске жооп катары өнүккөн психикалык оору.

Психикалык ден соолук - бул психикалык бузулуунун жоктугун гана көрсөткөн түшүнүк эмес. Психикалык ден соолук ар бир адам өзүнүн дараметин ишке ашыра ала турган, жашоонун кадимки стресстерине туруштук бере ала турган, жемиштүү жана үзүрлүү эмгектенип, коомго салым кошо ала турган психикалык бейпилдиктин абалы катары аныкталат.

Психогендик амнезия – адам үчүн эмоционалдык мааниге ээ болгон окуяларды жана фактыларды тандап эстеп калуу. Ошол эле учурда жаңы маалыматты кабыл алуу жана сактоо жөндөмдүүлүгү сакталган.

Качуу реакциясы – психикалык же физикалык жактан коркунучтуу нерсе болгон учурда пайда болгон стресске физиологиялык жооп. Качуу же урушуу реакциясы миңдеген жылдар мурун ата-бабаларыбызды сактаган сыяктуу эле сиздин да коопсуздугуңузду сактайт. Сиз олуттуу коркунучка туш болгондо, денеңиз бул физиологиялык жооп менен тез жана натыйжалуу реакция бериши керек.

Нес болуп катып калуу реакциясы – стресс гормондорунун физикалык таасири күчөгөн, интенсивдүү терс эмоцияларды пайда кылган, анын ичинде шок, тынчсыздануу, дүрбөлөң жана үрөй учурган травмага жооп. Адамдын мээси өзүн коргой албаган же толкундануусун көтөрө албаган кырдаалда экенин түшүнгөндө, ал жөн эле өчүп калат, мисалы транспортто кодулоо сыяктуу. Нес болуп калуу адаптациялоо үчүн кызмат кылганы менен, психикалык ден соолугубузга зыян келтириши мүмкүн. Эгер өзүбүздү коргой албадык деп ойлосок, өзүбүздү күнөөлүү сезип, уялып, ачууланышыбыз мүмкүн. Нес болуп катып калуу коргонуу механизми экенин жана ошол учурда жан сактоого эң жакшы мүмкүнчүлүк берерин эстен чыгарбоо керек.

Суициддик жүрүм-турум – өзүнө зыян келтирүүгө же өзүн өзү жок кылууга багытталган фантазиялар, ойлор, идеялар же иш-аракеттер түрүндө көрүнгөн жана, жок эле дегенде, минималдуу деңгээлде ачык же өлүмгө жашыруун ниеттер менен түрткү болгон аутоагрессивдүү жүрүм-турум.

Стрессор - жагымсыз, күчү жана узактыгы боюнча олуттуу, тышкы жана ички таасирлер, стресстик шарттардын пайда болушуна алып келет. Физиологиялык стрессорлор төмөнкүдөй айырмаланат: ашыкча физикалык активдүүлүк, жогорку жана төмөнкү температура, оорутуучу стимулдар, дем алуунун кыйындашы ж.б.

Стресстик реакция - бул кырдаалды баалоого мүмкүндүк берүүчү жана жашоо үчүн жооптуу бир катар физиологиялык процесстерди козгогон аң-сезимсиз коргонуу механизми.

Травматикалык стресс - бул адам тарабынан ашыкча күч катары кабыл алынган, адаптациянын бардык деңгээлин бузган жана бүткүл жашоо образын өзгөртүүнү талап кылган окуя. Травматикалык стресс бир жагынан адамдын өзү жана дүйнө жөнүндөгү идеалдаштырылган идеялары менен экинчи жагынан реалдуу дүйнөнүн катаалдыгынын ортосундагы курч конфликттин кырдаалында өнүгөт.

1. КИРИШҮҮ

1.2. Концептуалдык негиз: гендердик көйгөй (гендердик теңчилик)

Баары эмнеден башталат? - “Теңчилик” түшүнүгүнөн. Биздин планетада акылдуу адам пайда болгон учурдан тартып жана анын андан аркы эволюциясы, примитивдүү жамааттык түзүлүштөн баштап, жамааттын ар бир мүчөсүнүн ролу жөнүндө түшүнүк жана коргоо калыптанган, анын жөндөмдүүлүгүнө жана өзүнүн эмгек үлүшүнө салым кошуу мүмкүнчүлүгүнө негизделген. Ошентип, жамаатта жашаган байыркы адам үчүн аялдар менен эркектердин ролдору[12] негизинен жамааттын жашоосу жана өнүгүшү үчүн маанилүү болгон биологиялык жактан аныкталган өзгөчөлүктөргө жараша бөлүштүрүлгөн. Мисалы, физикалык жактан күчтүү эркектер жамаатты душмандардан коргоо, тамак-аш менен камсыздоо милдетин аткарса, аялдар жамааттын тиричилигин колдоо жана үй-бүлөнү көбөйтүү менен алектенишкен. Социалдык ролдорду ушундай жөнөкөй, примитивдүү түшүнүүдө да, бирөөнүн ролу экинчисине караганда маанилүү деп айтууга болбойт. Душмандардан корголмоюнча коомчулуктун турмушу уланбайт, бирок бала төрөлбөй, аларга кам көрүлбөсө да жамааттын келечеги болбойт. *Байыркы коомчулуктун аман калышы жана көбөйүшү үчүн аялдар менен эркектердин ролдорунун маанилүүлүгүнүн ортосунда барабар белгисин коюуга болот.*[13]

Адамзаттын өнүгүшү менен коомдун жана коомдук мамилелердин моделдерин куруу, татаалдатуу менен аялдардын жана эркектердин ролун кабылдоо да, түшүнүү да өзгөрдү.

Цивилизациянын өнүгүшү менен, өз жарандарын коргоо, колдоо жана өнүктүрүү механизмдери бар мамлекеттердин түзүлүшү менен, шаарлардын, өнөр жайдын, маалыматтык технологиялардын, илимдин өсүү шартында адам аман калуу менен алек болуусу керекпи? Физикалык жактан тамак-аш үчүн күрөшүп, күн сайын колуңузда курал менен өзүңүздү жана үй-бүлөңүздү коргоо керекпи? Бул функциялар мамлекеттин башка структураларына тапшырылган. Эгерде азыркы дүйнөдө жөн эле өздөрүнүн мамлекеттик системаларынын эффективдүүлүгүнүн төмөндүгүн көрсөтүп турган согуштар жөнүндө айтпасак, анда ар бир мамлекеттин күнүмдүк турмушунда заманбап адамга муну жасоонун кереги жок. Тескерисинче, адам жакшы билим алуу, жакшы жумуш жана эмгек акы үчүн атаандашуу аркылуу өнүгөт, кардарлар жана каражат үчүн бизнесте атаандашат, ошондой эле аудитория, күйөрмандар, финансы үчүн интернет мейкиндигинде атаандашат. Анын үстүнө, бул экономикалык жагынан ар кандай деңгээлдеги өлкөлөр үчүн актуалдуу, айырмачылыктар ресурстардын көлөмүндө жана аларга жетүү эркиндигинде гана.

Аялдар менен эркектер азыркы социалдык ролдорго бирдей ыңгайлашкан: аял программист да, эркек программист да эң татаал долбоордо бирдей жакшы иштешет; офис кызматкери жынысына карабастан талантын көрсөтүп, жаңы "прогрессивдүү" идея менен чыгышы мүмкүн.

Ошентип, бүгүнкү дүйнө адам ийгиликтүү болушу үчүн физикалык, биологиялык жактан жынысына жараша социалдык ролдорго бөлүнүүнү талап кылбайт. Адамдын ийгилиги үчүн такыр башка критерийлер маанилүү болуп саналат.

Бирок миңдеген жылдар бою коомдо калыптанып калган стереотиптер, ошондой эле аялдар менен кыздардын билимге жетүүдөгү жана башка мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруудагы жасалма тоскоолдуктар коомдун олуттуу бөлүгүнүн аң-сезиминде сакталып

---

[12] Орус тилинин алфавитине ылайык «ж» тамгасы «м» тамгасынын алдында турат. Мындай тартип эл аралык укукта белгиленген «альтернативдик» принцибинен келип чыгат. // Шилтемени караңыз: https://politike.ru/termin/alternat.html

[13] Караңыз: Мусабекова Ч.А., Никитенко Н.В., Сыдыкова В.Ж. Аялдарга карата зомбулуктун жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү: Кыргызстандагы эл аралык стандарттарга карата укуктук жөнгө салуу практикасы. Судьялар, адвокаттар, прокурорлор, ички иштер органдарынын жана социалдык кызматтардын кызматкерлери үчүн окуу куралы. (Мусабекова Ч.А.нын жалпы редакциясы менен) – Бишкек, 2022-ж.

калган. Ошентип, жасалма жол менен сакталып калган теңсиздик – гендердик бөлүнүү – анын реалдуу экономикалык же физиологиялык негизи жок эле жашап келе жатат. Мындай теңсиздик цивилизацияга коркунуч туудурат. Кээ бир адамдарды кандайдыр бир негиздер жана критерийлер боюнча, анын ичинде жынысы боюнча башкалардан “жогору” деп таануу ***дискриминация*** болуп саналат. Фашизм, расизм ушинтип, башкача айтканда, башкалардан жогору койгондук жана бөлүнгөндүктүн негизинен келип чыккан. Жынысы боюнча бөлүнүүлөр жана артыкчылык позициялары башка бөлүнүүлөрдөн эч нерсеси менен айырмаланбайт. Мындай жол коомчулуктун бардык мүчөлөрүнүн талантын өстүрүүгө, прогресске салым кошууга мүмкүндүк бербейт, коомдордун артта калышына жана деградациясына алгылыктуу шарттарды түзөт. Заманбап технологиялар менен бүткүл адамзат үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөр ачылып жатканда, цивилизациянын деградациясынын жолуна биз кандайдыр бир негизде айрым адамдарды “ченеп”, чектөөгө аракет кылып жатабыз. Глобалдык дүйнө эч кандай айырмачылыксыз, ар бир адам үчүн жана ар кандай жетишкендиктер үчүн глобалдуу болуп эсептелет.

«Теңдик» түшүнүгү да өзгөрүүлөргө дуушар болуп, жаңы маанилерге толуп, кеңейүүдө. Качан биз теңдик жөнүндө сөз кылганда, биз укуктардын теңдигин гана эмес, мүмкүнчүлүктөрдүн теңдигин да түшүнөбүз. Укуктардын теңдиги жана аларды ишке ашыруу, өнүктүрүү, коом тарабынан аялдардын да, эркектердин да таануусу үчүн реалдуу мүмкүнчүлүктөр – бул коомдор умтулушу керек болгон **адилеттүү** теңчилик.

Гендер жана жыныс. Аялдар менен эркектердин жынысына жараша бөлүнүшү алардын биологиялык мүнөздөмөсү катары аныкталат. Аялдар менен эркектердин ЖЫНЫСКА ыйгарылышы социалдык ролдор менен аныкталат, ал эми убакыттын өтүшү менен өзгөрүшү мүмкүн болгон жана өзгөрүп турган стереотиптер ар кайсы өлкөлөрдө жана маданияттарда ар кандай мааниге ээ.

Ошентип, **«Жыныс»** эркектер менен аялдарды аныктоочу биологиялык жана физиологиялык өзгөчөлүктөргө (мисалы, төрөт – бул аялдын биологиялык функциясы) тиешелүү.

«Гендер» коом эркектерге жана аялдарга ылайыктуу деп эсептеген жана аларга бул ролдорду ыйгарган социалдык жактан курулган ролдорду, жүрүм-турумду, иш-аракеттерди жана атрибуттарды билдирет (мисалы, аскердик кызмат «эркектик» функция). Гендер биологиялык түшүнүк эмес; Кыздар жана балдар алар кандай көрүнүшү, кийиниши, сүйлөшү, жүрүм-туруму, ой жүгүртүүсү же реакциясын билип төрөлбөйт, бул билим социалдашуу процесси аркылуу алынат. Башкача айтканда, «аял» жана «эркек» жыныстык категориялар болсо, «эркектик» жана «аялдык» гендердик категориялар. "Гендер" термини эркектер менен аялдардын коомдору күткөн мүнөздөмөлөрдүн жана жүрүм-турумдардын жыйындысын сүрөттөө үчүн колдонулат. «Гендер» термини аялдарга да, эркектерге да тиешелүү экенин белгилей кетүү маанилүү.

Мисалы:

- *Жыныстык ролдор: кош бойлуулук, баланы эмизүү*
- *Гендердик ролдор: бала кароо, декреттик өргүү*

Гендердик стереотиптер. Коомдор гендердик стереотиптерди калыптандырат.[14]

[14]Гендердик стереотиптөө бардык аялдар менен эркектердин психологиялык жана жүрүм-турумдук өзгөчөлүктөрүнө ээ болгон ишеним катары аныктаса болот жана бул адамдын жынысына негизделген өзгөчөлүктөргө ашыкча жалпыланган ишенимге алып келиши мүмкүн. Караңыз: ошол эле жерде. С.18.

Аялдарга карата гендердик стереотиптердин мисалдарына төмөнкүлөр кирет:

❖ турмушка чыга элек аялдын абалы төмөн;

❖ аялдын негизги максаты үй-бүлө, бала-чака, ал эми эркек үчүн карьера;

❖ эркектер машинаны жакшы айдап, мамлекетти жакшы башкарат, ал эми аялдар эне болуш керек, ошондуктан балдарды тарбиялоо маселелерин эркектер эмес, аялдар чечиши керек;

❖ аялдар сексуалдык жактан пассивдүү болушат, ошондуктан эркектердин сексуалдык асылуусуна моюн сунуусу керек;

❖ аялдар жупуну кийинүүлөрү керек, ошондуктан ачык кийинген аял жыныстык ыдык жана зомбулук көргөндүгү үчүн өзү жооп берет.

Коомдо мындай стереотиптердин болушу жана сакталып турушу, аларды өзгөрүп жаткан дүйнөгө ылайык өзгөртүүнүн ордуна, адеп-ахлак жана баалуулук маселелерине өтө терс таасирин тийгизип, коомдун өнүгүшүнө жана тарбияланышына тоскоол болушу мүмкүн. Ошентип, үй-бүлөлүк зордук-зомбулукка коомчулуктун унчукпай макул болгондогусу», стереотиптерге негизделген куугунтуктоону актоо адамдык баалуулуктарга да, жалпы адам укуктарына да, эл аралык жана улуттук укуктук актыларга да карама-каршы келет.

Гендердик стереотиптер:

1. Бул стереотипке туура келбеген сапаттардын өнүгүшүнө тоскоол болушат: кыздардын активдүү болушуна жол бербейт, “аялга жарашпаган” кесипти тандашат, уурдаган күйөөсүн таштабоого, зордук-зомбулукка туруштук берүүгө мажбурлашат.

2. Алар коомдо гендердик теңсиздикти улантып, аялдардын эмгек рыногуна келишине тоскоол болуп, аялдарды акча табууга үндөбөйт («үйдө отур, күйөөң камсыз кылсын»).

3. Адамдардын психикалык саламаттыгына зыян келтирет. Стереотиптерге туура келбеген адамдар дискриминацияга кабыл болушат: мисалы: "сулуу эмес", "бага албаган эркек", "аялына үй иштерине жардам берсе, эркек эмес", "эркек ыйлабашы керек", " эркек дарыгерге барганы уят - ал ар дайым ден-соолукта болушу керек".

4. Эркектер менен аялдардын ортосундагы айырмачылыктарды чындап караганда алда канча көбүрөөк баса белгилешет.

Бирок, стереотиптер **"кыймылдуу"**, алар убакыттын өтүшү менен тышкы социалдык, экономикалык, маданий, саясий факторлордун өзгөрүшүнө байланыштуу өзгөрүшү мүмкүн. Биз өзүбүздүн жашообузда белгилүү бир стереотиптердин өзгөрүшүн байкай алабыз.

Мисал:

Жыл өткөн сайын Бишкектин көчөлөрүндө аял айдоочуларды көрүүгө болот. Мындан 20 жыл мурун айдоочу аялды көргөндө таң калуу, көңүл буруу реакцияларын байкасак, бүгүнкү күндө бул нормалдуу көрүнүшкө айланды. Аялдардын машинаны «начар» айдоосу тууралуу стереотиптер дагы деле бар, бирок алар эч кандай негизсиз жана анын баары бир гана стереотиптер.

Эмне үчүн гендердик маселе "аялдар" менен байланышкан? Аялдар эркектер сыяктуу эле укук бузууларга дуушар болушат, бирок аялдарга карата адам укуктарынын бузулушунун көбү гендердик негизде жана күнүмдүк турмушта кездешет**.**

Мисалы, статистика боюнча дүйнөдө 736 миллионго жакын аял үй-бүлөлүк зомбулукка, сексуалдык зомбулукка кабылат – же ар бир үчүнчү аял өмүрүндө физикалык же сексуалдык зомбулукка жакын өнөктөшү же башка адам тарабынан сексуалдык зомбулукка кабылган, бул көрсөткүч акыркы он жылда өзгөргөн эмес.[15]

[15] Кеңири жайылган коркунуч: дүйнөдө ар бир үчүнчү аял зомбулукка кабылат. ДСУнун биргелешкен пресс-релизи: Нью-Йорк, Женева, 09.03.2021. Бул жерде жеткиликтүү: https://www.who.int/ru/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence

Ошондуктан, аялдарга карата дискриминация дүйнөлүк масштабда экендиги тууралуу тыянак чыгарууга болот.

Аялдарга карата дискриминация *төмөнкүдөй аныкталат:* *жынысына карата чектөө, эркектер менен аялдардын тең укуктуулугунун, саясий, экономикалык, социалдык, маданий, жарандык же башка чөйрөдө адамдын укуктарынын жана негизги эркиндиктеринин негизинде алардын үй-бүлөлүк абалына карабастан, аялдар жеткен жетишкендиктерин колдонуу же жокко чыгаруу, кемсинтүү.*

Гендердик дискриминацияга жана зомбулукка өбөлгө түзгөн факторлор[16]

Коомчулуктун деңгээлиндеги гендердик зомбулукка өбөлгө түзүүчү факторлор:

❖ Патриархалдуулук жана гендердик стереотиптер

❖ Гипермаскулиндүүлүк, ырайымсыз "эркек" нормаларын/жүрүм-турумун жайылтуу жана кубаттоо

❖ Жарандык билим берүүнүн натыйжасыз системасы, анын ичинде гендердик маселелер боюнча дагы

❖ Коопсуздуктун жана/же зомбулукту алдын ала эскертүү механизминин жоктугу

❖ Жазанын жоктугу, анын ичинде мыйзамдык базанын жоктугу жана/же гендердик зомбулуктун түрлөрүн кылмыш катары таанбоо же гендердик зомбулуктун ар кандай формалары кылмыш жазага тартылаары тууралуу маалыматтын жоктугу

❖ Сексуалдык укук бузуулардан жапа чеккендерди калыбына келтирүү жана колдоо боюнча масштабдуу программаларга кошпогондук (анын ичинде зордуктоодон төрөлгөн балдар)

❖ Экономикалык, социалдык жана гендердик теңсиздик

❖ Лидерликте аялдардын толук кандуу өкүлчүлүгүнүн жоктугу жана башкаруу процесстерине жана реформаларга активдүү катышуусунун аздыгы

❖ Кызмат көрсөтүүчү мекемелерде, негизги кызматтарда аялдардын жокутугу же алардын катышуусунун жетишсиздиги (саламаттыкты сактоо мекемелеринде, абак жайларында, милицияда, юстиция органдарында ж.б.)

❖ Сексуалдык мүнөздөгү кылмыштар үчүн жазык куугунтугунун артыкчылыктуулугун таанбоо;

❖ Укук коргоо жана сот системасында гендердик сезимталдыктын жоктугу

❖ Гендердик зомбулукту башынан өткөргөндөр үчүн текшерилген, жеткиликтүү кеңири кызматтардын жоктугу, социалдык, юридикалык жана психологиялык колдоонун начардыгы, начар инфраструктура, кризистик борборлордун жана кызматтардын аздыгы (ден соолук жаатында кызматтар, укук/адилеттик, психикалык ден соолук, психосоциалдык кызматтар)

❖ Жамааттын коргонуу механизмдеринин иштебегендиги жана гендердик зомбулукка каршы жамааттык коргоонун жана санкциялардын жоктугу

❖ Гендердик зомбулуктан жапа чеккендер жана гендердик зомбулукка учураган адамдар үчүн гендердик зомбулук жөнүндө кабарлоо механизминин/отчет берип туруу механизмдеринин жоктугу

Жеке жана үй-бүлө деңгээлинде гендердик зомбулукка шарт түзгөн факторлор:

❖ Жеке адамдар жана үй-бүлөлөр үчүн маанилүү материалдардын жетишсиздиги же ал материалдарга жеткиликтүүлүктүн коопсуз жолдорунун жоктугу

❖ Үй-бүлөлүк ресурстарды гендердик сезимталдыксыз, адилетсиз бөлүштүрүү

[16] Гуманитардык иш-аракеттерге жоопторун интеграциялоо боюнча колдонмо: Тобокелдиктерди азайтуу, туруктуулукту түзүү жана калыбына келтирүүгө көмөктөшүү Ведомстволор аралык туруктуу комиссия. 2015. Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: :https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2018/10/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_full-res-highlighted_RU_v-24_09_18.pdf

❖ Балдарды жана кары-картаңдарды (экономикалык ресурстар, аларды коргоо мүмкүнчүлүгү ж.б.) кам көрүү үчүн ата-энелердин ресурстарынын жетишсиздиги, өзгөчө үй чарбаларынын башчысы болгон аялдар менен балдар үчүн

❖ Аялдар жана кыздар арасында өз укуктарын билбегендиги/билимдин жоктугу

❖ Алкоголизм жана баңги заттарын колдонуу

❖ Үй-бүлөдө мурун зомбулуктун болгондугу

❖ Гендердик зомбулукка күбө болгондор

МААНИЛҮҮ:

Коомчулукка, анын ичинде гендердик зомбулуктун потенциалдуу жана реалдуу жабырлануучуларына, мамлекеттик жана муниципалдык бийлик органдарынын өкүлдөрү жана юристтери консультациялык кызматтарды көрсөтүүдө “жыныс” жана “гендер” түшүнүктөрүнүн ортосундагы айырманы түшүнүү, гендердик ролдордун жана стереотиптердин адилеттүүлүккө жана теңчиликке байланышпаган социалдык структурасынан кабардар болуусу маанилүү.

Гендердик дискриминация жана зордук-зомбулук гендердик теңсиздикке жана адилетсиздикке, гендердик стереотиптерге жана патриархалдык нормаларга негизделгенин билүү жана кызмат көрсөтүүдө бул стереотиптердин жолдоочусу жана жол көрсөтүүчүсү болуп калбоо керек.

Зордук-зомбулукка кабылгандардын көбү унчукпайт же жардам сурашпайт. Гендердик зомбулук көйгөйү боюнча, өзгөчө үй-бүлөдөгү унчукпастык, анын интимдик мүнөздүү экендигин жарым-жартылай болсо да түшүндүрсө болот. Бул унчукпастыктын маанилүү себептери болуп аялдарды эркектерге карата баш ийдирүүчү абалга койгон жана алардан жардамга жана жазага эмес, сабырдуулукка жана ынтымакка таянууну талап кылган социалдык нормалар жана стереотиптер саналат. Бул социалдык нормаларга каршы чыгуу аялдардын жана кыздардын коопсуздугун камсыз кылуудагы негизги маселе жана калкка гендердик сезимтал кызматтарды көрсөтүүнүн негизги элементи болуп саналат.

1.2. Дүйнөдө жана Кыргыз Республикасында аялдарга карата зомбулуктун абалы. Укуктук негиз

Дүйнө жүзү боюнча аялдардын үчтөн бири зомбулукка кабылат! ДСУ жана анын өнөктөштөрү көрсөткөн жаңы маалыматтар аялдарга карата зордук-зомбулук олуттуу жана кеңири жайылган көйгөй бойдон кала берээрин жана андан да коркунучтуусу - ал эрте куракта башталганын көрсөтүп турат. Болжол менен 736 миллион аял - же ар бир үчүнчү аял - өмүрүндө интимдик өнөктөшү же башка адам тарабынан физикалык же сексуалдык зомбулукка кабылган жана бул көрсөткүч акыркы он жылда дээрлик өзгөргөн эмес.

Зордук-зомбулук эрте башталат: дүйнө жүзү боюнча ар бир төртүнчү аялдын бири (15-24 жаштагы) 25 жашка жеткенде интимдик өнөктөшү тарабынан зомбулук көргөн болуп саналат.

Дүйнөдө аялдарга карата зордук-зомбулуктун эң кеңири таралган түрү бул интимдик өнөктөшү тарабынан көрсөтүлгөн зордук-зомбулук (болжол менен 641 миллион аял жабыркайт). Ошол эле учурда, алынган маалыматтар боюнча, дүйнөдө аялдардын 6% күйөөсү же өнөктөшү болбогон адамдар тарабынан сексуалдык зомбулукка кабылышкан. Жабырлануучуларды стигматизациялоо кеңири жайылганын жана сексуалдык зомбулук

фактылары тууралуу аз кабарланганын эске алганда, чыныгы көрсөткүч кыйла жогору болушу мүмкүн[17].

Аялдарга жана кыздарга карата зордук-зомбулук аялдарга, балдарга жана бүтүндөй коомго олуттуу зыян келтирген туруктуу жана өсүп жаткан көрүнүш.

Патриархалдык нормалар жана стереотиптер, басмырлоочу гендердик ролдор, гендердик дискриминация, аялдарга жана кыздарга карата зордук-зомбулукка карата коомдук толеранттуулук дүйнө жүзү боюнча жана Борбордук Азия чөлкөмүндө кеңири таралышын улантууда, бул аялдардын сот адилеттигине жетүүсүнө тоскоолдук кылууда жана өкмөттүн иш-аракеттеринин натыйжалуулугун төмөндөтүүдө.

1.2.1. Аялдарга карата зордук-зомбулукка каршы күрөшүү боюнча негизги эл аралык актылар

- ❖ Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу боюнча БУУнун Конвенциясы (АДЖК);
- ❖ АДЖК №19-Жалпы сунушу;
- ❖ АДЖК №35-гендердик зомбулук боюнча жалпы комментарий;
- ❖ Аялдарга карата зомбулукту жоюу боюнча БУУнун Декларациясы;
- ❖ Аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча Европа Кеңешинин Конвенциясы (Стамбул конвенциясы).

Аялдарды үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жаатындагы негизги документ болуп аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу боюнча БУУнун Конвенциясы (АДЖК) болуп саналат. Аялдарга карата дискриминациянын бардык формаларын жоюу боюнча комитет (АДЖК комитети) катышуучу-мамлекеттер тарабынан АДЖК нормаларынын аткарылышын көзөмөлдөө үчүн түзүлгөн жана үй-бүлөлүк зомбулукту аялдарга карата гендердик дискриминациянын бир түрү катары таанууда негизги күч болду. Анын ишмердүүлүгүнүн аркасында, атап айтканда, аялдарга карата үй-бүлөлүк зомбулук адам укуктарынын одоно бузулушу катары бааланып, мамлекеттен бул жаатта бир катар милдеттерди аткарууну талап кылат. *Мисалы*, АДЖК аялдарга карата зомбулукту же үй-бүлөлүк зомбулукту аялдарга карата зомбулуктун түрлөрү катары ачык айтпаса да, АДЖК 2-беренесинде “Катышуучу мамлекеттер аялдарга карата дискриминацияны айыптайт” деп айтылат жана мамлекеттерди мындай басмырлоону жок кылуу үчүн тиешелүү чараларды көрүүгө чакырат. 1989-2018-жылдарга карата АДЖК комитети мамлекеттерге жүктөлгөн материалдык жана процессуалдык милдеттенмелердин кеңири спектрин аныктоочу бул чөйрөдө эл аралык укуктук стандарттарды түзө алды.

1993-жылы БУУнун Башкы Ассамблеясы *аялдарга карата зомбулукту жоюу боюнча Декларацияны* кабыл алган. Декларация аялдарды зомбулуктан, анын ичинде үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо боюнча эл аралык нормалардын биринчи формалдуу топтому болуп калды. Декларация зомбулуктун бардык түрлөрүнө аныктамаларды берип, анын көрүнүшүнүн негизги багыттарын: үй-бүлө, коом жана мамлекетти аныктайт.

Ошондо, 3-беренеде аялдарга карата зордук-зомбулук негизги укуктарды жана эркиндиктерди бузуу болуп саналат деп так жазылган жана жашоого, теңдикке, жеке кол тийбестикке, ден соолукка, адилеттүү жана жагымдуу эмгек шарттарына, эч кандай формада басмырланбоого, укукка, кыйноого же ырайымсыз же кадыр-баркты басмырлаган мамилеге дуушар болбоого, ошондой эле мамлекеттерди “мамлекет тарабынан же жеке адамдар тарабынан жасалганына карабастан, улуттук мыйзамдарга ылайык аялдарга карата зомбулук аракеттеринин алдын алууга, иликтөөгө жана жазалоого тийиштүү көңүл бурууга” чакырды.

---

[17] Кеңири жайылган коркунуч: дүйнө жүзү боюнча ар бир 3 аял зомбулукка дуушар болушат, ДСУнун биргелешкен пресс-релизи, 2021. Төмөнкү даректе жеткиликтүү: https://www.who.int/ru/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence

Декларацияга ылайык, аялдарга карата зомбулук аялдардын укуктарын жана негизги эркиндиктерин бузуу болуп саналат, ошондой эле алардын бул укуктарды жана эркиндиктерди пайдалануусуна тоскоолдук кылат же жол бербеши мүмкүн, ал эми үй-бүлөлүк (тиричилик) зомбулук маселеси жөн гана улуттук жазык сот адилеттигинин көйгөйү катары эмес, адам укуктар маселеси катары квалификацияланган.

АДЖК № 19-Жалпы сунушу аялдарга карата зомбулуктун көйгөйлөрүн, анын жол берилгис басмырлоочу мүнөзүн актуалдуу кылат жана мамлекеттерден аны жок кылуу үчүн чечкиндүү чараларды көрүүнү талап кылат.

АДЖК №19-Жалпы сунушу гендердик зомбулук менен салттуу гендердик стереотиптердин ортосундагы түз байланышты көрсөтөт:

«Аялдарды эркектерге баш ийдирткен же стереотиптүү ролдорго ээ деп эсептеген салттуу ишенимдер үй-бүлөлүк зомбулук жана ырайымсыз мамиле сыяктуу зордук-зомбулукту же мажбурлоону камтыган кеңири жайылган тажрыйбанын тамырын түптөйт жана мындан ары улантат... Мындай бейкалыс көз караштар жана практикалар гендердик зомбулукту аялдарды коргоонун же көзөмөлдөөнүн бир түрү катары актап чыгышы мүмкүн».

Гендердик зомбулук боюнча №35-жалпы комментарийи аялдарга карата гендердик зомбулукка тыюу салууну жалпы эл аралык укуктун нормасы катары жарыялайт жана улуттук деңгээлде ишке ашырыла турган комплекстүү глобалдык план катары карайт.

Аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү жана алдын алуу боюнча Европа Кеңешинин Конвенциясы (Стамбул Конвенциясы) – бул аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү үчүн атайын иштелип чыккан масштабдуу эл аралык келишим. Ал аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу, коргоо жана куугунтуктоо боюнча Европа өкмөттөрү үчүн (жана принциптерди бөлүшкөндөр үчүн) минималдуу стандарттарды белгилейт.

Иш жүзүндө бардык алдыңкы эл аралык жана аймактык укуктук документтер аялдарга карата зордук-зомбулук, анын ичинде үй-бүлөлүк зомбулук “басмырлоонун себеби да, натыйжасы да” жана ал “түзүмдүк мүнөзгө ээ” деген менен макул. Ар кандай изилдөөлөр гендердик теңсиздиктин деңгээли, гендердик стереотиптерди кармануу жана аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун кеңири таралышынын ортосунда түз байланыш бар экенин көрсөттү.

1.2.2. Улуттук негиз: Кыргыз Республикасындагы гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун учурдагы абалы

2016-2017-жылдардын жыйынтыгы боюнча «Коомдун кабылдоосунда гендер» изилдөөсү, Кыргыз Республикасындагы никелердин 20%дан ашыгы ала качуу жолу менен (анын макулдугу менен же макулдугусуз), мажбурлап никеге туруунун үлүшү 6%ды түзөт. Анын үстүнө айыл жеринде никеге туруу үчүн аялды ала качуу шаарга караганда дээрлик 2 эсе көп кездешет. 2012-жылы Кыргыз Республикасында жүргүзүлгөн акыркы демографиялык жана ден соолук изилдөөсүнө ылайык, 15-49 жаштагы никеге турган ар бир төртүнчү аял күйөөсү же өнөктөшү тарабынан физикалык же сексуалдык зомбулукка кабылган жана сурамжылоонун алдында респонденттердин 17% акыркы 12 ай ичинде мындай зомбулукка кабылган. [18]

«Ала качуу». Аялдарга карата зордук-зомбулукту (гендердик зомбулук), стереотиптик жүрүм-турумга негизделген жана салттуу көз караштар менен жаап-жашырган Кыргызстанга мүнөздүү салттардын түрүн өзүнчө белгилей кетүү керек. «Ала качуу – келинди уурдоо» узак тарыхы бар жана азыркы коомдо тараптардын макулдашуусу жана сүйлөшүүсү менен ишке ашырылат. Ошол эле убакта күйөө баланын туугандарынын басмырлоосунун астында жана кыздын макулдугусуз аны камап отуруу учурлары да көп

[18] Кыргызстандын аялдары үй-бүлөдө жана коомдо, ЮНФПАнын саясат боюнча кыскача баяндамасы, 2020. Бул даректе жеткиликтүү: https://kyrgyzstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Policy_brief_Women_May-22_0.pdf

кездеше баштады. Ошондой эле жабырлануучу макул болбосо, аны зордуктап туруп өлтүрүп салган окуялар да болуп өткөн.

Мисалы, 19 жаштагы Бурулай Турдалы кызы ала качуунун курмандыгы болгон - 2018-жылдын 27-майында Марсбек Бөдөшев тарабынан ала качкандан кийин ал ала качкандар менен Жайыл РИИБдин тергөө бөлүмүндө бирге болушкан, ал жерде Бурулай өлтүрүлгөн. Милиционерлер бул ишти Бөдөшев кылган деп айтышууда. Алардын айтуусу боюнча Бөдөшев Бурулай отурган бөлмөгө кирип келип, аны бычактап, андан соң өзүнө бычак сайган. Ошол күнү кечинде Бөдөшев Бурулайды экинчи жолу ала качууга аракет кылган, бирок милиция ага тоскоол болгон. Биринчи ала качуу аракети кыздын өлүмүнө үч жума калганда болгон – андан кийин ал үйүнө кайтарылган, анда Бурулайдын үй-бүлөсү милицияга арыз жазган эмес. 11-декабрда Свердлов райондук сотунун судьясы Санжар Чотонов Марсбек Бөдөшевди үй-мүлкүн конфискациялоо менен 20 жылга эркинен ажыраткан. Ал никеге туруу үчүн адамды ала качуу жана башка кылмышты жашыруу максатында өзгөчө мыкаачылык менен өлтүрүү жана адам уурдоо беренелери боюнча соттолгон. Ошондой эле ал Бурулайдын үй-бүлөсүнө 800 миң сом компенсация төлөп бериши керек. Акмат Сейитов Бурулайдын уурдалышына катышкан деп 7 жылга эркинен ажыратылды. Бурулайдын өлүмү боюнча бул соттук процесстен тышкары дагы бештен ашык милиционердин "Шалаакылык" беренеси боюнча соттук териштирүүлөр бар. Алар кызды жана аны ала качкан адамды бир бөлмөдө жалгыз калтырганы үчүн соттолушкан.[19]

2021-жылдын 7-апрелинде дагы башка резонанстуу окуя болду.

Айзада Канатбекова аттуу кыз трагедиялуу түрдө каза болду. Ал 2021-жылдын 5-апрелинде уурдалып, эки күндөн кийин Чүй облусунун Аламүдүн районунан кыздын жана аны ала качкан жана өлтүргөн 36 жаштагы Замирбек Теңизбаевдин сөөгү табылган. Кызды былтыр 5-апрель күнү эртең менен Бишкектин Тыныстанов менен Медеров көчөлөрүнүн кесилишинен уурдап кетишкен. Сырттагы видеокөзөмөл камерасына Айзада Канатбекованы күч менен унаага түртүп, белгисиз тарапка алып кеткени түшүп калган. Айзаданын жакындары милицияга дароо кайрылганда, алар кооптонууга негиз жок экенин айтып, арызды кабыл алуудан баш тартышты. Ал эми кызматкерлердин бири: «Эмне ызы-чуу салып жатасыз? Тойго даярдана бергиле" - деп орунсуз тамашалаган. 2021-жылдын 7-апрелинде чабан талаада ичинде кыз менен аны ала качкан адамдын жансыз денелери жаткан унааны байкап калган. Тергөөнүн версиясы боюнча, ала качкан киши Айзада менен урушуп, аны зордуктап, футболка менен муунтуп, бир нече жолу бычак менен сайып салган. Андан соң ал өзүнө-өзү кол салып өлгөн. Айзада Канатбекованы уурдаган деп беш киши айыпталган: Сыймык Молдосариев, Кубаныч Токон уулу, Ажыкабыл Рысбай уулу, Замирбек Раманкулов жана Орузбек Нурумбетов. Аларга “Алдын ала бүтүм боюнча “Алдын ала макулдашуу боюнча адамдардын тобу тарабынан уурдоо” беренеси боюнча кылмыш иши козголгон. 2021-жылдын 27-майында борбор калаанын Биринчи Май райондук соту адам уурдоо боюнча ишти кароону баштаган. Ал төрт айга созулган. Соттук териштирүүнүн жыйынтыгында күнөөлүү Замирбек Раманкулов менен Кубаныч Токон уулу алты жыл алты айга эркинен ажыратылды. Ажыкабыл Рысбай уулу, Сыймык Молдосариев жана Орузбек Нурумбетовду сот 7 жылга эркинен ажыратты. Сот бардык айыпталуучулардан моралдык жана материалдык чыгым катары 100 миң сом өндүрүп берди. Соттолгондор өкүмгө апелляция тапшырышкан, бирок Бишкек шаардык соту биринчи инстанциянын чечимин күчүндө калтырган. Кызматтык иликтөөнүн жыйынтыгында шалаакылык үчүн 12 милиция кызматкери ээлеген кызматынан бошотулуп, 27 кызматкерге кызматтык талаптарды толук аткарбагандыгы үчүн эскертүү берилип, дагы 5 укук коргоо органынын кызматкерине катуу сөгүш жарыяланган. [20]

[19] Маалымат КЛООПтун Кыргызстандагы расмий сайтынан алынды. Шилтемелер аркылуу жеткиликтүү: https://kloop.kg/blog/2019/04/09/delo-burulaj-sud-prigovoril-troih-militsionerov-k-shtrafu-dvoih-opravdal/ жана https://kloop.kg/blog/2019/02/28/delo-burulaj-prigovor-osuzhdennomu-za-ubijstvo-bodoshevu-ostavili-bez-izmenenij/ Соттун өкүмүнүн тексти шилтемеде (кыргыз тилинде): http://act.sot.kg/act/download/168768.pdf жана http://act.sot.kg/act/download/168768.pdf

[20]Маалымат «Азаттык» радиосунун Кыргызстандагы расмий сайтынан алынды. Шилтемеде жеткиликтүү: https://rus.azattyk.org/a/31460959.html Кайрылган күнү: 10.05.2022. Соттун өкүмүнүн тексти шилтемеде (кыргыз тилинде): http://act.sot.kg/act/download/310713.pdf

Кыргызстанда үй-бүлөлүк зордук-зомбулук туруктуу өсүү тенденциясына ээ. Айрым аткаминерлер муну Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестрине катталуу жана кылмыштардын ачылуусунун көбөйгөнүнө байланыштуу деп эсептешет. Бирок, үй-бүлөлүк зомбулуктун көбөйүшү бир катар себептерден улам келип чыккан стереотиптерге, көйгөйлөргө унчукпай коюуга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алууга, бөгөт коюуга жана сот адилеттигине мамлекеттик органдардын чабал мамилесинен улам болуп жаткандыгы факт бойдон калууда. Мамлекеттик саясат үй-бүлөлүк зомбулукту азайтуу жана эффективдүү алдын алуу боюнча амбициялуу максаттарды коюп жатат. 2016-жылы нормалар кайра каралып, үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарын коргоонун натыйжалуу механизми иштелип чыккан. 2017-жылдын апрель айында “Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган, аны ишке ашыруу максатында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн[21] 2019-жылдын 1-августундагы № 90 “Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө” токтому Үй-бүлөдөгү зомбулуктан коргоо жана сактоо” долбоору иштелип чыгып, кабыл алынган. Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын аныктоодо жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга өз убагында комплекстүү жардам көрсөтүүдө мамлекеттик органдардын өз ара аракеттенүүсүнүн тартиби бекитилди; Үй-бүлөдөгү зомбулукту жасагандар үчүн орой мамилени оңдоо программасы».

Бирок, ага карабастан, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин[22] (мындан ары - КР ИИМ) маалыматы боюнча, Кыргызстанда үй-бүлөлүк зомбулук фактылары жыл сайын көбөйүүдө. 2012-жылдан 2015-жылга чейин жыл сайын 2500дөн 3500гө чейин фактылар катталган. 2016-2018-жылдары бул көрсөткүч 7 миңден төмөн түшкөн жок. Алсак, бул маалыматтарга ылайык, 2019-жылы үй-бүлөлүк зомбулуктан 6145 убактылуу коргоо ордери берилген, анын ичинде физикалык, психологиялык, сексуалдык зомбулук фактылары боюнча (5752си жабыркаган аялдар, 393ү жабыркаган эркектерди коргоо үчүн берилген). Ал эми 2020-жылы 9 миңден ашты, COVID-19га байланыштуу карантиндин башталышы менен Кыргыз Республикасында үй-бүлөлүк зомбулук фактыларынын саны 62%га өстү. Алсак, ИИМ 2020-жылы үй-бүлөлүк зомбулук боюнча 9025 иштин 947си гана сотко жеткенин билдирди. Статистика көрсөткөндөй, 90% же андан ашык иштер ар кандай себептер менен сотко жетпей жабылып калган. Ал эми 2021-жылы үй-бүлөлүк зомбулуктун 10 151 учуру катталган. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга 9038 убактылуу коргоо ордери берилген болсо, анын 8463ү аялдарга, 264ү жашы жете элек балдарга берилген.

2022-жылы Кыргызстанда 9880 үй-бүлөлүк зомбулук фактысы катталган. “Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө” мыйзамга ылайык, жабырлануучуларга 8725 коргоо ордери берилип, анын 190унун мөөнөтү узартылган. Башкы прокуратуранын маалыматы боюнча, үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча 181 кылмыш иши козголуп, анын ичинен 82 иш сотко өткөн, 63 иш тараптар жарашкандан кийин токтотулган, 36 иш тергөө стадиясында.

Үй-бүлөдө зомбулукту көбүнчө күйөөлөр аялына карата кылат. 2019-жылы үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча кризистик борборлорго жана калкка социалдык-психологиялык жардам көрсөткөн башка адистештирилген мекемелерге 7 миңге жакын адам кайрылса, 2020-жылы 8 миңден ашуун адам кайрылышкан, алардын көбү (85%) аялдар.

Статистика жарандардын расмий кайрылууларын гана эсепке алаарын эстен чыгарбоо керек жана бул, кээ бир изилдөөлөр жана сурамжылоолор боюнча, күн сайын болуп жаткан үй-бүлөлүк зордук-зомбулуктун реалдуу фактыларынын 8-10% ашкан эмес.

---

[21] Азыр КР Министрлер кабинети.

[22] Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, аялдар менен эркектер арасындагы үй-бүлөлүк зомбулук, 2021: http://www.stat.kg/ru/news/semejnoe-nasilie-sredi-zhenshin-i-muzhchin/

Бир кадр менен:

Кыргызстандыктардын үй-бүлөсүндө үй-бүлөлүк зомбулук фактылары (сөз менен басынтуу, психологиялык басым, мазактоо, ур-токмокко алуу) күн сайын кездешет, көбүнчө агрессордун да, жабырлануучунун жакындары да аны айыптабайт же реакция кылышпайт. Бирок кээ бир учурлар трагедиялуу аяктайт… Эч ким коопсуздукта экендигине кепилдик жок…

2019-жылдын 19-февралында Ош шаарында 35 жаштагы аял күйөөсүнөн так жеп каза болгон. Жубайлар урушуп кетишкен. Уруштун себеби - 500 сом болчу. Аял андан акчаны эмнеге короткондугун сураганда, ачууланган күйөөсү аны сабап баштаган. Аял сабалгандан кийин диванга араң сүйрөлүп барып, бир аздан кийин каза болуп калган. Аялдын сөөгү үйдө эки күн жаткан. Аялы каза болгондугун түшүнгөн соң күйөөсү милицияны жана тез жардамды чакырган эмес. Кийин ал милицияга бул кылганын "грипп болуп ооруп жаткам" деп түшүндүргөн[23].

2018-жылдын февраль айында Жайыл районунда дагы бир кайгылуу окуя болгон. Айылдардын биринин 39 жаштагы тургуну бычактан алган жаракаты менен аймактык ооруканага түшкөн. Көп өтпөй ал каза болуп калган. Милиция кызматкерлери бир күн мурун аял күйөөсү менен урушканын аныкташкан. Алгач күйөөсү аялын сабап, андан соң бычак менен баса калган. Милицияга ал аябай мас болгонун айтып, анын баары кандай болгонун эсинде жок экендигин, бирок аялы да андан качпаганын айткан.

1.2.3. Кыргыз Республикасындагы үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү боюнча улуттук мыйзам

Кыргыз Республикасында жарандардын укуктарын, эркиндиктерин, милдеттерин, ошондой эле аларды камсыз кылууга багытталган мамлекеттик органдардын компетенцияларын бекиткен маанилүү мыйзам актылары кабыл алынган. Турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндө гендердик теңчиликти жөнгө салуучу мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар Кыргызстандын өзү катышкан эл аралык келишимдер жана макулдашуулар боюнча эл аралык милдеттенмелерин эске алуу менен туруктуу өнүгүүдө. Гендердик теңчиликке жетишүү боюнча мамлекеттик саясатты жөнгө салуучу мамлекеттик органдар менен катар жарандык коомдун институттары гендердик теңчилик маселелерин укуктук жөнгө салуудагы кемчиликтерди, мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан мыйзамдарды колдонуудагы кемчиликтерди аныктоо, ошондой эле гендердик теңчиликтин, жабыр тарткан адамдар укуктарын коргоо үчүн укуктук механизмдерди колдонбоо себептерин аныктоо боюнча активдүү иш алып барууда. Жалпысынан, гендердик теңчиликти жана үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүүнүн күн тартибин белгилеген Кыргыз Республикасынын колдонуудагы негизги мыйзам актылары, алардын айрымдары 2021-жылы жаңыланганы төмөнкүлөр:[24]

- КР Конституциясы;
- КР Кылмыш-жаза кодекси;
- КР укук бузуулар жөнүндө кодекси;
- КР Үй-бүлө кодекси;
- КР Балдар жөнүндө кодекси;

[23] Кактус.медиа онлайн-ресурсундагы макала шилтемеде: https://kaktus.media/doc/403897_ia_ne_dymal_chto_ona_ymret._tragicheskie_istorii_semeynogo_nasiliia_so_smertelnym_ishodom.html

[24] Ушул бардык мыйзам актыларынын учурдагы редакциясы менен Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин Кыргыз Республикасынын Укуктук маалыматтын борборлоштурулган банкынан төмөнкү дарек боюнча таанышууга болот: http://cbd.minjust.gov.kg/

- «Эркектер менен аялдардын бирдей укуктарынын жана бирдей мүмкүнчүлүктөрүнүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Аксакалдар соттору жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Мамлекет кепилдеген акысыз юридикалык жардам жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Кыргыз Республикасындагы калкты социалдык жактан тейлөөнүн негиздери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Мамлекеттик социалдык буйрутма жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «Телекөрсөтүү жана радиоуктуруу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

2015-2021-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасында кабыл алынган бир катар маанилүү жана жана гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алууга жана ага каршы күрөшүүгө түздөн-түз салым кошкон **мыйзамдарга жана стратегиялык документтерге** токтоло кетели.

Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Улуттук стратегиясы жана гендердик теңчиликке жетишүү боюнча иш-аракеттердин Улуттук планы Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан кабыл алынган жана гендердик күн тартиби чөйрөсүндөгү милдеттерди системалуу чечүүгө багытталган.

2016-жылдын 17-ноябрында *“Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына (Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексине, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине) өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу”* Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган. Аталган Мыйзамга ылайык, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 155-беренесине “никеге туруу диний жөрөлгөсү кылынган адамдын ата-энелери (алардын ордундагы адамдар) диний ырым-жырым жасаган адамдын нике курагы жөнүндө мыйзамдарды бузуу менен нике кыйган, ошондой эле жашы жете элек бала менен нике кыюунун диний жөрөлгөсү жасалган бойго жеткен адам үч жылдан беш жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат”. Нике курагы жөнүндө кодекстин талаптарын бузгандыгы үчүн күнөөлүү адамдар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тарта тургандыгы жөнүндө жобо Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексине киргизилген (14-берененин 3-пункту).

2017-жылдын 27-апрелинде № 63-“Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (КР 2020-жылдын 15-апрелиндеги № 41 Мыйзамынын редакциясына ылайык) кабыл алынган, ал аны ишке ашыруунун субъекттерине жетекчилик кылууга тийиш болгон принциптер, алардын саны көбөйгөн жана 11 ыйгарым укуктуу органды камтыйт. Алардын ар бири үчүн ушул Мыйзамда конкреттүү милдеттер коюлган, ошондой эле аларды ишке ашыруу процессинде ведомстволор аралык координациялоо жана өз ара аракеттенүү механизми бекитилген.

Тактап айтканда, үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарын зарыл юридикалык, медициналык жана психологиялык жардам көрсөтүүгө, социалдык колдоо жана

консультациялык кызматтарды көрсөтүүгө багыттоо каралган. Мыйзам инновациялык нормаларды камтыйт:

- ички иштер органдары ар кандай адамдардан б.а. жабыр тарткан адамдан гана эмес үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча келип түшкөн кайрылууларга милдеттүү түрдө жооп берүүлөрү керек;

- эки түрдүн ордуна (убактылуу коргоо ордери жана сот ордери) бир убактылуу коргоо ордери киргизилген (жогорудагы Мыйзамдын 26-29-статьялары);

- зордук-зомбулукка каршы жүрүм-турумду өзгөртүү үчүн зомбулук жасаган адамдар үчүн түзөтүү программаларын киргизүү пландаштырылууда.

Учурда (2023-ж.) Жогорку Кеңештин депутаттары тарабынан демилгеленген жана бир катар прогрессивдүү нормаларды камтыган “Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Мыйзамдын долбоору Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосунда.[25]

Укук коргоо органдарында жаңыланган мыйзамдарды ишке ашыруу механизми бир катар мыйзам алдындагы актыларда, ченемдик укуктук жана ведомстволук актыларда чагылдырылган: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 3-октябрдагы “Коргоо ордеринин формасын бекитүү жөнүндө” токтомунда, 2017-жылдын № 642 «Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча ишин уюштуруу боюнча нускаманы бекитүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин буйругунда[26]. «Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдардын зомбулук жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча түзөтүү программасы жөнүндө» жана «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана коргоону ишке ашыруунун тартиби жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомдорунун долбоорлору даярдалды, аларда өз ара аракеттенүү механизмдери жана жооптуу мамлекеттик органдарды координациялоо каралган.

Жогорку Кеңеш 2020-жылдын 24-декабрындагы жыйынында «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын аткарылышынын жүрүшүн карап, № 4299-VI токтомду кабыл алды, анда аткарылып жаткан иштерге карабастан Өкмөттүн токтому жетишсиз деп табылып, ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүнүн жана мониторингдин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча бир катар сунуштар берилди.[27]

2021-жылдын 5-майында «Кылмыштуулуктун алдын алуунун тартиби жөнүндө» Кыргыз Республикасынын жаңы Мыйзамы кабыл алынып, анда Кылмыштуулуктун алдын алуу боюнча Координациялык комиссиялар кылмыштуулуктун алдын алуунун, анын ичинде үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуунун маанилүү механизми болуп калды. Анын 11-беренесине ылайык жергиликтүү мамлекеттик администрациялар, Бишкек, Ош шаарларынын, областтык маанидеги шаарлардын мэриялары укук бузуулардын алдын алуу боюнча өздөрүнүн аймактык координациялык комиссияларын түзүшөт. Укук бузуулардын алдын алуу боюнча координациялык комиссиялардын курамына жергиликтүү кеңештердин, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын, укук бузуулардын алдын алуунун субъекттери болуп саналган мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүнүн,

---

[25] 2022-жылдын 12-октябрынан тартып “Үй-бүлөлүк, сексуалдык жана гендердик зомбулуктан коргоо жана коргоо чөйрөсүндө Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” мыйзам долбоору коомдук талкууга коюлду. Шилтемеде жеткиликтүү: http://kenesh.kg/ru/article/show/9523/na-obshtestvennoe-obsuzhdenie-s-12-oktyabrya-2022-goda-vinositsya-proekt-zakona-o-vnesenii-izmeneniy-v-nekotorie-zakonodatelynie-akti-kirgizskoy-respubliki-v-sfere-ohrani-i-zashtiti-ot-semeynogo-seksualynogo-i-gendernogo-nasiliya

[26] Ошондой эле караңыз

[27] “Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын ишке ашыруу тууралуу” Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2020-жылдын 24-декабрындагы № 4299-VI токтому. Бул жерде жеткиликтүү: http://www.kenesh.kg/ru/article/show/7514/ot-24-dekabrya-2020-goda-4299-vi-ob-ispolnenii-zakona-kirgizskoy-respubliki-ob-ohrane-i-zashtite-ot-semeynogo-nasiliya

коомдук бирикмелердин өкүлдөрү, жергиликтүү жамааттардын жана жарандык коомдун өкүлдөрү кирет. Ошондой эле Коомдук алдын алуу борборлорунун ролу (жогоруда көрсөтүлгөн Мыйзамдын 12-беренеси) баса белгиленген - бул жергиликтүү коомчулуктун, коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдардын өкүлдөрүнүн, жарандык коомдун жана ушул Мыйзамда белгиленген ыйгарым укуктар жарандардын укук бузуулардын алдын алуу боюнча иш-чараларды биргелешип пландаштыруу үчүн координациялоо механизми.

Натыйжалуу ишке ашыруу менен бул инструмент үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу боюнча иштерди жүргүзүүгө жана жер-жерлерде өлкөнүн бардык аймагында бул иштин ар кандай катышуучуларын активдештирүүсүнө жардам берет.

2017-жылы Кыргыз Республикасында биринчи жолу мамлекеттик жана административдик (ведомстволук) статистикага талдоо жүргүзүлүп, ИИМде, Башкы прокуратурада, Улуттук статистика комитетинде, Жогорку Сот алдындагы Сот департаментинде эсепке алуунун жана отчеттуулуктун формалары жакшыртылган. Төмөнкү ведомстволук актылар аркылуу отчеттуулуктун жаңыланган формалары киргизилген:

- Берилген коргоо ордерлери, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдар, үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткандар, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркаган адамдар жөнүндө ведомстволук отчеттуулуктун формаларын жана берилген коргоо ордерлери боюнча ведомстволук статистикалык отчетторду түзүүнүн тартиби жөнүндө нускамаларды бекитүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2017-жылдын 13-ноябрындагы № 963 буйругу;
- Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин 2017-жылдын 9-ноябрындагы № 17 (Кылмыштуулуктун статистикасы боюнча мамлекеттик статистикалык отчетту бекитүү жөнүндө) токтому.

Эрте никеге туруу, мажбурлап никеге туруу, ошондой эле жаш балдар менен никеге туруу боюнча мыйзамдык чараларга жазык-укуктук чараларды катаалдаштыруу, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине (2021) өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен тиешелүү түзөтүүлөрдү киргизүү: «Иш жүзүндө никелик мамилелерди түзүүгө мажбурлоо» (173-берене) жана «Баш кошуу үчүн уурдоо» (172-берене), «Адамды турмушка чыгууга мажбурлоо» (174-берене). Үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу эрежелер дээрлик өзгөрүүсүз калды.[28]

Кылмыш-жаза мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүүдө Өкмөт Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө аталган Мыйзамын ишке ашыруу планынын негизинде жаңы мыйзам ченемдерин ишке ашыруу боюнча зарыл чараларды уюштуруу жана укуктук жактан камсыз кылуу боюнча чараларды көрдү. 8 жоопту мамлекеттик органдардын 2017-жылдын 21-декабрындагы № 1084 биргелешкен буйругу менен бекитилген мыйзам актылары, анын ичинде 2018-жылы республиканын бардык аймактарында кадрларды кеңири масштабда окутуу жүргүзүлдү. Бул чара ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын жоопкерчилигин жогорулатууга жана алардын укук коргоону эффективдүү жүргүзүүгө даярдыгын, анын ичинде комплекстүү профилактикалык иштердин уюштуруучулук-укуктук негизин түзгөн нускамалык документтерди иштеп чыгууга жана бекитүүгө жардам берди.[29] Белгилей кетсек,

[28]Толук маалымат алуу үчүн караңыз: Мусабекова Ч.А., Никитенко Н.В., Сыдыкова В.Ж. Аялдарга карата зомбулуктун жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү: Кыргызстандагы эл аралык стандарттарга карата укуктук жөнгө салуу практикасы. Судьялар, адвокаттар, прокурорлор, ички иштер органдарынын жана социалдык кызматтардын кызматкерлери үчүн окуу куралы. (Мусабекова Ч.А.нын жалпы редакциясы менен) – Бишкек, 2022-ж.

[29] Тактап айтканда, Кыргыз Республикасынын 2016-жылдын 17-ноябрындагы № 179 “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына (Үй-бүлө кодексине, Кылмыш-жаза кодексине) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамын ишке ашыруу планы Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги, Ички иштер министрлиги, Билим берүү жана илим министрлиги, Маданият, маалымат жана туризм министрлиги, Саламаттыкты сактоо министрлиги, Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссия, Жаштар иштери, дене тарбия

Кыргызстан Мусулмандарынын Дин Башкармалыгы да бул багытта чараларды көрдү, тактап айтканда, 21.12.2016-жылдагы №410 "Имамдардын 18 жашка чейинки курактагы адамдар менен "нике" жөрөлгөсүн жасоосуна тыюу салуу жөнүндө" буйругу менен алардын жолдоочулары үчүн кабыл алынган.

2018-жылы Кыргыз Республикасынын Жарандык коргонуу боюнча Ведомстволор аралык комиссиясы "Өзгөчө кырдаалдарда гендердик зомбулуктун алдын алуу, бөгөт коюу жана кесепеттерин жоюу боюнча секторлор аралык өз ара аракеттенүүнүн тартиби жөнүндө жобону" бекитти (Кыргыз Республикасынын Премьер-министри менен жолугушуунун протоколу КР 2018-жылдын 28-февралындагы № 23-5), ошондой эле 2018-жылдын 24-майындагы № 54 "Жарандык коргонуу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын жаңы Мыйзамы кабыл алынган, анда гендердик аспектилер, өзгөчө жана кризистик кырдаалдарда аялдарга жана балдарга карата зомбулук чагылдырылган:

(8-берененин 2-бөлүгүнүн 7-пункту; 3-берененин 2-бөлүгү; 5-берененин 2-бөлүгүнүн 1 жана 17-пункттары; 7-берененин 10-пункту).

«Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын 2020-жылдын 15-апрелиндеги № 41 Мыйзамына ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылуучу субъекттерге төмөнкүлөр кирет:

1) Кыргыз Республикасынын Өкмөтү (азыркы Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети - *авт.*);

2) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо-сактоо субъекттердин ишин координациялоо боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталуучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;

3) сот;

4) прокуратура;

5) ички иштер министрлиги;

6) социалдык өнүктүрүү органдары;

7) саламаттык сактоо органдары;

8) билим берүү органдары;

9) юстиция органдары;

10) балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;

11) Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы;

12) адвокатура;

13) жергиликтүү мамлекеттик органдары;

14) жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары;

15) аксакалдар соту;

16) массалык маалымат каражаттары;

17) компетенциясынын чегиндеги башка уюмдар.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана жабырлануучуларга колдоо көрсөтүү менен алектенген Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынан тышкары, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында башка субъектилер каралган, аларга:

- үй-бүлө жана балдар комитеттери;
- коомдук алдын алуу борборлору;
- укук бузуулардын алдын алуу боюнча координациялык комиссиялар;

боюнча мамлекеттик агенттик жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Спорт жана Кыргыз Республикасынын Омбудсменинин 2017-жылдын 21-декабрындагы №1084; Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2017-жылдын 26-декабрындагы №1105 "Жашы жете электердин арасында эрте никеге туруунун алдын алуу боюнча методикалык колдонмо жөнүндө" буйругу; Билим берүү жана илим министрлигинин 09.11.2017-жылдагы № 03-6/6440 «Жалпы билим берүү уюмдарынын окуучуларынын арасында нике курагынын минималдуу курагына чейин диний никеге катышууга тыюу салуу боюнча иш жүргүзүү жөнүндө» нускама каты.

- мамлекеттик эмес социалдык тейлөө мекемелери (кризистик борборлор, балдар жана өспүрүмдөр үчүн социалдык баш калкалоочу жайлар, зомбулуктан жапа чеккен аялдар үчүн социалдык мейманканалар, реабилитациялык борборлор ж.б.);
- социалдык кызматтарга жана укук коргоо ишмердигине тартылган башка БӨУлар жана жарандар;
- мамлекет тарабынан кепилденген акысыз юридикалык жардам;
- социалдык тармактар.

1.2.4. Сот адилеттигине жетүүдөгү тоскоолдуктар

*Сот адилеттигине жетүү – м*ыйзам үстөмдүгүнүн негизги принциби. Сот адилеттигине жетпегендиктен, адамдар өз үндөрүн жеткире алышпайт, укуктарын пайдалана алышпайт, басмырлоо менен күрөшө алышпайт же чечим кабыл алуучуларды жоопкерчиликке тарта алышпайт.

"Сот адилеттүүлүгүнө жетүү" түшүнүгү сот адилеттигинин натыйжалуулугун гана эмес, ошондой эле аялдардын жана эркектердин муктаждыктарын жана реалдуулуктарын эске алууну камсыз кылуу, катышуу жана соттук процесстин бардык этаптарында маалымат алуу, бул система менен өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуу процесстерин камтыйт. Мындан тышкары, бардык коопсуздук маселелери эске алынышы керек.

Аялдардын укуктарынын бузулушунун өзү гендердик теңсиздикке алып келет, бирок бузулган адам укуктарын калыбына келтирүү үчүн зарыл болгон сот адилеттигине жетүүдөн баш тартуу гендердик теңсиздикти мыйзам алдындагы теңсиздик көйгөйү менен курчутат. Сот адилеттигине жетүү аялдарга өз укуктарын ишке ашырууга мүмкүндүк берет жана ошону менен гендердик теңчиликке жетүүгө көмөктөшөт.[30]

Укуктук салттарда жана түшүнүктөрүндө аялдарга бирдей эмес мамиле кылуунун факторлору бар. Эркектер менен бирдей укуктарга жана артыкчылыктарга ээ болбогон аялдар эркектердикиндей деңгээлде мыйзам тарабынан корголбойт. Аялдардын сот адилеттигине жетүүсү үчүн тоскоолдуктар укуктук системанын ичинде да, сыртында да бар. Бул факторлорду жакшыраак түшүнүү үчүн, аларды эки категорияга бөлүү керек: укуктук/институтташтырылган факторлор жана социалдык-экономикалык/маданий.[31]

Аялдардын сот адилеттигине жетүүсүндөгү тоскоолдуктардын гипоологиясы

1. Юридикалык/институционалдык деңгээл

❖ Дискриминациялык же гендердик эмес сезимтал укуктук база (анын ичинде ачык басмырлоочу укуктук ченемдер; гендердик өзгөчөлүктөргө көңүл бурбаган жана аялдардын социалдык абалын эске албаган жоболор; аялдардын алына жараша эмес болгон маселелерге байланыштуу мыйзамдардагы боштуктар).

❖ Мыйзамдарды чечмелөө жана колдонуу жаатындагы кыйынчылыктар.

❖ Натыйжасыз же татаал процессуалдык эрежелер (укуктук системада гендердик сезимтал процессуалдык эрежелердин жоктугу).

❖ Натыйжасыз жоопкерчилик механизмдери (коррупция ушул категорияга кирүүсү мүмкүн).

❖ Юридикалык кесипте аялдардын аз болушу.

❖ Юстиция системасынын кызматкерлеринин арасында гендердик стереотиптердин жана бейкалыс пикирлердин таралышы.

---

[30] Mann L., Sargsyan L. Preventing and combating violence against women and domestic violence in Armenia: training course. жарлыгын караңыз, Erevan, 2018.

[31] Цитаталардын котормосу ушул бөлүмдүн автору тарабынан берилген: Council of Europe Gender Equality Commission. 2013. Feasibility Study: Equal Access to Justice for Women. Шилтеме аркылуу: https://rm.coe.int/0900001680597b1d Кайрылган күнү: 10.05.2022.

2. *Социалдык-экономикалык жана маданий деңгээл*

❖ Укуктар жана процессуалдык нормалар, юридикалык жардам алуу жолдору жөнүндө маалыматтын жоктугу (бул билим деңгээлиндеги гендердик айырмачылыктарга, маалыматка жетүү ж.б. байланыштуу болушу мүмкүн).

❖ Финансылык ресурстардын жетишсиздиги (анын ичинде адвокаттын акысын төлөө үчүн каражаттар, адвокаттык, мамлекеттик төлөмдөр, жол кире жана бала багуу боюнча чыгымдар ж.б.).

❖ Үй-бүлөдөгү милдеттердин бирдей эмес бөлүштүрүлүшү.

❖ Гендердик стереотиптер жана маданий көз караштар.

Берилген факторлордун көбү аялдар менен эркектердин ортосундагы ресурстардын жана мүмкүнчүлүктөрдүн бирдей эмес бөлүштүрүлүшүнөн келип чыгат, жагдайлардан улам алар азыраак ресурстары (анын ичинде финансылык каражаты, убактысы) бар аялдарга көбүрөөк таасирин тийгизет. Процессуалдык ченемдер көбүнчө аялдардын социалдык-экономикалык абалынын азыраак жагымдуулугун жеңүүгө жардам бербестен, аны бекемдейт. Гендердик стереотиптер институттук процесстерге таасирин тийгизет. Аялдар жана эркектер үчүн «кабыл алынган» жүрүм-турумга болгон көз караштар аялдардын сот адилеттигине жетүүсүнө жолтоо болушу мүмкүн.

АДЖК Комитети эскертет:

«Сот адилеттиги системасындагы стереотиптер жана гендердик көзкарандысыздык аялдардын адам укуктарынан толук пайдаланышына кеңири таасир этет. Алар мыйзамдын бардык чөйрөлөрүндө аялдардын сот адилеттигине жетишине тоскоолдук жаратууда…».[32]

Маданий стереотиптерден келип чыккан сот адилеттигине бирдей жана толук жетүүгө тоскоолдук кылган факторлор мыйзам чыгаруу чечимдеринин кабыл алынышына жана сот чечимдеринин объективдүүлүгүнө таасирин тийгизиши мүмкүн.

Мыйзам чыгаруу деңгээлинде сот адилеттигине жетүү дискриминациялык мыйзамдар менен тоскоол болушу мүмкүн. Мыйзамдар зордуктоо сыяктуу кылмыштардын айрым түрлөрүн так аныктай бербейт, анын эң маанилүү белгиси мажбурлоо болуп саналат. Бардык эле юристтер гендердик негизди колдоно бербейт. Чынында эле, аялдардын сот адилеттигине жетүүсүндөгү негизги тоскоолдуктардын бири – бул басмырлоочу же гендердик сезимтал эмес мыйзамдарды чечмелөө.

Гендердик этибарсыздыктын мындай мисалы катары өзүн-өзү коргоонун зарыл чегинен чыкпоо талабы үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы болгон кылмышкердин жүрүм-турумунун өзгөчөлүгүн эске албаганда жана кордогон өнөктөштөрдү өлтүрүү менен байланышкан иштерде зомбулук коркунучунун болушу саналат. Мындан тышкары, камкордукка алынган учурларда баланын таламдарына ылайык иш-аракет кылуу зарылчылыгы көбүнчө балага кыйыр түрдө таасирин тийгизген үй-бүлөдө өнөктөш зомбулук кылса да, ата-эне менен баланын байланышта болушуна мүмкүнчүлүк берүү зарылчылыгы катары түшүнүлөт.

Аялдардын сот адилеттигине жетүүсүндөгү дагы бир негизги тоскоолдук – гендердик мааниге ээ эмес процессуалдык эрежелер. Биринчиден, сот адилеттиги системасынын институционалдык жана концептуалдык түзүлүшү аялдардын көйгөйлөрүн, атап айтканда, аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарын/жапа чеккендерин эске алууга канчалык деңгээлде мүмкүндүк берет деген суроолорду жаратат. Кылмыш-жаза процессине катышуу көбүнчө жабырлануучу үчүн өтө травмалык тажрыйба болуп саналат, анткени жабырлануучунун мүнөзү жана жүрүм-туруму көбүнчө “идеалдуу жабырлануучунун” стереотиптик образы менен кылдат салыштырылат, ал эми башка кылмыштардын (анын ичинде инсандар аралык зомбулуктун) курмандыктары бул процедурадан өтпөйт. Кээ бир юрисдикциялар травманы максималдуу жумшартууга жана курмандыктардын жеке турмушун аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоого багытталган укуктук

[32] АДЖК Комитети, Аялдардын сот адилеттигине жетүүсү боюнча 33-жалпы сунуштама, 26-пункт.

ченемдерди кабыл алышкан эмес. Процесстер көп учурда созулуп кетет, бул психологиялык травманы гана күчөтпөстөн, каржылык жактан да чыгымга учурап, аялдын бала кароодогу милдеттерине терс таасирин тийгизет. Ошентип, дискриминацияга каршы эл аралык стандарттарды сактоо жана сот адилеттигине жетүүнү камсыз кылуу үчүн мамлекет тиешелүү иштерди кароодо гендердик сезимтал болушун, жабырлануучулар менен күбөлөрдүн куугунтукка алынбашын, аялдардын пикири маанилүү экенин камсыз кылууга тийиш.

Сот адилеттигине жетүүнүн шарттары. *АДЖК комитетинин №33 Жалпы сунушу өз*[33] *ара байланышкан жана өзгөрүлгүс 6 принципти аныктады, аларды сактоо сот адилеттигине жетүүнү камсыз кылуунун ажырагыс шарты болуп саналат:*

1) *Соттук коргоо мүмкүнчүлүгү* – аялдардын сот адилеттигине тоскоолдуксуз жетүүсүн камсыз кылууну жана аларга өз укуктарын талап кылууга мүмкүндүк берүүчү шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү түзүүнү камтыйт.

2) *Катыштыгынын болуусу-* сотторду, квазисоттук же башка органдарды бүткүл штат боюнча - шаарларда, айылдарда жана алыскы райондордо түзүүнү, ошондой эле алардын иштешин жана каржыланышын камсыз кылууну сунуштайт.

3) *Жеткиликтүүлүк* – формалдуу да, квазисоттук да сот адилеттигинин бардык системалары аялдар үчүн коопсуз, экономикалык жана физикалык жактан жеткиликтүү жана алардын муктаждыктарын, анын ичинде кесилишкен же аралаш дискриминацияга дуушар болгон аялдардын муктаждыктарын канааттандырууга ылайыкташтырылган болушу керек деп сунуш кылат.

4) *Сапаттуулук–* системанын бардык компоненттери компетенттүүлүктүн, эффективдүүлүктүн, көз карандысыздыктын жана калыстыктын эл аралык стандарттарына шайкеш келишин жана гендердик сезимталдыктын негизинде аялдар үчүн талаш-тартыштарды чечүүнүн туруктуу практикасын өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү тиешелүү ишке ашыруу механизмдери менен колдоого алынган тийиштүү жана натыйжалуу каражаттарды тез арада камсыз кылууну сунуш кылат.

5) *Коргоо каражаттары менен камсыз кылуу* - юстиция системасы тарабынан аялдарды коргоого жана аларга келтирилиши мүмкүн болгон ар кандай зыян тарткандыкты толук калыбына келтирүүгө багытталган реалдуу чараларды көрүүнү сунуштайт.

6) *Сот адилеттиги тутумдарынын жоопкерчилиги* - алардын сот адилеттүүлүгү, жеткиликтүүлүгү, сапаты жана коргоо каражаттарын камсыз кылуу принциптерине шайкеш келишин камсыз кылуу үчүн иштелип чыккан контролдоо механизмдерин колдонуу аркылуу камсыз кылынат. Сот адилеттиги системаларынын жоопкерчилиги ошондой эле юстиция тутумунун адистеринин аракеттерине мониторинг жүргүзүүнү жана аларды мыйзам чегинде жоопкерчиликке тартууну камтыйт.

Сот адилеттигине толук жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу түздөн-түз сот тутумунун, укук коргоо органдарынын, жергиликтүү жана мамлекеттик бийлик органдарынын жана жарандык коом институттарынын кеңири *өз ара аракеттенүүсүнөн* көз каранды. Ошол эле учурда бардык бул уюмдар сот адилеттигине жетүү көйгөйлөрүн гендердик сезимталдык менен карап гендердик теңчиликти камсыз кылуу боюнча милдеттенмелерди түшүнүшү жана бөлүшүүсү керек.

Сот адилеттигине жетүүдөгү жогорудагы бардык тоскоолдуктар, аялдардын укуктарынын бузулушу, жооптуу органдардын аракетсиздиги, отчеттуулуктун жана натыйжага негизделген башкаруунун жоктугу жазасыздык кырдаалына, зордук-зомбулукка негизделген маданий жана социалдык норма жана жогорку чыгымдар мыйзамдын үстөмдүгүнө шек келтирип, гендердик зомбулуктун институтташтырылуусуна өбөлгө түзөт. Коомдук-социалдык чыгымдардан тышкары, түздөн-түз экономикалык чыгымдар бар.

---

[33] АДЖК Комитети, Аялдардын сот адилеттигине жетүүсү боюнча 33-жалпы сунуштама, 26-пункт

Алсак, Евробиримдиктин жана БУУнун[34] долбоорунун алкагында жүргүзүлгөн изилдөөлөргө ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктан улам бир адамдын өлгөндөгү кеткен чыгымы мамлекетке 1 миллион 636 миң 738 сом, ал эми 2012-жылдагы эсептөөлөр боюнча 232 миң 40 сом зыян келтирген. Бүгүнкү күндө бул көрсөткүчтөр бир топ жогору экендиги анык.

МААНИЛҮҮ:

Үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча жаңыланган ченемдик укуктук актыларды кабыл алууда олуттуу прогресске карабастан, коомдук уюмдардын ар кандай изилдөөлөрүнө ылайык, бул маселеге катышкан мамлекеттик органдардын жана мамлекеттик эмес институттардын кеңири чөйрөсү, активдүү жарандык коомдордун, ММКлардын, интернет басылмалардын маалыматы боюнча, акыркы үч жылда үй-бүлөлүк зомбулук фактылары туруктуу өсүү тенденциясына ээ. Мамлекеттик органдардын үй-бүлөлүк зомбулук маселесине мамилеси дагы эле формалдуу бойдон калууда, зордук-зомбулук маселелери тымызын калуусу жана алардын талкууланбагандыгы коомдук аң-сезимдин да, сот жана укук коргоо органдарынын практикасынын бул жааттагы профессионалдык, маданий жана социалдык нормаларды өзгөртүү да толук даяр эместигине алып келет. Зордук-зомбулукка каршы саясий күн тартиби, адилеттүү жана гендердик сезимтал сот адилеттиги, 2030-жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук стратегиясын жана Кыргыз Республикасында гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Улуттук иш-аракеттер планын жоопкерчилик менен ишке ашыруу зарыл. Бул маселеге бардык кызыкдар топторду тартуу, мыйзамдарды өркүндөтүү жана Кыргыз Республикасында үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөштө олуттуу ийгиликтерге жетишүү үчүн кеңири түшүндүрүү жана агартуу иштерин жүргүзүү керек.

Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын аныктоо боюнча практикалык иштер, жер-жерлерде кызмат адамдарынын жана адвокаттардын калкка укуктук, практикалык консультацияларды берүү, үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик саясаттын маанилүү бөлүгү болуп саналат жана аны натыйжалуу ишке ашырууга өбөлгө түзөт.

1-бөлүмдүн окуу тапшырмалары

1.1-тапшырма

Төмөндө жана ар бир сөз айкаштарын окуп чыгыңыз жана ар бир сөз айкаштарынын жанына төмөндөгү эреже боюнча коюп чыгыңыз:

А) А бөлүмүндөгү колонкада сиздин оюңуз боюнча (А) АЯЛГА же (Э) ЭРКЕККЕ тиешелүү, же ЖЫНЫСЫ МААНИЛҮҮ ЭМЕС

Б) Б бөлүмүндөгү колонкалардагы ар бир сөз айкаштарына ЖЫНЫС же ГЕНДЕР мүнөздөмөсүн берип чыгыңыз.

[34] Бишкек шаарынын базасында Кризистик борборлор ассоциациясынын, «Алга» айылдык аялдары өкүлдөрүнүн жана өз алдынча эксперттер демилгеси менен 2012- жылы ишке ашырылган Евробиримдиктин жана БУУнун "Үй-бүлөдөгү зомбулук канча турат?" долбоорунун жыйынтыгы боюнча изилдөө. Төмөнкү шилтеме аркылуу жеткиликтүү: file:///C:/Users/user/Downloads/UNDP-kgz-How-much-violence-in-a-family-costs%20(1).pdf Кайрылган күнү: 07.05.2022

	А)			Б)	
	А	**Э**	**ЖЫНЫСЫ МААНИЛҮҮ ЭМЕС**	**ЖЫНЫС**	**ГЕНДЕР**
Эмчек эмизүү					
Тамак бышыруу					
Акча табуу					
Баланы төрөө					
Декреттик өргүү					
Сот болуп иштөө					
Милиционер болуп иштөө					
Үй жыйноо					
Бала тарбилоо					
IT программист болуп иштөө					
Мугалим болуп иштөө					
Аскердик кызмат өтөө					

1.2-тапшырма

Дүйнөнүн жана Кыргызстандын түрдүү маданияттарында кеңири таралган гендердик стереотиптердин төмөнкү мисалдарын талкуулоо:

1) «Адептүү кыз – азап тартып, үн чыгарбай өлөт» (Индия).
2) «Акылдуу аял эки эсе акылсыз» (АКШ).
3) «Жакшы аял, жарадар болгон бут жана жыртык шым үйдө отурат» (Нидерланды).
4) «Намысы жок аял гана күйөөсүн сотко берет» (Уганда).
5) «Аялдар суроо беришет, эркектер жооп беришет» (Араб өкөлөрү, ар түрдүү тилде).
6) «Эркектин сыймыгы билимде, аялдын сыймыгы илимден баш тартуусунда» (Бразилия).
7) «Аялсыз араба бээге жеңил болот» (Орусия).
8) «Эгер юбка сизге жарашса, күйөөңүздүн шымын кийбеңиз» (креол, Мартиника а.).

1.2-тапшырма үчүн суроолор:

- Сиз билген маданияттагы башка дагы макалдарды айта аласызбы?
- Кыргыз элинин маданиятындагы макалдар.
- Алар кандай гендердик стереотипти чагылдырат?
- Гендердик стереотиптерди өзгөртүү мүмкүнбү, эгер андай болсо, аны ким жана кантип жасай алат?

1.3-тапшырма

Сиздин оюңузча, гендердик стереотиптер аялдарга гана терс таасирин тийгизеби же эркектерге да терс таасирин тийгизиши мүмкүнбү? Гендердик стереотиптердин эркектерге тийгизген терс таасири тууралуу айтып берсеңиз.

1.4-тапшырма

Төмөндөгү статистиканы карап көрүңүз. 2022-жылы Кыргызстанда 9880 үй-бүлөлүк зомбулук фактысы катталган. "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" мыйзамга ылайык, жабырлануучуларга 8725 коргоо ордери берилип, анын 190унун мөөнөтү узартылган. Башкы прокуратуранын маалыматы боюнча, үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча 181 кылмыш иши козголуп, анын ичинен 82 иш сотко өткөн, 63 иш тараптар жарашкандан кийин токтотулган, 36 иш тергөө стадиясында.

1.4-тапшырмага суроолор:

- Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук фактылары боюнча козголгон кылмыш иштеринин пайызынын аз болушуна таасир эткен негизги факторлорду талдап, атаңыз?

●Сиздин оюңузча, тараптардын жарашуусунан улам токтотулган иштердин пайызынын жогору болушуна ким жана/же эмне өбөлгө болуусу мүмкүн?

1.5-тапшырма.

Төмөнкү аныктамалар тоскоолдуктардын кандай түрлөрүнө кирээрин классификациялаңыз: *укуктук (институционалдык) же социалдык-экономикалык, маданий:*

1) Дискриминациялык же гендердик эмес сезимтал укуктук база (анын ичинде ачык басмырлоочу укуктук ченемдер; гендердик өзгөчөлүктөргө көңүл бурбаган жана аялдардын социалдык абалын эске албаган жоболор; аялдарга диспропорциялуу түрдө таасир эткен маселелерге байланыштуу мыйзамдардагы боштуктар).
2) Мыйзамдарды чечмелөө жана колдонуу жаатындагы кыйынчылыктар.
3) Натыйжасыз же татаал процессуалдык эрежелер. Финансылык ресурстардын жетишсиздиги (анын ичинде адвокаттык жыйымдар үчүн каражаттар, адвокаттык төлөмдөр, мамлекеттик төлөмдөр, жол кире жана бала багууга кеткен чыгымдар ж.б.).
4) Гендердик стереотиптер жана маданий көз караштар.

1-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолору

1. "ЖЫНЫС" жана "ГЕНДЕР" аныктамаларынын айырмачылыктары? Төмөнкү түшүнүктөргө аныктама бериңиз: гендердик стереотиптер, жыныстык дискриминация, түз жана кыйыр басмырлоо, гендердик зомбулук.
2. Саясатчылар, укук коргоочулар, соттор, укук коргоо органдарынын кызматкерлери, прокурорлор, юристтер, билим берүү жана маданият системасынын кызматкерлери, массалык маалымат каражаттары, диний жамааттардын, коомдук жана жарандык уюмдардын өкүлдөрү, жарандар гендердик стереотиптерди кантип өзгөртүшү мүмкүн?
3. Аялдарга карата зордук-зомбулукка байланыштуу негизги эл аралык документтерди атап бериңиз.
4. Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу боюнча Конвенцияны мүнөздөп бериңиз (АДЖК)
5. Кыргыз Республикасынын эл аралык актыларына жана мыйзамдарына ылайык төмөнкү түшүнүктөргө аныктама бериңиз: үй-бүлөлүк зомбулук, гендердик зомбулук, виктимизация, ревиктимизация.
6. Гендердик теңчилик маселелерин жөнгө салуучу жана гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү боюнча Кыргыз Республикасынын негизги ченемдик укуктук актыларын атап бериңиз.
7. Изилдөөлөргө ылайык, Кыргызстанда 15-49 жаштагы канча аял күйөөсү же өнөктөшү тарабынан физикалык же сексуалдык зомбулукка кабылган?
8. «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону камсыз кылуучу субъекттерди атап бериңиз.
9. Сот адилеттигине жетүү үчүн кандай тоскоолдуктарды билесиз?
10. Сот адилеттигине жетүүнүн шарттарын атап бериңиз.

2. ГЕНДЕРДИК ЖАНА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТУ БАШЫНАН ӨТКӨРГӨН АДАМДАР ҮЧҮН АДАМ УКУКТАРЫНА ЖАНА АЛАРДЫН КЫЗЫКЧЫЛЫГЫНА НЕГИЗДЕЛГЕН МАМИЛЕ.

2.1. Зордук-зомбулуктун түшүнүгү, формалары жана цикли

Үй-бүлөлүк (тиричилик) зомбулуктун төрт негизги формасы бар, анын ичинде (1-сүрөттү караңыз):

❖ Физикалык зомбулук;

❖ Сексуалдык зомбулук;

❖ Экономикалык зомбулук;

❖ Психологиялык зомбулук.

Эл аралык стандарттар ошондой эле улуттук мыйзамдар жубайлар менен мурунку жубайлардын ортосунда жасалган бул жосундарды (мисалы, үй-бүлөдө зордуктоо) кылмыш жоопкерчилигине тартууну талап кылат.

Психологиялык зомбулук адамдын психологиялык бүтүндүгүн бузган иш-аракеттерди билдирет. Мындай аракеттер төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн:

❖ адамга же анын жакындарына зомбулук көрсөтөм деп коркутуу (куугунтуктоо, курал көрсөтүү);

❖ Кемсинткен комментарийлер;

❖ Изоляция, байланышты чектөө;

❖ Аялды көзөмөлдөө же зыян келтирүү үчүн балдарды колдонуу (балага зыян келтирүү, баланы уурдоо ж.б.).

Экономикалык зомбулук ресурстарга, анын ичинде: убакытка, акчага, транспортко, тамак-ашка же кийим-кечеге жетүүгө тоскоолдук кылат жана каражатты көзөмөлдөөнү камтыйт. Экономикалык зомбулуктун мисалдарына төмөнкүлөр кирет:

❖ Аялдын иштөөсүнө тыюу салуу;

❖ Аны үй-бүлөнүн каржылык чечимдеринен четтетүү;

❖ Акча катуу же финансылык маалыматты жашыруу;

❖ Эсептерди төлөөдөн же аны жана/же балдарын багуудан баш тартуу;

❖ Биргелешкен мүлктөрдү жок кылуу.

Үй-бүлөлүк (тиричилик) зомбулуктун эң кеңири таралган түрлөрү психологиялык жана экономикалык. Экономикалык да, психологиялык зомбулук да ушул Колдонмонун тиешелүү бөлүмдөрүндө кененирээк талкууланган далилдик маселелерден улам укуктук

системага белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратат. Зордук-зомбулуктун бул түрлөрү кылмыш-укуктук эффективдүү чаралар менен жазаланбайт.

Физикалык жана сексуалдык кол салуулар же коркутуулар үй-бүлөдөгү зомбулуктун эң ачык түрлөрү болуп саналат жана адатта башка адамдарга көйгөй тууралуу кабардар кылуучу аракеттер болуп саналат. Бирок, бир же бир нече физикалык зомбулук аракеттери менен бекемделген зомбулуктун башка түрлөрүн дайыма колдонуу кыянаттыктын кеңири системасын түзөт. Физикалык кол салуулар бир же бир нече жолу гана болушу мүмкүн болсо да, алар келечектеги зордук-зомбулук кол салуу коркунучун жаратат жана кылмышкерге аялдын жашоосун жана жагдайын көзөмөлгө алууга мүмкүндүк берет.

Аялдарга карата зомбулуктун башка түрлөрүнө төмөнкүлөр кирет:

- ❖ Артынан аңдуу;
- ❖ Мажбурлап, эрте турмуш куруу;
- ❖ Аялдардын жыныстык органдарына доо кетирүү;
- ❖ Мажбурлап бойдон алдыруу/Төрөткө чейин жынысты тандоо;
- ❖ Жыныстык ыдык көрсөтүү;
- ❖ Адам сатуу;
- ❖ Сексуалдык эксплуатация;
- ❖ Кыздыгын текшерүү.

Агрессивдүү же терс коомдук көзөмөл зомбулук, коркутуу жана мажбурлоо сыяктуу формаларга ээ болушу мүмкүн. Алар жеке адамдарды үй-бүлөлүк же топтук нормаларга ылайык жашоого мажбурлоо үчүн колдонулушу мүмкүн, мисалы, үй-бүлө намысын коргоо үчүн зордук-зомбулукту колдонуу, мажбурлап никеге туруу жана жыныстык органдарды кесүү (аялдарды сүннөткө отургузуу).

Үй-бүлөдөгү зомбулуктун дагы бир маанилүү мүнөздөмөсү *ырайымсыз мамиле циклине*[35] байланыштуу (2-сүрөттү караңыз). Аялга багытталган зордук-зомбулук жүрүм-туруму көп учурда үч түрдүү жана кайталануучу этапта пайда болот, алар катышкан адамдарга жараша узактыгы жана интенсивдүүлүгү боюнча айырмаланат.

2-Схема

Мыкаачылык мамиле цикли 1979-жылы Ленор Э. Уолкер тарабынан жаман мамилелердеги жүрүм-турумдун үлгүлөрүн түшүндүрүү үчүн иштелип чыккан.

❖ *Үй-бүлөдө чыңалуунун күчөшү.* Мамилелердеги наразычылык күчөп, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы байланыш бузулат.

❖ *Зордук-зомбулук окуясы.* Оозеки, эмоционалдык же физикалык зомбулуктун жарылуусу мүнөзү болот. Ачуу, талаш-тартыш, айыптоо, коркутуп-үркүтүү менен коштолот.

[35] Цитаталардын котормосу ушул бөлүмдүн автору тарабынан берилген: Walker, Lenore E. The Battered Woman. New York: Harper and Row, 1979.

❖ *Жарашуу*. Кылмышкер кечирим сурайт, мындай начар мамиленин себебин түшүндүрөт, айыпты жабырлануучуга оодарат, кээде болгон окуяны четке кагат же жабырлануучу окуяларды көбүртүп-жабыртып көрсөтүп жаткандыгына ынандырат.

❖ *Мамилелердеги тынч мезгил («бал айы»).* Зордук-зомбулук окуясы унутулат, кылмышкер кечирилет. Фаза "бал айы" деп аталат, анткени бул этапта өнөктөштөрдүн ортосундагы мамилеси кайрадан башталган мамиле сыяктуу тынчый түшөт.

"Бал айынан" кийин мамиле биринчи баскычка кайтып, цикл кайталанат. Убакыттын өтүшү менен ар бир фаза кыскарып, катуу жарылуулар тез-тез болуп, көбүрөөк зыян келтире баштайт. Жабырлануучу кырдаалды өз алдынча чече албайт калат.

Кээ бир жубайлар үчүн бул салыштырмалуу тынчтык мезгили бир нече айга созулушу мүмкүн, бирок деструктивдүү мамиледе эркектин байлануусу жана өкүнүүсү акыры басаңдап, циклдин биринчи фазасы кайрадан башталат.

Эмне үчүн көп аялдар зомбулук көрсөткөндөрдү таштабай турганын зомбулуктун циклдик мүнөзү түшүндүрүп турат. Үчүнчү фазада сабагандардын жакшы жүрүм-туруму бул аялдардын өнөктөшүн жакшы жакка өзгөрүшүнө болгон үмүтүн бекемдейт жана ошол себептен алар бул мамиледен кете алышпайт. Кээ бир аялдар уруп-согуу циклин кадыресе көрүнүш катары кабыл алышы мүмкүн, айрыкча, алар кичинесинде зордук-зомбулукту көрүп чоңойгон болсо. Же болбосо алар өздөрүнүн жагдайында реалдуулукту кабыл алгылары келбейт. Башка аялдар зордук-зомбулукту алдын ала же башкара албагандыктан ушунчалык үмүтсүз жана басынтылгандыктан, маселени чечүү үчүн кыймыл-аракет кыла албай, кырдаалды жакшыртуу же өзгөртүү үчүн эч кандай чара көрө албай калышат. Жабырлануучуларда кылмышкерге каршылык көрсөтүү аракети натыйжа бербейт деп эсептеген тенденция бар.

Бул психологиялык таасирлерден тышкары, тышкы социалдык жана экономикалык факторлор кээ бир аялдардын зомбулук мамилелерин таштап кетүүсүн кыйындатат. Көз карандысыз каржылык ресурстары жок болгон, күйөөсүн таштап кетүүнү каалаган аял көп учурда материалдык жана социалдык ресурстардын жетишсиздигинен улам кыйынчылыкка туш болот. Иштеген аялдар эркектерге караганда азыраак акча таап, азыраак престиждүү жумуштарды аткарышат жана бала багуу үчүн жоопкерчиликтүү болушат. Ошентип, катуу кагылышууда, аялдын биринчи реакциясы - качуу болушу мүмкүн, бирок аялдар бара турган жери жок экендигин түшүнүшөт. Мындан тышкары, аялдын үй-бүлөдөн балдары жок кетип калышына карата жасалган стигма, албетте, кетип калуунун дагы бир тоскоолдугу болуп саналат. Кошумчалай кетсек, ур-токмокко алынган аялдар мамилесин таштап кеткиси келгенде, уят жана басынтуу, күйөөсүнүн кордугунан корккондуктан же алар аялга ишенбеши мүмкүн деген сезиминен улам достору, үй-бүлөсү же укук коргоо органдары менен байланышып, сырдашууну каалашпайт.

Зордук-зомбулуктун циклин түшүнүү маанилүү, анткени үй-бүлөлүк зомбулук фактыларына жооп берүүдөгү укук коргоо органдары үчүн эң чоң көйгөйлөрдүн бири жабырлануучунун арызын кайтарып алуу чечими болуп саналат. Зордук-зомбулуктун цикли жабырлануучуларды зомбулуктун курч фазасында милицияга кайрылуусуна алып келиши мүмкүн, бирок аялдардын кетишине тоскоол болгон көптөгөн психологиялык жана социалдык тоскоолдуктарды эске алганда, ызы-чуу тынч фазада гана токтотулат.[36]

Жабырлануучулардын жаман мамилелерден качуусуна тоскоол болгон социалдык жана экономикалык тоскоолдуктар:

❖ Чектелген финансылык ресурстар;

❖ Чектелген социалдык колдоо;

❖ Социалдык стигматизация;

❖ Балага кам көрүү;

❖ Бараар жери жок

[36] Цитаталардын котормосу ушул бөлүмдүн автору тарабынан берилген: Bancroft, Lundy. Why does he do that: inside the minds of angry and controlling men. - New York: Putnam's Sons, 2002.

- ❖ Өч алуудан коркуу;
- ❖ Үй-бүлөсүн уятка калтыруудан коркуусу;
- ❖ Укук коргоо органдарына ишенимдин жоктугу.

2.2. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерди коргоо боюнча эл аралык колдонмолор жана стандарттар

МААНИЛҮҮ:

Аялдарга/зордук-зомбулуктун курмандыктарына жардам көрсөтүүдө жана коргоодо тийиштүү кылдаттык менен иш алып баруу милдети мамлекеттерден "жабырлануучуларга эч кандай жардам көрсөтүлбөстөн, ырааттуу, ар тараптуу жана кесипкөй түрдө дароо жана ар тараптуу жардам алуу үчүн дискриминацияга жана алар тарабынан даттануунун бар же жок экендигине карабастан зарыл болгон нерселердин баарын жасоону талап кылат... Бул жардам акысыз, жашыруун негизде жана үзгүлтүксүз көрсөтүлүшү керек».

Мамлекет көрсөтүлүүчү кызматтардын, анын ичинде баш калкалоочу жайлардын, медициналык, психологиялык жана консультациялык кызматтардын (анын ичинде юридикалык жардамдын) калктын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн жетиштүү болушун (жана адекваттуу каржыланышын) камсыз кылууга тийиш. Мындай коргоо кызматтары гендердик зомбулуктан жапа чеккен бардык адамдарга, анын ичинде азчылык топтордогу аялдарга жеткиликтүү болушу керек. Жардам жана коргоо процесске чейин, процесстин жүрүшүндө жана аяктагандан кийин көрсөтүлүшү керек. Коргоо боюнча өздөрүнүн жалпы милдеттеринин бир бөлүгү катары, мамлекеттер ошондой эле «зомбулукка кабылган адамдардын кайрадан виктимизацияланышына жол бербөө жана гендердик зомбулукка жол бербөө үчүн» бардык зарыл чараларды көрүшү керек, анын ичинде милиция кызматкерлери, сот органдары, медициналык жана социалдык зордук-зомбулуктун курмандыктарына жардам көрсөтүү үчүн арналган мекемелер кирет.

2.2.1. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге кызмат көрсөтүүнүн эл аралык стандарттары

Стандарттар "Зомбулукка кабылган аялдар жана кыздар үчүн негизги кызматтар түрмөгүндө" чагылдырылган. Документ Бириккен Улуттар Уюмунун Биргелешкен Глобалдык программасы (мындан ары - БУУ) БУУнун Аялдар, БУУнун Калк Фонду, Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму, БУУнун Өнүктүрүү программасы, БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгы жана БУУнун Балдар Фонду менен өнөктөштүктө даярдалган.[37]

Негизги кызматтар саламаттыкты сактоо, социалдык кызматтар, укук коргоо жана сот адилеттиги сыяктуу секторлор боюнча кызматтарды көрсөтүүнү аныктайт жана кызматтарды көрсөтүүнү координациялоо боюнча жоболорду камтыйт. Кызмат көрсөтүүнүн стандарттары ар бир сектор үчүн аныкталган, анын максаты зордук-зомбулук учурларында аялдарга жана кыздарга сапаттуу комплекстүү кызматтарды көрсөтүү. Аялдар менен кыздардын макулдашылган, сапаттуу негизги кызматтарга жеткиликтүүлүгүнүн жоктугу алардын физикалык жана психикалык зомбулуктун, анын ичинде каалабаган кош бойлуулуктун, депрессиянын, стресстин, тынчсыздануунун бузулушунун, курч физикалык жаракаттардын, акушердик жана гинекологиялык кыйынчылыктардын, же баланын өлүмү майыптыктын кесепеттерине алынып келгенин билдирет.

Стандарттар Кыргыз Республикасы тарабынан ратификацияланган адам, аялдар жана балдардын укуктары жаатындагы эл аралык конвенциялардын негизинде түзүлгөн. Атап айтканда, төмөнкү негизги принциптер жана мамилелер боюнча:

[37] Зордук-зомбулукка кабылган кыздар үчүн негизги кызматтар пакети. Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence. Шилтеме аркылуу: https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence

❖ ***Сапаттуу кызматтарды көрсөтүүгө укукка*** негизделген мамиле мамлекет өзүнүн бардык органдары аркылуу аялдардын жана балдардын укуктарын урматтоого, коргоого жана аткарууга милдеттүү экенин тааныйт. Аялдарга жана балдарга карата зордук-зомбулук алардын адам укуктарынын, анын ичинде ден соолук, өнүгүү жана коркуу жана зордук-зомбулуксуз жашоо укугунун негизинин бузулушу болуп саналат. Укуктарга негизделген мамиле – бул аялдардын жана балдардын коопсуздугун жана жыргалчылыгын камсыз кылуу жана аларга урмат, сый жана сезимталдык менен мамиле кылуу. Ал ошондой эле жеткиликтүү кызматтардын эң жогорку стандартына умтулууга түрткү берет;

❖ ***Гендердик теңчиликти жана аялдардын укуктарын кеңейтүүнү алга жылдыруу***, ага ылайык аялдарга жана кыздарга карата зомбулуктун негизги себеби аялдар менен эркектердин ортосундагы тарыхый теңсиздик болуп саналат. Ошондуктан, аялдарга жана кыздарга карата зордук-зомбулук маселесин чечүү жашоонун бардык чөйрөлөрүндө гендердик теңчиликке жетишүүгө көз каранды. Бул жагынан алганда, кызматтар аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун ар кандай түрүнө сабырдуулукту же түбөлүктүүлүктү жокко чыгаруу үчүн иштелип чыккан. Кызматтар аялдар жана балдар/мыйзамдуу өкүлдөр өз алдынча чечим кабыл алууга, анын ичинде негизги кызматтардан баш тартуу чечимин кабыл алууга укуктуу болгон учурларда аялдардын ыйгарым укуктарын жана тандоосун илгерилетүү максатында иштелип чыккан;

❖ ***Дискриминацияга жол бербөө жана маданий сезимталдык маанилүү кызматтар*** аялдардын жана балдардын жеке жагдайларын жана турмуштук тажрыйбасын, ошондой эле алардын жашын, маданиятын, сексуалдык ориентациясын, гендердик өзгөчөлүгүн, этникалык жана тилдик артыкчылыктарын эске алуу менен маданий жана жаш өзгөчөлүгүн эске алууну талап кылат. Бул кызмат көрсөтүү жана жардам көрсөтүү бардык жабырлануучуларга бирдей мамиле кылуу керек дегенди билдирет. Практикада бул принцип өтө көп бузулат, анткени көп учурларда кызмат көрсөтүүчүлөр стереотиптин негизинде иш алып барышат жана зордук-зомбулукка аялдар менен балдар өздөрү күнөөлүү деп эсептешет;

❖ Сапаттуу кызмат көрсөтүүдө аялдардын жана балдардын ***коопсуздугу*** биринчи орунда турат. Коопсуздукту камсыз кылуу жабырлануучуларды мүмкүн болгон кылмышкерден дароо изоляциялоону жана алардын коопсуздугуна баа берүүнү, зарыл болгон учурда аларды коопсуз жайга жайгаштырууну камтыйт. Жабырлануучу аялга же балага карата кайталап зомбулук көрсөтүү коркунучун азайтуу үчүн кылмышкердин мүмкүн болуучу реакциясына баа берүү зарыл. Ички иштер органдарынын жана балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкерлери зордук-зомбулуктун жогорку коркунучу болгон учурда коопсуздукту камсыз кылуу боюнча токтоосуз атайын чараларды көрүүгө милдеттүү, мисалы, үй-бүлөлүк зомбулук кылган адамды камакка алуу (3 күндөн 7 суткага чейин). Коопсуздук принциби жабырлануучуларга кызмат көрсөтүүчү ички иштер органдарынын кызматкерлерине да тиешелүү;

❖ ***Конфиденциалдуулук -*** жабырлануучулардын коопсуздугун камсыз кылуу, андан аркы коркунучтарды жана/же зордук-зомбулукту болтурбоо жана жеке маалыматтардын жайылышын болтурбоо үчүн маанилүү чара. Жашы жеткен жабырлануучулар үчүн купуя маалымат менен бөлүшүү кээ бир маалыматтар башка милиция кызматкерлери менен "зарылдык принцибинин" негизинде гана бөлүшүлүшү мүмкүн дегенди билдирет. Муну жабырлануучуга түшүндүрүп, ал кандай маалымат жана кимге берилээрин түшүнүшү жана билиши керек. Эгерде жабырлануучу кыз болсо, анда анын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн катышуусу талап кылынат жана милицияга маалымат берүү үчүн алар менен макулдашы керек. Буга жабырлануучулардан сурамжылоо жүргүзүүдө үчүнчү жактардын жоктугу, алардын жашаган жери жана жайгашкан жери тууралуу маалыматка жетүүнү чектөө ж.б. кыздарга жана аялдарга карата зордук-зомбулук иштери жабык каралышы керек;

❖ ***Маалымдуулук*** кызмат көрсөтүүчүлөрдөн жабырлануучуларга/балдардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө укуктук коргоо чаралары, социалдык, медициналык, юридикалык

кызматтарды алуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө маалымдоону талап кылат. Сексуалдык зомбулуктун курмандыктары жана балдардын мыйзамдуу өкүлдөрү биринчи 72 сааттын ичинде жыныстык жол менен жугуучу инфекциялардын, ВИЧ-инфекциясынын жана каалабаган кош бойлуулуктун профилактикасы боюнча саламаттык сактоо уюмдарында жүргүзүлүп жаткан жана акысыз жүргүзүлүп жаткандыгы жөнүндө маалымдалууга тийиш. Жабыркаган аялга/балдардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө психологиялык, юридикалык жардам жана убактылуу жашоо кызматтары боюнча адистештирилген борборлорго кайрылуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө маалымат берилиши керек;

❖ ***Аң-сезимдүү тандоо*** ар кандай иш-аракет жабырлануучуга же баланын мыйзамдуу өкүлүнө анын зарылчылыгы, мазмуну жөнүндө маалымдалгандан кийин жана алардан бул аракетти ишке ашырууга маалымдалган макулдук алгандан кийин гана жүзөгө ашырылууга тийиш экендигин билдирет.

❖ ***Зордук-зомбулуктун курмандыктарынын муктаждыктарына артыкчылык берүү*** жабырлануучуларга жардам көрсөтүү процессинин маанилүү аспектиси катары аныкталган, ал алардын каалоолоруна баа берүүнү, алардын укуктарын жана кадыр-баркын сыйлоону камтыйт. Жардам сурап кайрылгандардын муктаждыктарына негизделген кызматтарды көрсөтүү зыянды азайтуу жана андан кийин калыбына келтирүү үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүүнүн эң жакшы ыкмасы болуп саналат. Милиция кызматкерлери зордук-зомбулуктан жапа чеккендерге тобокелдиктерди жана алардын аялуулугун эске алган чечимдерди кабыл алууда колдоо көрсөтүшү керек;

❖ ***Зордук-зомбулук жасаган адамды жоопкерчиликке тартуу*** зомбулук жасагандар жазанын сөзсүз түрдө принцибине баш ийүүгө тийиш дегенди билдирет; Сот адилеттигин калыбына келтирүү үчүн жоопкерчилик жабырлануучуларга эмес, мамлекетке жүктөлүшү керек, б.а. кызматтар аялдардын жана балдардын сот процесстерине катышуусун колдоого жана көмөктөшүүгө тийиш.

2.2.2. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге укукка негизделген жана аны башынан өткөргөндөргө багытталган мамиле. Колдонулуучу адам укуктары

Зордук-зомбулуктан жапа чеккен аялдар медициналык кызматтарга, психологиялык жана башка колдоонун түрлөрүнө өз убагында жетүүгө муктаж, аларга алгачкы медициналык жардам көрсөтүлүшү, зомбулуктун андан аркы актыларынан корголушу жана алардын узак мөөнөттүү муктаждыктары чечилиши керек. Бул жагынан алганда, өзгөчө ролду жабырлануучунун *муктаждыктары жана көйгөйлөрү абдан маанилүү боло турган ыкма ойнойт.*

Жабырлануучуга багытталган мамиле сотсуз эле боорукер жана сезимтал кызмат көрсөтүүнү камсыз кылуу үчүн жабырлануучунун муктаждыктарына жана тынчсызданууларына системалуу көңүл буруу катары аныкталат. Жабырлануучунун каалоосу, коопсуздугу жана жыргалчылыгы бардык маселелерде жана процедураларда биринчи орунда турат.

Жабырлануучуга багытталган мамиле жабырлануучулардын жактоочуларын жана кызмат көрсөтүүчүлөрдү колдоо жана жабырлануучулардын процесстин катышуучусу катары ыйгарым укуктарын кеңейтүү аркылуу жазык сот адилеттиги процессине байланышкан, кайра травматизацияны минималдаштырууга багытталган.

Бул учурда, ар тараптуу жана жабырлануучуга багытталган реакцияны камсыз кылуу үчүн укук коргоо органдары менен өнөктөштүк маанилүү.

Кылмыш-жаза сот адилеттиги тутумунун үй-бүлөдөгү зомбулук учурларына жооп кайтаруудагы, жабырлануучуларды коргоодогу жана процесстин жүрүшүндө алардын укуктарын камсыз кылуудагы тарыхый натыйжасыздыгын эске алуу менен, жабырлануучулардын укуктарын камсыз кылуу Стамбул конвенциясынын маанилүү өзгөчөлүгү болуп саналат. Ал, атап айтканда, жабырлануучулардын төмөнкү укуктарын камсыздайт:

❖ Алар түшүнгөн тилде жеткиликтүү юридикалык жана башка кызматтар жөнүндө адекваттуу жана өз убагында маалымат (19-ст.);

❖ Юридикалык жана психологиялык консультация, финансылык жардам, турак жай, билим берүү жана окутуу сыяктуу калыбына келтирүү кызматтарынын жеткиликтүүлүгү (20-ст.);

❖ Жеткиликтүү жарандык коргоо каражаттары, анын ичинде компенсация (29, 30-ст.);

❖ Ашыкча кечиктирбестен тергөө жана өндүрүш (49, 50-ст.);

❖ Жабырлануучуларды жана алардын үй-бүлөлөрүн коркутуп-үркүтүүдөн, өч алуудан, кылмышкер менен байланыштын жоктугунан коргоо чаралары (мүмкүнчүлүккө жараша), үнүнүн жетишине, процесстин жүрүшү жөнүндө маалымат, котормочулардын болушу (56-ст.).

Бул кызматтардын көрсөтүлүшү жабырлануучунун айыптоо же көрсөтмө берүүгө даярдыгынан көзкарандысыз жана кызматтар аялуу адамдардын, анын ичинде жабырлануучу балдардын муктаждыктарын канааттандыра алышы керек. Кызматтар жапа чеккендер үчүн географиялык жактан жеткиликтүү болушу керек.

Жабырлануучунун маалымат алуу укугуна карата маалыматка кошумча укуктар тергөө жана соттук териштирүү стадиясында пайда болот. Аларга булар жөнүндө маалымат алуу укугу кирет:

❖ алардын укуктары, анын ичинде эл аралык даттануу механизмдери;

❖ алардын арызынын статусу;

❖ тергөө же процесс учурунда;

❖ териштирүү учурунда алардын ролу;

❖ иштин жыйынтыгы.

Жабырлануучуларга бардык этаптарда бериле турган маалымат оозеки гана эмес, жазуу жүзүндө да болушу керек.

Адам укуктарына негизделген мамиле жабырлануучулардын адам укуктары жазык сот адилеттигинин бүткүл процессинде корголушун жана жабырлануучу колдоо кызматтарынын толук спектрин алуу мүмкүнчүлүгүн талап кылат. Бул ар дайым жабырлануучунун коопсуздугун, купуялуулугун жана анонимдүүлүгүн камсыз кылууну талап кылат. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулук жана натыйжасыз мамлекеттик реакция көбүнчө жабырлануучулардын төмөнкү укуктарынын бузулушуна алып келет:

❖ жашоо укугу;

❖ кыйноодон же ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиледен эркин болуу укугу;

❖ эркиндикке жана адамдын коопсуздугуна укук;

❖ мыйзам алдында бирдей корголуу укугу;

❖ дискриминацияга тыюу салуу;

❖ жеке жана үй-бүлөлүк жашоого укук;

❖ адилеттүү соттук териштирүү укугу;

❖ физикалык жана психикалык ден соолуктун жетүүгө мүмкүн болгон эң жогорку стандартына укук.

2.2.3. АДЖК белгиленген стандарттар

АДЖК негизги принциптери:

1. *«Чыныгы теңдик» принциби.* АДЖК расмий теңчилик жана "чыныгы теңдик" бар экенин, башкача айтканда, гендердик нейтралдуу документтерде (саясаттарда, программаларда, өнүгүү пландарында, мыйзамдарда ж.б.), ал эми "чыныгы теңдик" бул документтерден кыйла эле айырмаланаарын белгилейт. Формалдуу теңчилик аялдар менен эркектердин бирдей укуктарын натыйжалуу кепилдей албайт. Себеби бейтарап документтерде аялдар менен эркектердин ортосундагы физиологиялык жана гендердик айырмачылыктар аялдардын тең укуктуулукка жетүү жолунда тоскоолдуктарды жаратып жаткандыгы эске алынган эмес.

Чыныгы теңчиликке жетишүү үчүн төмөнкүдөй чараларды көрүү зарыл:

1) *мүмкүнчүлүктөрдүн тең укуктуулугу* - аялдардын өлкөнүн бардык ресурстарына бирдей жеткиликтүүлүгүн билдирет;

2) *мүмкүнчүлүктөргө жетүүдө теңчилик* - «чыныгы теңчилик» концепциясынын маанилүү элементи болуп саналат. Белгиленген теңдик саясаты менен стереотиптерге жана бейкалыс пикирлерге негизделген көптөгөн тоскоолдуктар бар;

3) *натыйжалардын теңдиги.* Эркектер менен аялдардын ортосунда ар кандай жеңилдиктерди бирдей бөлүштүрүү.

2. *Дискриминацияга жол бербөө принциби.* Дискриминация аялдардын укуктарын таанууну, жүзөгө ашырууну же жүзөгө ашырууну алсыратууга же жокко чыгарууга багытталган (бир чөйрөдө басмырлоо жашоонун башка тармагында басмырлоого алып келет).

Дискриминация атайылап жана атайылап эмес болушу мүмкүн. Дискриминациянын бар экендигинин фактысынын өзү маанилүү, аны жасоодо ниеттин бар же жок экендиги эмес. Бирок, укукту жүзөгө ашырууга же аны ишке ашыруудан баш тартууга аракет кылууда тоскоолдуктар болгонун далилдеп, аялдар конвенцияда кепилденген укуктардан эркин пайдалана алышы үчүн так эмнени өзгөртүү керек экенин көрсөтүү зарыл.

3. *Мамлекеттик милдеттенмелер принциби.* АДЖК ратификациялаган мамлекет автоматтык түрдө теңсиздиктин жана дискриминациянын бар экендигин, ошондой эле улуттук деңгээлде аялдар менен эркектердин тең укуктуулугун камсыз кылуу үчүн чараларды көрүү зарылдыгын тааныйт. Муну менен катышуучу-мамлекет АДЖК нормаларына жана стандарттарына баш ийет жана АДЖК комитети тарабынан мониторинг жүргүзүүгө макул болот.

АДЖК ратификациялоодо мамлекет төмөнкүлөргө милдеттенет:

- ❖ АДЖК стандарттарын ишке ашырууну камсыз кылуу үчүн белгилүү чараларды көрүү;
- ❖ Аялдарга карата дискриминацияны бардык тийиштүү чаралар менен жок кылуу саясатын жүргүзүү жана иш жүзүндө эркектер менен аялдардын тең укуктуулугуна жетишүү, бул жыйынтыкка умтулуу;
- ❖ Аялдар менен эркектердин тең укуктуулук принцибин өздөрүнүн улуттук Конституцияларына же башка тиешелүү мыйзамдарга киргизүү аркылуу басмырлоого жол бербөө саясатын ишке ашырууну камсыз кылуу;
- ❖ Аялдардын ар тараптуу өнүгүшүн жана прогрессин камсыз кылуу жана аялдар менен эркектердин ортосунда иш жүзүндө тең укуктуулукту орнотуу боюнча жигердүү чараларды көрүү;
- ❖ Анын карамагындагы адамдардын укуктарын камсыз кылуу.

2.2.4. Стамбул конвенциясында белгиленген стандарттар

Стамбул конвенциясы аялдарга карата зомбулукту адам укуктарынын бузулушу жана аялдарга карата басмырлоонун бир түрү катары аныктайт жана аялдарга физикалык, сексуалдык, психологиялык же экономикалык зыян же азап тартууга алып келген же алып келиши мүмкүн болгон гендердик зомбулуктун бардык актыларын, анын ичинде мындай аракеттерди жасоого мажбурлоо, коомдук же жеке турмушта болобу эркиндиктен ээнбаштык менен ажыратуу жана коркутууларды билдирет.

Стамбул конвенциясынын преамбуласында "аялдарга карата зордук-зомбулук аялдар менен эркектердин ортосундагы күчтөрдүн тең салмактуулугунун тарыхый теңдешсиздигинин көрүнүшү болуп саналат, ал эркектер тарабынан аялдарга үстөмдүк кылууга жана дискриминацияга алып келген жана толук укукту ишке ашырууга тоскоол болуп келген" «аялдардын тең укуктуулугу» жана «аялдарга карата зомбулуктун структуралык табияты гендердик зомбулук катары жана аялдарды баш ийүүгө мажбурлоочу негизги социалдык механизмдердин бири болуп саналат» - деп таанылган.

Стамбул конвенциясы - аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү үчүн атайын иштелип чыккан амбициялуу эл аралык келишим болуп саналат. Ал аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу, коргоо жана куугунтуктоо боюнча Европа өкмөттөрү үчүн минималдуу стандарттарды белгилейт.

Стамбул конвенциясы мамлекеттердин аялдарга карата зомбулукка каршы коргоо жана колдоо механизмдерин түзүү боюнча милдеттенмелерин камтыйт, мисалы:

❖ үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендер үчүн жетиштүү сандагы баш калкалоочу жайларды уюштуруу;

❖ сексуалдык зомбулуктан жапа чеккендер үчүн кризистик борборлорду түзүү;

❖ күнү-түнү акысыз ишеним телефондорун уюштуруу;

❖ зомбулуктан жапа чеккендерге психологиялык консультация жана медициналык жардам көрсөтүү программасын ишке ашыруу.

Стамбул конвенциясы ошондой эле бийликти гендердик теңчилик, сексуалдык жана сергек мамилелер тууралуу коомчулукка билим берүүгө чакырат. Бул юридикалык жактан милдеттүү документ болуп саналат (катышуучу мамлекеттер анын жоболорун милдеттүү түрдө аткарышы керек). Бул глобалдык деңгээлде аялдарга карата зомбулук менен күрөшүү боюнча үчүнчү эл аралык келишим жана 1994-жылы кабыл алынган Аялдарга карата зомбулуктун алдын алуу, жазалоо жана жоюу боюнча Америка аралык конвенциядан (Белен-ду-Пара Конвенциясы) жана Африкадагы аялдардын, адам жана элдер (Мапуто протоколу) укуктары боюнча Африка хартиясынын Протоколунан кийинки эң кеңири камтылган келишим болуп саналат, ал 2003-жылдан бери күчүндө.

Стамбул конвенциясынын негизги элементи – бул мамлекеттерге анын жоболорун аткарууда эч ким өңүттө калбашы үчүн эч кандай дискриминациясыз аткаруу милдети болуп саналат. Белгилей кетсек, Стамбул конвенциясында качкындар жана мигрант аялдар жана кыздар үчүн атайын жоболор бар. Мисалы, үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен мигрант аялдарга алардын жашаган жери зомбулук көрсөткөн өнөктөшүнүн статусунан көз карандысыз болгон автономдуу жашоого уруксат берүү мүмкүнчүлүгүн киргизет.

Стамбул конвенциясы ошондой эле өкмөттөрдөн аялдарга карата гендердик зомбулукту 1951-жылкы Качкындар конвенциясынын мааниси боюнча куугунтуктун бир түрү жана аялдар менен кыздар Европада эл аралык коргоого кайрылганда эске алынуучу критерий катары таанууну талап кылат.

Аялдарга карата зордук-зомбулук коомдогу аялдар менен эркектердин ортосундагы тең салмактуулуктун тең эместигинен улам терең тамырлап кеткен. Мындан тышкары, бейкалыс көз караштар, гендердик стереотиптер жана зыяндуу каадалар аялдарды эркектерден төмөн деген ойду улантып келет. Бул жагдай "кесилиштик дискриминация" (же бир нече) деп белгилүү болгон көптөгөн аялдар үчүн ого бетер курчуйт - мында аялдар жана кыздар расасына, улутуна, кастасына, жашына, майыптыгына, гендердик

өзгөчөлүгүнө, сексуалдык ориентациясына, динине жана үй-бүлөлүк абалына жана башкаларга карата дискриминацияга кабылат.

Стамбул конвенциясы аталган бардык зыяндуу терс пикирлердин алдында ачык билдирүү жөнөтөт: зордук-зомбулук жана кыянаттык акталганга эч кандай негиз жок. Өкмөттөр коомдук мамилелерди өзгөртүү жана зыяндуу стереотиптер жана басмырлоочу маданий үлгүлөр менен калыптанган гендердик нормаларды жоюу үчүн алдын ала чараларды көрүшү керек, бул өз кезегинде жеке адамдарды жана коомду аялдарга карата зомбулукка чыдап жүрүп калуусуна алып келиши мүмкүн.

Стамбул конвенциясы аялдарга карата зордук-зомбулуктун аныктамасына таянып, аялга карата жасалган зордук-зомбулук же аялдарга пропорционалдуу эмес түрдө таасир эткен зордук-зомбулукту билдирет. Азыраак болсо да, эркектер да үй-бүлөлүк зомбулуктун кандайдыр бир түрүн баштан өткөрүшөт жана Стамбул конвенциясы өкмөттөрдү бул зомбулукту таанууга жана анын жоболорун үй-бүлөлүк зомбулуктун бардык жапа чеккендерине, алардын жынысына жана гендердик өзгөчөлүгүнө карабастан колдонууга чакырат.

Стамбул конвенциясын иштеп чыгуу көптөгөн мамлекеттердин жана жарандык коомдордун аялдарга карата зордук-зомбулук Европада жана бүткүл дүйнөдө кеңири жайылганын жана макулдашылган чаралардын комплекси зордук-зомбулукту башынан өткөргөндөрдү бүткүл дүйнө жүзү боюнча бирдей деңгээлде коргоону камсыздай турган бирдиктүү түшүнүктөн кийин мүмкүн болду. Ал коргоонун кошумча катмарын камсыз кылуу менен зордук-зомбулуктан жапа чеккендерге мамлекеттик милдеттенмелердин чегинен чыккан кошумча жоболорду белгилейт.

КР географиялык жактан Европанын бир бөлүгү болбогонуна карабастан, анын жоболору географиялык жактан Европа континентине кирбеген башка мамлекеттерге мүчө болууга мүмкүндүк берет, ошондуктан КР гендердик негиздеги мамилелердин жана жана КРда үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү үчүн аны ратификациялоону карап чыгышы керек. Азырынча бул документтин негизги багыттары жана нормалары биздин өлкө үчүн ориентир болуп саналат жана мамлекеттик стратегияларда жана программаларда, мыйзам чыгаруу практикасында чагылдырылышы керек. Кошумчалай кетсек, көптөгөн өлкөлөрдө гендердик активист топтор жана алардын өнөктөштөрү Стамбул конвенциясын ориентир катары колдонуп, аялдарга карата зомбулукка каршы үгүт иштерин ийгиликтүү жүргүзүп жатышат.

Чындыгында, эч бир өлкө аялдарга карата зомбулуктан корголгон эмес жана туруктуу өзгөрүүлөргө жетишүү үчүн бардыгыбыз узак жолду басып өтүшүбүз керек. Бирок Стамбул конвенциясына кол койгон жана ратификациялаган өкмөттөр жапа чеккендерге багытталган, адам укуктарына негизделген мамилелерди жана колдонулуучу адам укуктарын кабыл алууда, зордук-зомбулукту токтотуу боюнча чараларды жарыялоодо жана дүйнөгө адамды коргоо жана аялдардын укуктары жана өмүрүн сактап калуу үчүн саясий эрктин күчтүү билдирүүсүн жөнөтүүдө. Ошондой эле Стамбул конвенциясына кол койбогон, бирок демократиялык принциптерди карманган өлкөлөр гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча улуттук стратегияларды жана саясатты натыйжалуу ишке ашыруу үчүн Конвенциянын жоболорун колдоно алат.

2.3. Кыргыз Республикасынын эл аралык укуктук милдеттенмелери

Бул бөлүмдө жогоруда баяндалган гендердик маселелер жана аялдарга карата зомбулукка каршы күрөшүү боюнча Кыргызстан эл аралык алкакта качан жана кандай милдеттенмелерди алганын жана бул милдеттенмелердин аткарылышын көзөмөлдөө үчүн кандай инструменттер колдонулганын карайбыз.

Кыргыз Республикасы 1992-жылдын 2-мартында БУУга кошулуп, 1996-жылы АДЖКга кошулуп, аялдар менен эркектердин тең укуктарын, анын ичинде зордук-зомбулуксуз жашоо укугун камсыз кылууга милдеттенме алган. АДЖК ратификациялоо

менен мамлекет аялдардын абалын начарлаткан бейкалыс пикирлерди, үрп-адаттарды, социалдык жана маданий жүрүм-турумдун нормаларын жок кылууга милдеттенди.

Кыргызстан бул милдеттенмеге ылайык, АДЖК комитетине анын жоболорунун Кыргызстанда аткарылышы жөнүндө мезгилдүү Мамлекеттик отчетун жөнөтөт. Мындай биринчи отчетту КР АДЖК комитетине 1999-жылы, экинчи мезгилдүү отчет 2004-жылы, үчүнчүсү 2006-жылы, төртүнчүсү 2015-жылы жана бешинчиси 2019-жылы берилген.

Ар бир отчеттун жыйынтыгы боюнча мониторинг куралы катары, АДЖК комитети өлкөгө болуп жаткан маселелер боюнча ишти жакшыртуу үчүн тиешелүү сунуштарды берет. Ошентип, АДЖК комитетинин 2021-жылдагы бешинчи өлкө отчету боюнча Кыргызстан алган акыркы сунуштарга таянуу менен, АДЖК комитети мамлекеттик саясаттын деңгээлинде позитивдүү умтулууларды жана көйгөйлөр жана үй-бүлөдөгү зомбулук менен күрөшүү үчүн прогрессивдүү мыйзамдарды кабыл алууну баса белгилегендигин айта кетүү керек. Бирок дагы эле алар кыйла натыйжалуу чечүүнү жана бардык мамлекеттик жана коомдук институттардын биргелешкен күч-аракетин талап кылган курч проблемалар бойдон калууда.

Кыргыз Республикасынын өлкө боюнча бешинчи отчетуна **АДЖК Комитетинин (2021-ж.)** негизги сунуштамасы: [38]

22:

а) Аялдарга карата гендердик зомбулук боюнча №35 (2017-ж.) жалпы сунушун эске салып, №19 жалпы сунуштаманы жаңылоо менен Комитет катышуучу мамлекетке "Үй-бүлөдөгү зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" гендердик зомбулуктун[39] бардык түрлөрүн камтуу жана аялдардын аз камсыз болгон жана маргиналдуу топторунун өзгөчө муктаждыктарын эске алуу, анын ичинде ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген аялдар, мигрант аялдар, ВИЧ/СПИД менен жашаган аялдар, баңги заттарды колдонгон аялдар, лесбиянкалар, бисексуалдар жана трансгендер аялдар тууралуу Мыйзамды кайра карап чыгууну сунуштайт.

b) Конвенциянын Факультативдик Протоколунун (CEDAW/C/OP.8/KGZ/1) 8-беренеси боюнча тергөө боюнча Комитеттин баяндамасында камтылган сунуштамаларына ылайык, никеге туруу максатында аялдарды уурдоонун алдын алуу (кыз ала качуу), жабырлануучуларды коргоо жана жардам берүү, ошондой эле бул кылмыштарды жасаган адамдарды жоопкерчиликке тартуу жана адекваттуу жазалоо боюнча иш-аракеттерди улантуу.

c) Кылмыш-жаза кодексине гендердик зомбулуктун бардык түрлөрү ачык сот жообуна тартылышы керектиги, ошондой эле Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине никедеги зордуктоолорду ачык кылмыш ex officio жоопкерчилигине тартуу үчүн өзгөртүү киргизүү;

d) гендердик зомбулуктун бардык учурлары эффективдүү иликтенип, күнөөлүүлөр адекваттуу жазаланышын жана жабырлануучулар сөзсүз түрдө жарашуу жол-жоболоруна кайрылбасы керектигин камсыз кылуу;

e) үй-бүлөлүк зомбулук учурларында коргоо ордерлеринин чыгарылышын, натыйжалуу аткарылышын камсыз кылуу, мындай буйруктарды аткарбагандык үчүн адекваттуу бөгөт коюучу жазаларды киргизүү, үй-бүлөлүк зомбулуктар боюнча коргоо ордерлеринин чыгарылышынын натыйжалуу аткарылышын жана анын аткарылышын

[38] CEDAW/C/KGZ/CO/5: Аялдарга карата дискриминацияны жоюу боюнча комитет - Кыргызстандын бешинчи мезгилдүү баяндамасы боюнча жыйынтыктоочу байкоолор. 29-ноябрь, 2021-жыл. Шилтемеде жеткиликтүү: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/351/73/PDF/N2135173.pdf?OpenElement Кайрылган күнү 10.05.2022.

[39] БУУнун көпчүлүк документтеринде «гендердик зомбулук» «аялдарга карата зомбулук» түшүнүгүнө эквиваленттүү катары түшүнүлүшү керек (бул бөлүмдүн авторунун эскертүүсү).

камсыз кылуу, мындай буйруктарды аткарбагандыгы үчүн бөгөт коюучу жазаларды киргизүү;

f) аялдардын жана кыздардын сот адилеттигине жетүүсүн камсыз кылуу жана гендердик зомбулук тууралуу арыздар боюнча укук коргоо органдарына, анын ичинде жеткиликтүү же зарыл болгон учурда акысыз юридикалык жардам көрсөтүү, далилдөө ишин жеңилдетүү жана соттук-медициналык экспертизанын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу жана уланту. Ошондой эле соттордун, прокурорлордун, милициянын жана башка укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин гендердик сезимталдуу даттануулардын тергөө жана сурак ыкмалары боюнча потенциалын жогорулатуу;

g) жабырлануучуларды колдоо жана коргоо кызматтарын, анын ичинде 24 саат бою иштеген ишеним телефондорун, нормаларга жооп берген турак-жайды, медициналык жардамды, психосоциалдык консультацияларды жана тиешелүү бардык мамлекеттин аймагында экономикалык колдоону күчөтүү;

h) гендердик зомбулуктун бардык түрлөрүнүн, анын ичинде үй-бүлөлүк жана сексуалдык зомбулуктун кылмыштуу табияты жөнүндө коомчулуктун маалымдуулугун жогорулатуу боюнча иш-аракеттерди күчөтүү, ошондой эле аялдар стигматизация же кайра виктимизациялоодон жана өч алуудан коркпостон мындай учурларды укук коргоо органдарына билдире алуусу зарыл;

i) диний жана этникалык азчылыктардын аялдарына, баңги затын колдонгон аялдарга, лесбиянка, бисексуал жана трансгендер аялдарга карата гендердик зомбулук, негизсиз камоо жана кол салуу фактылары үчүн күнөөлүүлөрдү жоопко тартуу жана аларды адекваттуу жазалоо;

E26 d) шайлоо учурунда аял-талапкерлерди гендердик зомбулуктан жана кастык жана айыптоо сөздөрдөн, анын ичинде интернет тармагында коргоо боюнча натыйжалуу чараларды көрүү;

E48 b) Бардык аялдарды, анын ичинде лесбиянка, бисексуал жана трансгендер аялдарды зордуктоодон коргой турган эркин макулдуктун жоктугуна негизделген зордуктоо (161-берене) аныктамасын кабыл алуу;

E48 d) лесбиянка, бисексуал жана трансгендер аялдарга карата жек көрүү сөздөрүн жана кол салууларды кылмыш деп эсептөө керек, ошондой эле сексуалдык ориентацияны жана эгерде алар мындай кылмыштуулукка түрткү болсо, гендердик иденттүүлүктү оордотуучу жагдайлар катары таануу;

E50 c) кыздарды уурдоого, өзгөчө айыл жеринде жашы жете элек кыздарды мажбурлап никеге турууга каршы, ошондой эле бул маселенин түп-тамырындагы себептерин жоюу боюнча аракеттерди уланту; укук коргоо органдарына арыз менен кайрылууну колдоого алуу; үй-бүлө мүчөлөрүн, диний жана коомчулуктун лидерлерин же укук коргоо органдарынын кызматкерлерин бул иштерге катыштыгы болгондорду жазалоо; аялдарга карата дискриминацияны жоюу боюнча комитеттин 31-биргелешкен жалпы сунушуна ылайык мындай учурларды аныктоо жана күнөөлүүлөрдү жоопко тартуу, балдардын укуктары боюнча комитеттин 18-жалпы комментарийи (2019) Конвенцияга Факультативдик Протоколдун 8-беренесине ылайык иликтөө жөнүндө өзүнүн баяндамасында айтылган зыяндуу практикалар жана Комитеттин сунуштарына ылайык адекваттуу жазалоо механизмдерин түзүү;

E50 d) Комитеттин №35 (2017-ж.) жалпы сунушуна ылайык үй-бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү боюнча иш-аракеттерди активдештирүү.

Учурда Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети мамлекеттик органдарды сунуштамалар менен тааныштыруу, аларды колдонуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу жана 2025-жылдагы кезектеги өлкө отчетуна даярдоо боюнча иштерди жүргүзүүдө. КР Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлигинин алдында АДЖК боюнча

ведомстволор аралык жумушчу топ түзүлдү. АДЖК комитети тарабынан Сунуштамаларды даярдоодо бейөкмөт уюмдар, кризистик борборлор тарабынан АДЖК комитетине альтернативдик отчетторду даярдоо аркылуу жарандык сектордун пикири да эске алынаарын белгилей кетүү маанилүү.

Универсалдуу мүнөздөгү дагы бир инструмент болуп БУУнун ***Адам укуктары боюнча комитетинин (мындан ары - АУК) Универсалдуу мезгилдүү баяндамасынын механизми*** саналат, ал АУК тарабынан каралат жана отчет берүүчү мамлекетке сунуштарды берет.

Ошентип, Кыргызстан АУКке эки универсалдуу бандамасын берди (акыркысы 2020-жылы берилген)[40], алар тиешелүү мамлекеттик органдар тарабынан, ал эми Альтернативдик баяндамалар жарандык сектордун өкүлдөрү тарабынан даярдалган. Сын-пикирлердин алкагында көптөгөн өлкөлөр үй-бүлөлүк зомбулукту, ала качууну жана жашы жете электерге никеге туруу маселелерин өзүнчө аныктап, атайын бир катар сунуштарды беришкен.

АДЖК №19 Башкы рекомендация жана БУУга мүчө мамлекеттер үчүн аялдарга карата зомбулукту жоюу боюнча Декларацияны сактоо боюнча милдеттенмелердин аткарылышын көзөмөлдөөнүн дагы бир механизми болуп БУУнун *аялдарга жана кыздарга карата дискриминация* маселеси боюнча жумушчу тобу саналат, ал 2011-жылы Адам Укуктары Кеңеши тарабынан түзүлгөн. Жумушчу топтор АУКтун атайын жол-жоболоруна кирет. Атайын процедуралар, БУУнун адам укуктары системасындагы көз карандысыз эксперттердин эң чоң органы, АУКтун көз карандысыз фактыларды табуу жана мониторинг жүргүзүү механизмдеринин жалпы аталышы. Бул Жумушчу топко ошондой эле мамлекеттер жана башка тараптар менен аялдарды басмырлаган мыйзамдар боюнча диалогду өнүктүрүү милдети жүктөлгөн.

2022-жылдын 4-апрелинен 15-апрелине чейин Жумушчу топ Кыргызстанда гендердик теңчиликке жетишүү, аялдарга жана кыздарга карата дискриминацияны жоюудагы прогресске жана көйгөйлөргө баа берүү, мамлекеттик органдардын жетекчилиги жана өкүлдөрү жана коомдук жана эксперттик уюмдар менен жолугушууларды өткөрүү үчүн Кыргызстанга биринчи расмий сапарын жасады[41]. Отурумдардын жыйынтыгы боюнча Жумушчу топ билдирүү жасады, атап айтканда:

«Мындан тышкары, аялдарга карата зомбулук, анын ичинде зордуктоо жана никедеги сексуалдык зомбулуктун аныктамасы боюнча мыйзамдык базада кемчиликтер бар»…. …Гендердик зомбулуктун таралышы аялдардын активдүү болуусу жана өлкөнүн өнүгүүсүнүн бардык аспектилерине катышуу мүмкүнчүлүгүн андан ары чектейт, ошондой эле Кыргызстандын аялдары жаңы прогрессивдүү мыйзамдардан ала турган артыкчылыктарды жокко чыгарууда. …Убактылуу коргоо ордерлеринин аткарылышынын чектелүүлүгү, жабырлануучуларга колдоонун жоктугу жана гендердик зомбулук боюнча аялдар менен кыздардын сот адилеттигине жетүүдөгү тоскоолдуктары бизди тынчсыздандырууда. Система иштебей калганда, анын кесепеттери катастрофалуу болушу мүмкүн, анын ичинде эрте өлүм, киши өлтүрүү, жаракат алуу жана майыптык болушу ыктымал».

АДЖК комитетинен тышкары, БУУнун башка комитеттери да өлкөлөр тарабынан тиешелүү комитеттерге отчетторду берүү аркылуу милдеттенмелердин жана алардын сунуштарынын аткарылышына мониторинг жүргүзөт. Бириккен Улуттар Уюмунун комитеттеринин көпчүлүгү ишмердүүлүгүнүн мандатына карабастан Кыргызстанга

[40] Адам укуктары боюнча кеңештин Кыргызстан боюнча 16/21 резолюциясынын 5-пунктуна ылайык берилген улуттук доклад. Универсалдык мезгилдүү баяндама боюнча жумушчу топ, 35-сессия, 20-31-январь, 2020-ж. Бул жерде жеткиликтүү:
https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/010/16/PDF/G2001016.pdf?OpenElement

[41] Жумушчу топтун иш сапарынын жыйынтыгы боюнча сунуштар расмий түрдө мамлекеттик бийлик органдарына жана Кыргызстандагы өнөктөштөрдүн кеңири чөйрөсүнө жөнөтүлөт.

гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу маселелер боюнча өз сунуштарын беришет жана өлкө мезгил-мезгили менен бул сунуштарга жоопторду даярдап турат.

Пекин декларациясы жана иш-аракет платформасы тынчсызданууну он эки маанилүү багытын жана алардын стратегиялык максаттарын аныктап, өлкөлөрдү бул багыттардын маанисин жана артыкчылыктуулугун эске алуу менен өз саясатын жүргүзүүгө чакырды:

1) Аялдар жана кембагалдык;
2) Аялдарды окутуу жана кесиптик даярдоо;
3) Аялдар жана саламаттык;
4) Аялдарга карата зомбулук;
5) Аялдар жана куралдуу кагылышуулар;
6) Аялдар жана экономика;
7) Чечим кабыл алуучу органдарга жана чечимдерди кабыл алууга аялдардын катышуусу;
8) Аялдардын абалын жакшыртуудагы институттук механизмдери;
9) Аялдардын адам укуктары;
10) Аялдар жана массалык маалымат каражаттары;
11) Аялдар жана айлана-чөйрө, кыздар.

Пекин декларациясын жана иш-аракет платформасын ишке ашыруунун жана ишке ашыруудагы тоскоолдуктардын *Улуттук кароосу* мамлекеттердин бул милдеттенмелерди аткаруусуна мониторинг жүргүзүү механизми болуп саналат.

Кыргызстанда аялдардын Бүткүл дүйнөлүк төртүнчү конференциясынын жыйырма жылдыгынын жана Пекин декларациясынын жана иш-аракеттер платформасынын кабыл алынышынын алкагында 2015-жылы Улуттук баяндама даярдалып жөнөтүлгөн.[42]

Тынчтыкты жана коопсуздукту камсыз кылууда аялдардын ролу жөнүндө БУУнун Коопсуздук кеңешинин № 1325-резолюциясы[43] (мындан ары – № 1325 Резолюция) 2000-жылы кабыл алынган, аялдардын ролун бекемдөөгө жана баса белгилөөгө багытталган. Мисалы, 1325-резолюция мүчө мамлекеттерди төмөнкүлөргө чакырат:

- улуттук, аймактык жана эл аралык институттардын жана конфликттердин алдын алуу, жөнгө салуу жана чечүү механизмдеринин алкагында чечимдерди кабыл алуунун бардык деңгээлдеринде аялдардын көбүрөөк катышуусун камсыз кылуу (1-пункт);
- Куралдуу чыр-чатактын бардык тараптарын аялдарды жана кыздарды гендердик зомбулуктан, өзгөчө зордуктоодон жана сексуалдык зомбулуктун башка түрлөрүнөн жана куралдуу чыр-чатакты түзгөн кырдаалдарда зомбулуктун бардык башка түрлөрүнөн коргоо үчүн атайын чараларды көрүүгө чакырат (10-пункт);
- мыйзамсыздыкты жана геноцидди токтотуу, адамзатка каршы кылмыштар жана согуш кылмыштары, анын ичинде аялдар менен кыздарга карата сексуалдык жана зомбулуктун башка түрлөрүн жасаган кылмышкерлерди куугунтуктоо үчүн жоопкерчилик тартат жана ушуга байланыштуу кылмыштар мунапыстын жоболоруна жатпайт (11-пункт).

№ 1325-резолюциясынын аткарылышын камсыз кылуу максатында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 21-сентябрындагы № 334-р токтому кабыл алынып, иш-чаралар планы бекитилген. 2022-жылдын февраль айында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын инвентаризациялоонун алкагында бул буйрук күчүн жоготту деп табылган, бирок токтомду ишке ашырууда боюнча жаңы токтом кабыл алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин деңгээлинде иш жүргүзүлүүдө. .

[42] ПЕКИН+25: Пекин иш-аракет платформасын ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук кароосу. Бул жерде жеткиликтүү: https://unece.org/fileadmin/DAM/RCM_Website/Kyrgyzstan.pdf

[43] БУУнун Коопсуздук Кеңеши, 1325 резолюциясы (2000). Коопсуздук кеңешинин 2000-жылдын 31-октябрындагы 4213-отурумунда кабыл алынган. Бул жерде жеткиликтүү: https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/75309.pdf

Туруктуу өнүгүү максаттары (ТӨМ)[44] 2015-жылы БУУнун бардык мүчө-мамлекеттери тарабынан 2030-жылга чейин Туруктуу өнүктүрүү максаттары боюнча күн тартибинин бир бөлүгү катары кабыл алынган, анда аларга жетүү үчүн 15 жылдык план белгиленген. Кыргыз Республикасы БУУнун башка өлкөлөрү менен бирге глобалдык ТӨМгө жетишүүгө салым кошуу, ошондой эле ТӨМгө жетишүүгө мониторинг жүргүзүү милдетин алды. ТӨМ улуттук өнүгүү программаларына жана стратегияларына киргизилген, ТӨМгө жетүүдө биздин өлкө үчүн тиешелүү индикаторлор иштелип чыккан.

Жетишкендиктерге мониторинг жүргүзүү механизми БУУ агенттиктеринин ТӨМдөрдү ишке ашырууну колдоо боюнча мамлекеттик органдар жана коомдук институттар менен үзгүлтүксүз жүргүзүлүп жаткан иши, ошондой эле өлкөлөр тарабынан ТӨМгө жетишүү боюнча Ыктыярдуу улуттук серептин механизми болуп саналат. 2020-жылдын 16-июлунда Бириккен улуттар уюмунун Экономикалык жана социалдык кеңешинин (ЭКОСОК) Туруктуу өнүктүрүү максаттары боюнча Жогорку деңгээлдеги саясий форумунда Кыргыз Республикасы Туруктуу өнүктүрүү максаттарына жетишүү боюнча өзүнүн биринчи Улуттук ыктыярдуу баяндамасын сунуштады.[45] Презентациянын жүрүшүндө өлкөдө адам укуктарын жана эркиндиктерин укуктук жана соттук коргоо кепилдигин камсыз кылуу, теңсиздикти азайтуу, жакырчылыкты жоюу, климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерин азайтуу, табигый кырсыктардын коркунучун азайтуу, адамдык өнүгүүгө инвестициялоо, коомдун бардык катмарлары үчүн көндүмдөрдү жана билимдерди калыптандыруу, жумуш орундарын түзүү жана сергек жашоо образын колдоо, гендердик теңчиликти жайылтуу боюнча улуттук пландар ишке ашырылып жатканы айтылды.

МААНИЛҮҮ

Ошентип, глобалдуу дүйнөнүн бир бөлүгү, БУУнун мүчөсү, бир катар эл аралык ченемдик укуктук актыларга кол коюучу жана өзүнө бир катар милдеттенмелерди алган Кыргыз Республикасы БУУнун түзүмдөрү менен милдеттерди талкуулоо жана иш жүзүндө ишке ашыруу боюнча дайыма өз ара аракеттенүүдө бир катар ченемдик укуктук актылардын жана декларациялардын алкагында кабыл алынган жана алардын жетишкендиктери жана кыйынчылыктары жөнүндө сурамжылоолор, улуттук отчеттор жана башка инструменттер аркылуу тынымсыз пикир алмашууну камсыз кылат. Кабыл алынган саясаттарды жана милдеттенмелерди аткаруу, көйгөйлөрдү жоюу жана мыйзамдарды, мамлекеттик программаларды жана адам укуктарын урматтоо механизмдерин өркүндөтүү, колдоо, анын ичинде гендердик теңчилик жана аялдарга карата зордук-зомбулукту жоюу боюнча позициялар демократиялык баалуулуктарга жана мыйзам үстөмдүгүнө умтулган өлкө катары Кыргызстан үчүн маанилүү шарт болуп саналат.

2-бөлүмдүн окуу тапшырмалары

2.1-тапшырма

Кыргызстандагы үй-бүлөлүк зордук-зомбулук тууралуу реалдуу окуяларга негизделген, социалдык тармактарга жарыяланып, коомчулуктун кеңири пикирине ээ болгон видеотасманы көрүп чыгыңыз.

Видеотасманын шилтемеси:

https://kloop.kg/blog/2020/06/19/militsiya-peredala-v-sud-delo-zhenshhiny-postradavshej-ot-izbienij-muzha-v-suzake/

---

[44] Туруктуу өнүгүү максаттары. Бул жерде жеткиликтүү: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/%20%D0%94

[45] Туруктуу өнүктүрүү максаттарына жетишүү боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук ыктыярдуу кароосу. Бул жерде жеткиликтүү: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26372VNR_2020_Kyrgyzstan_Report_Russian.pdf

Бул окуя тууралуу:

- *2020-жылдын июнь айында Сузак районунун Бек-Абад айылында эркек киши аялын кыйнаган окуя белгилүү болгон. Ал киши аялдын мойнуна унаанын дөңгөлөктөрүн байлап, үстүнө суу куйган. Социалдык тармактарга эркек киши ичине таштар салынган эки дөңгөлөктү аялынын мойнуна илип, анын сабап, чакадан муздак суу куюп жаткан видео чыккан. Аял каршылык көрсөтпөй, унчукпай чыдап туруп берген, ал эми аны кылып жаткан киши берки жакта турган аялды мунун баарын видеого тартуусун айткан. Тартып жаткан аял аны токтотуусун суранды. Ал киши видеого "сабак" болуу үчүн тартылып жатканын айткан. Андан соң ал видеону жубайынын эжесине жөнөткөн.Күйөөсү аны сабап, аялдын баш мээси чайкалган, мындай кылгандыгынын себеби - аялы эжесиникине конокко барган. Апасынын ур-токмокко алынганын уккан уулу келген, ал эми аялдын туугандары аялды күйөөсү көп жолу сабап жүргөнүн билдиришкен. Күйөөсү убактылуу кармоочу жайга киргизилген. Көп өтпөй уулу атасы тарабын алып, аны коргой баштады, анын айтуусунда атасы буга чейин минтип кол көтөрбөгөнүн айткан. Уулу ата-энесинин ажырашуусун каалабай, апасынын укук коргоочу уюмдар менен байланышуусуна каршы туруп алган. Бир канча күндөн соң жабырлануучу өзүнүн арызын кайтарып алган. Ал буга чейин да зордук-зомбулук болгонун, бирок мынчалык катаал эмес экенин, мындан ары да бул киши менен жашай турганын, ал анын үй-бүлөсү жана кылмыш ишине каршы экенин билдирди. Ал уулунун тоюна даярданып жаткандыгына байланыштуу айланасындагылар эмне дейт деп кабатыр болгон. Жабырлануучу милицияга арыз менен өзү кайрылган. Күйөөсүн кармап кетишкен. Милиция тергөө амалдарын жүргүзүп, иштин материалдары сотко жөнөтүлгөндүгү тууралуу Жалал-Абад облусунун ички иштер башкармалыгынан билдиришкен. Бул факты боюнча КР Кылмыш-жаза кодексинин «Үй-бүлөлүк зомбулук» жана «Кыйноо» эки беренеси боюнча кылмыш иши козголгонун РИИБ белгилеген. Кылмышка шектүү киши 1968-жылы туулган Б.З., жабырлануучу аялы 1973-жылы туулган М.Д. Ал киши кармалып, убактылуу кармоочу жайга киргизилип, сот аны 15 суткага СИЗОго жөнөткөн.*
- *Бул иш боюнча тергөө иштери аяктаган. 2020-жылдын 17-июнунда ишти кароо үчүн иш сотко жөнөтүлгөн. 2020-жылдын 1-июлунда Сузакта аялды кыйноо боюнча соттук отурум башталган.*

Соттук отурумдун жүрүшүндө «Адилет» укук коргоо кыймылынын юристтерине жабырлануучу аял күйөөсүн кечирүүгө ыктагандай таасир калтырды. Жалал-Абад облустук ички иштер башкармалыгы жабырлануучу сотто күйөөсүн үй камагына чыгарууну сураганын билдирди.

2020-жылдын 2-июлунда Сузакта аялды кыйноого алуу боюнча соттук отурум аяктаган. Зомбулук кылган киши эки жылга шарттуу түрдө кесилген.

2.1-тапшырмага суроолор

Бул иш жөнүндө маалыматка жана мурда көрүлгөн видеого таянып кырдаалды талдап, аныктаңыз:

- Аял зомбулуктун кандай түрлөрүнө жана формаларына кабылды?
- Жабырлануучуга зомбулуктун циклин бузууга кандай тоскоолдуктар болуп жатканын сүрөттөп бергиле.

2.2-тапшырма

Төмөнкү практикалык кырдаалды (кейсти) талдоо:

Жабырлануучу бир нече жылдар бою үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган, анын ичинде уруп-сабоо (анын жыйынтыгында катуу зомбулуктун айрым учурларын тастыктаган 10 медициналык корутунду), олуттуу коркутуулар жана үч жылдан бери алимент төлөбөй

келген, бул аны сотко жана милицияга кайрылууга аргасыз кылган. Кылмышкер үйдөн эмеректерди алып чыгып кеткен, бирок андан ары үйгө кирип келип, жабырлануучуну сабап жүргөн, анын натыйжасында ал ооруканага түшкөн.

Кылмыш иши көп жылдарга созулуп, баш коргоо чарасын чыгарбай же кылмышкерди кармай албай, денеге оор залал келтирген эки окуя үчүн болжол менен 365 доллар айып салынган. Соттук териштирүүдө жабырлануучу катары аял соттун тиешелүү документтери менен тааныша алган эмес. Балдарды коргоо органдары анын телефон, кат жана жеке кайрылууларына карабай эч кандай жардам көрсөткөн эмес. Жабырлануучуну жана анын балдарын жайгаштырууга ылайыктуу турак жай болгон эмес, анан дагы балдарынын бири оор майып болгон. Жабырлануучу тарабынан кылмышкерди үй-бүлөлүк турак жайдан чыгаруу боюнча козголгон жарандык сот өндүрүшүндө сот анын батирге кирүүсүнө бөгөт коюу үчүн мындай чечимдин негизинде: (а) үзгүлтүксүз физикалык кыянаттык менен пайдалануу жана (б) анын менчик укугуна анын мүлктүк укуктарын чектөөгө мүмкүн эмес деген тыянак чыгарган.

АДЖК Комитети Венгриянын сотторунун чечимдери жана мамлекеттик органдарынын аракеттери боюнча өзүнүн өкүмдөрүн чыгарды.

2.2-тапшырмага суроолор:

● АДЖК комитети кандай чечим кабыл алды деп ойлойсуз?

● Укук коргоо органдарынын, сот адилеттигинин иш-аракеттери жабырлануучуларга жана адам укуктарына багытталган мамиле АДЖК жана Стамбул конвенциясында белгиленген стандарттарга туура келдиби?

● Өзүңүздүн жообуңузду түшүндүрүп өтүңүз.

2.3-тапшырма

Кыргызстан тарабынан АДЖК Отчетундагы (2021) Е 50 с) рекомендациясынын Кыргыз Республикасынын өлкө боюнча бешинчи отчетунда аткарылышын талкуулагыла:

“Е50 с) кыздарды уурдоого, өзгөчө айыл жеринде жашы жете элек кыздарды мажбурлап никеге турууга каршы, ошондой эле бул маселенин түп-тамырындагы себептерин жоюу боюнча аракеттерди улантуу; укук коргоо органдарына арыз менен кайрылууну колдоого алуу; үй-бүлө мүчөлөрүн, диний жана коомчулуктун лидерлерин же укук коргоо органдарынын кызматкерлерин бул иштерге катыштыгы болгондорду жазалоо; аялдарга карата дискриминацияны жоюу боюнча комитеттин 31-биргелешкен жалпы сунушуна ылайык мындай учурларды аныктоо жана күнөөлүүлөрдү жоопко тартуу, балдардын укуктары боюнча комитеттин 18-жалпы комментарийи (2019) Конвенцияга факультативдик протоколдун 8-беренесине ылайык иликтөө жөнүндө өзүнүн баяндамасында айтылган зыяндуу практикалар жана Комитеттин сунуштарына ылайык адекваттуу жазалоо механизмдерин түзүү”

2.4-тапшырма

БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин (АУК) төмөндөгү сунушун талкуулаңыз жана Кыргызстандагы аксакалдар сотунун иштешин колдогон жана ага каршы аргументтерди түзүңүз.

АУК 2014-жылы КРге (19-пункт) төмөндөгүлөрдү сунуштаган:

«19. Комитет Аксакалдар сотторунун иштеши адилеттүү соттук териштирүү укугун ишке ашырууга коркунуч келтириши мүмкүн деп тынчсызданат, атап айтканда, чечимдерди юридикалык билими жок адамдар маданий жана адеп-ахлак нормаларынын негизинде кабыл алгандыктан үй-бүлөлүк чечимдер аялдарга терс таасирин тийгизиши мүмкүн деп эсептейт (2-3-жана 14-ст.).

Катышуучу-мамлекет Аксакалдар сотторунун Пакттын жоболоруна ылайык иштешин, атап айтканда, адилет соттун жана басмырлоо болбоо кепилдигин урматтоо

менен иштешин жана алардын мүчөлөрүнүн Пакт тарабынан корголгон укуктар боюнча окуудан өтүшүн камсыз кылуусу керек».

2-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолору

1. Зордук-зомбулуктун кандай формаларын жана түрлөрүн билесиз? "Башкаруучу дөңгөлөк" деген эмне? Анын негизги компоненттерин жана кыянаттык циклинин негизги этаптарын атаңыз.
2. Зордук-зомбулукка кабылган адамдарга кызмат көрсөтүүнүн негизги эл аралык стандарттарын атап бериңиз.
3. «Басмырлабоо жана маданий өзгөчөлүктөрдү сыйлоо» эл аралык стандартынын маанисин жана мазмунун түшүндүрүп бериңиз.
4. Жабырлануучунун кызыкчылыктарына багытталган жана укуктарга негизделген мамиле деген эмне?
5. Үй-бүлөлүк-тиричилик зомбулугунан жабыркагандар үчүн атайын кызматтар деген кандай? Мисалдарды келтиргиле. Зордук-зомбулуктун курмандыктарына жардам көрсөтүүнүн көп секторлуу механизминин иштеши кандай?
6. АДЖК белгиленген негизги стандарттар кайсылар.
7. Стамбул конвенциясына мүнөздөмө бериңиз жана анын негизги стандарттарын атаңыз.
8. Гендердик күн тартиби жана аялдарга карата зомбулук менен күрөшүү жаатындагы кайсы эл аралык актылар Кыргызстанга тиешелүү? Аларга мүнөздөмө бер.
9. Туруктуу өнүгүү максаттары (ТӨМ) деген эмне? БУУнун Коопсуздук кеңешинин 1325-резолюциясына мүнөздөмө бериңиз.
10. БУУнун комитеттери эл аралык милдеттенмелердин аткарылышын көзөмөлдөөнүн кандай механизмдерин колдонушат? Кыргызстан өз милдеттерин аткаруу боюнча БУУнун комитеттери менен кандай иштешет?

3. КАЛККА КОНСУЛЬТАЦИЯЛАРДЫ ЖАНА ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ КӨРСӨТҮҮДӨ ГЕНДЕРДИК ЖАНА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУК ЖОРУКТАРЫН АНЫКТОО: ПСИХОЛОГИЯЛЫК АСПЕКТИ

3.1. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун физикалык жана психикалык ден соолукка тийгизген таасири

Зомбулук социалдык абалына, билимине, жынысына жана жашына карабастан ар бир үй-бүлөдө болушу мүмкүн. Алкоголизм, наркомания, депрессия, стресс, акчанын жетишпегендиги, билимдин жетишсиздиги ж.б көптөгөн факторлор себеп болушу мүмкүн. Үй-бүлөдөгү зомбулуктун негизги себептеринин бири - аялдар менен эркектердин ортосундагы теңсиздик. Аялдар көбүнчө күйөөсүнө же өнөктөшүнө көз каранды болгондуктан, зомбулукка көбүнчө аялдар дуушар болушат. Кээ бир учурларда, үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктары зордук-зомбулукка кабылып жатканын түшүнбөй калышы мүмкүн же кесепеттеринен коркуп, бул тууралуу билдирүүдөн коркушат. Үй-бүлөдөгү зомбулукка каршы күрөшүүдө көйгөйгө коомчулуктун маалымдуулугун жогорулатуу, жабырлануучуларды коргоого багытталган мыйзамдарды жана саясаттарды түзүү, социалдык колдоо жана жардам көрсөтүү, жабырлануучулар менен иштеген адистерди даярдоо сыяктуу көптөгөн иш-аракеттерди жасоо зарыл.

Аялдарга карата зомбулук (гендердик зомбулук) – сексуалдык, физикалык, экономикалык, психологиялык негизде адамга каршы багытталган зомбулук. Ага физикалык, психикалык же сексуалдык зыян келтирүүчү же азап-кайгыга алып келген аракеттер, мындай аракеттерди жасоо коркунучу, мажбурлоо же эркиндиктерди чектөөлөр кирет. Аялдар менен эркектер, кыздар жана балдар бирдей деңгээлде гендердик зомбулуктун курмандыгы болушу мүмкүн, бирок көбүнчө аялдар жана кыздар негизги

курмандыктар болуп саналат. Кыргыз Республикасында көйгөйдүн масштабына баа берүү бири-бирине абдан карама-каршы келет, аларды каттаган медициналык мекемелердин түзүмүнө жараша такыр башка сандар болушу мүмкүн.[46]

Зордук-зомбулук жана физикалык ден соолук. Зордук-зомбулуктун түздөн-түз кесепети кабыргалардын сынышы, көгөргөн жерлер, жарааттар же ички органдардын жаракаттары сыяктуу физикалык жаракаттар болушу мүмкүн.

Акыркы убакта зордук-зомбулукка кабылуу менен физикалык ден соолуктун ортосундагы байланыш тууралуу билимдер өсүп жатат. Баш оору, ичтин оорушу, жүрөк айлануу, баш айлануу жана булчуңдардын оорушу сыяктуу жалпы физикалык ден-соолук көйгөйлөрү зордук-зомбулукка кабылган адамдарда көбүрөөк кездешет. Диабет, жүрөк-кан тамыр оорулары жана рак сыяктуу олуттуу физикалык оорулар да зордук-зомбулукка кабылгандардын арасында көп кездешүүдө. Ошол менен эле бирге зордук-зомбулук адамдардын ден соолугуна ар түрдүү жана кеңири таасир этиши мүмкүн.

Бала кезинде да, чоңойгондо да зордук-зомбулукка кабылган адамдар бала кезинде же бойго жеткенде гана зордук-зомбулукка кабылгбагандарга караганда ден соолугуна байланыштуу көйгөйлөрдөн көбүрөөк жабыркашы мүмкүн. Зордук-зомбулуктун ар кандай түрлөрүн башынан өткөргөн адамдын ден соолугуна байланыштуу көйгөйлөрдүн пайда болуу коркунучу жогору.[47]

Зордук-зомбулук жана психикалык ден соолук. Зордук-зомбулукка кабылган адамдардын депрессияга жана тынчсыздануу ооруларына чалдыгуу коркунучу жогору. Узакка созулган катаал зомбулук – мисалы, ата-энеси өтө көзөмөлчү үй-бүлөдө жашап жана чоңоюп, өсүү сыяктуу көрүнүш – татаал психологиялык травма алып келиши мүмкүн. Зордук-зомбулуктун курмандыктары ошондой эле спирт ичимдиктерин жана башка заттарды кыянаттык менен пайдалануу коркунучу бар. Зордук-зомбулукка кабылуу менен өзүнө зыян келтирүү, анын ичинде өзүн-өзү өлтүрүү аракеттеринин ортосунда бекем байланыш бар.

Зордук-зомбулук жана ырайымсыз мамиле кылуу посттравматикалык стресстин бузулушуна алып келиши мүмкүн. Мындай симптомдор эскерүүлөрдүн жагымсыз түрдө эстелип калышын, адам зомбулукту эскерткен жагдайлардан качууга аракет кылуусун, маанайдын, ойлордун жана стресстин терс жагына өзгөрүшүн камтышы мүмкүн.[48]

3.2. Зордук-зомбулукту аныктоонун жолдору жана анын негизги белгилери

3.2.1. Зордук-зомбулук тобокелчилигин аныктоо

Зордук-зомбулукту аныктоо, биринчи кезекте, зомбулук фактыларын документтештирүү процесси, ага физикалык, психологиялык, сексуалдык зомбулук, экономикалык кысым жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн, жамааттардын укуктарын жана эркиндиктерин бузуунун башка формаларын камтышы мүмкүн. Зордук-зомбулукту аныктоо үчүн ар кандай ыкмаларды колдонсо болот, мисалы, анкета, интервью, байкоо жүргүзүү, медициналык жана укук коргоо органдарынын иш кагаздарын талдоо жана башкалар.

Зордук-зомбулук коркунучун аныктоо үчүн, төмөндөгү таблицада келтирилген адамдын жашоосундагы үч негизги чөйрөгө көңүл буруу зарыл:

---

[46] Караңыз: Пантелеева Л.Ю., Жусупов М.Ж. Кыргыз Республикасынын тарыхый өнүгүүсүнө жараша негизги олуттуу социалдык-демографиялык көрсөткүчтөрдүн динамикасы. // КРСУнун жарчысы. - 2020, № 6. 20-том. 100-102-б.

[47] Караңыз: Бообекова А.А., Молчанова Э.С. Гендердик зомбулуктун курмандыктарына психологиялык жардам көрсөтүү: Практикалык колдонмо. Бишкек, 2017. 17б.

[48] Караңыз.: Sharon G. Smith, Xinjian Zhang, Kathleen C. Basile, Melissa T. Merrick, Jing Wang, Marcie-jo Kresnow, Jieru Chen. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2015 Data Brief – Updated Release. Шилтеме аркылуу: https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/2015data-brief508.pdf

Финансылык чөйрө	● Көбүнчө учурда зордук-зомбулукка кабылган адамдарга карата финансылык ресурстарды бөлүштүрүүдө көңүл бурулбайт, алардын негизги муктаждыктары канааттандырылбайт; ● Көбүнчө чечим кабыл алууда алардын үнү эске алынбайт, медициналык кызматтарга жетүү мүмкүнчүлүгү чектелүү (алардын сырткы көрүнүшү ооруган адамдай болуп, тиштери бузулган болушу мүмкүн, соккудан көгала жана башкалар).
Физикалык коопсуздук	● Келген адам өзү жашаган коомдо өзүн кандай сезээрин билиңиз. Ал зыян тартпастан ошол жерде коопсуздукта боло алабы? ● Келген киши жашоонун негизги нерселерине: кийим-кече, тамак-аш, медициналык жардамга муктаж эмес экендигин билиңиз.
Психикалык коопсуздук	● Зордук-зомбулуктун курмандыгы же күбөсү болгон адамдар коркок болушат жана өздөрүн коркунучта сезишет. ● Алар тынчсызданган, алсыз, кайдыгер көрүнөт. ● Алар үчүн келечекке (кыялга) план түзүү кыйын, алардын бардык психикалык ресурстары башынан өткөргөндү эстөөгө кетет, демилгени өз алдынча колго алышпайт.

3.2.2. Үй-бүлөлүк зомбулук учурларын аныктоодогу маанилүү факторлор

Үй-бүлөдөгү зомбулукту аныктоодо үй-бүлөлүк зомбулуктун көрүнүшүнө таасир этиши мүмкүн болгон маданий, социалдык жана экономикалык факторлорду эске алуу маанилүү. Ошондой эле жабырлануучунун коопсуздугун камсыз кылуу жана ага керектүү жардам жана колдоо көрсөтүү зарыл.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун негизги белгилери болуп төмөнкүлөр саналат:

- физикалык жаракат жана денеге зыян келтирүү;
- жабырлануучунун жүрүм-турумунун жана эмоционалдык абалынын өзгөрүшү (мисалы, коркуу, тынчсыздануу, депрессия);
- үй-бүлөдө дайыма чыр-чатактар жана түшүнбөстүктөр;
- жабырлануучунун жүрүү, баарлашуу жана башка негизги укуктарын чектөө;
- экономикалык эзүү жана финансылык контроль;
- психологиялык зомбулук жана коркутуулар.

Үй-бүлөдөгү зомбулук – зомбулуктун эң кеңири тараган түрлөрүнүн бири, ал таптакыр башка формаларда көрсөтүлүшү мүмкүн, ошондой эле аралаш мүнөздө да болот. Зордук-зомбулуктун бул түрү менен ар дайым физикалык, психологиялык жана сексуалдык зомбулуктун айкалышы болот, андыктан сиз төмөнкү жагдайларга көңүл бурушуңуз керек:

❖ Жабырлануучу зордукчуга баш-оту менен көз каранды болуусу;

❖ Өзүнүн терс эмоцияларына көңүл бурбайт;

❖ Жабыр тарткан адам болуп жаткан күнөөнү толугу менен өзүнө жүктөйт. Болуп жаткан нерсенин маанисин калыбына келтирүүгө жардам берген ашыкча күчтүү коргонуу механизми (мен күнөөлүүмүн, ошондуктан ал мени жазалайт);

❖ Зордукчу жабырлануучунун ойлонуусунун, эмоцияларынын жана адаттарынын көңүл борборуна айланат;

❖ Жабырлануучу ар дайым өзүнүн муктаждыктарын жана каалоолорун зомбулук кылуучунун талаптарына баш ийдириши керек. Мисалы: ар дайым суранып туруу, эгерде зордукчу уруксат бербесе, жабырлануучу корпоративдик кечелерге жана/же достору менен эч жакка барбайт;

❖ Жабыр тартуучу зордукчу менен интимдик катнашка өз каалоосу менен барбайт;

❖ Өзүнө болгон ишеним жоголуп, өзүн баалоо төмөндөйт;

❖ Өзүнүн жашоосуна жоопкерчиликсиз мамилеси пайда болот;

❖ Айланасындагы адамдардын аракеттерине баа берүү зордукчунун берген баасына ылайык болот.

Үй-бүлөдөгү зомбулукту мүнөздөгөн *патологиялык цикл* бир нече кайталануучу фазаларды камтыйт:

1-фаза - «Чыңалуунун күчөшү, оозеки кордоо жана майда физикалык тирешүүлөр менен мүнөздөлгөн чыңалуунун өсүү фазасы. Жабырлануучу олуттуу чыр-чатактардан качууга аракет кылып, өнөктөшүн тынчтандырууга аракет кылат. Бул фаза чыңалуунун чекитине жеткенге чейин жумаларга, атүгүл жылдарга созулушу мүмкүн.

2-фаза - «2 сааттан 24 саатка чейин созулган олуттуу зомбулуктун башталышын билдирген *зордук-зомбулуктун олуттуу окуясы.* Аял экинчи фазанын жыйынтыгына таасир эте албайт жана өзүн жана балдарын коргоого гана аракет кыла алат.

3-фаза - «Натыйжалар», анда кылмышкер өкүнүү, сүйүү жана өзгөрүү ниетин көрсөтүшү мүмкүн. Бул этап жабырлануучунун зомбулук токтойт деген үмүтүн пайда кылат.

Тилекке каршы, бул цикл дээрлик дайыма кайталанат. Убакыттын өтүшү менен 3-фаза азыраак жана сейрек кездешет жана жабырлануучу жарылууга чейинки чыңалуу менен зомбулуктун ортосунда калат. Ошондуктан жабырлануучуга жардам көрсөткөн адистер анын зордук-зомбулуктун кандай циклинде экенин билиши керек, анткени юридикалык консультация жана психологиялык жардам көрсөтүү стратегиясын иштеп чыгуу ушундан көз каранды.

3.2.3. Сексуалдык зомбулукту аныктоонун негизги факторлору

Зордуктоодон кийинки травматикалык синдромдун биринчи этабы стресске курч реакциянын клиникалык критерийлерине толук жооп берет "зордуктоодон кийинки травматикалык синдром" ***48-72 саатка созулат.***

❖ *Качуу/алышуу реакциясы* – жабырлануучу(лар) нервдик толкундануу, ачуулануу, коркуу сыяктуу эмоцияларды ачык көрсөтөт. Ал ыйлайт, сөгүнүп, кыйкырат, күлөт, кыймылдуу толкундануу аракеттерин жасайт (колун булгалап, өзүнө зыян келтирет).

❖ *Катып калуу реакциясы* - сыртынан туура, ирээттүү жана акылга сыярлык жүрүм-туруму болушу мүмкүн, жабырлануучу эмне болгонун четке кагып, адаттагыдай эле ишин уланта берет. Алгач, байкоочуга жабырлануучу атайылап тынч, токтоо жана өзүн кармаган, өзүнүн сезимдерин жаап-жашырып жаткандай сезилиши мүмкүн. Мында жабырлануучу өз алдынча болуп тургандай көрүнөт жана бардык фактыларды хронологиялык тартипте тизмектеп, суроолорго логикалык жооп берет. Мындай жүрүм-турумдун артында дайыма ачуулануу, үрөй учуруу сыяктуу эмоциялар турат.

❖ *Ориентацияны жоготуу* – мында жабырлануучу ориентациясын жоготуп, баш аламандыкка кабылганда (өзүнүн турган жерин, жашаган дарегин айта албайт, кээде атын жана канча жашта экендигин да айта албай калат), көңүлүн топтой албайт, чечим кабыл ала албайт. Көбүнчө учурда жабырлануучу эмне болгонун айтып жатып, ал кандай жана кантип болгонун так эстей албайт, түшүнбөй калат жана факты келтирүүдө каталарды кетирет.[49]

Посттравматикалык стресстик бузулуу - зордуктоодон соң мертинүүдөн кийинки стресстик бузулуу абал тынч мезгилде 58-62% жана согуш мезгилинде 90-98% учурларда өнүгөт жана төмөнкү оорулар менен мүнөздөлөт.

❖ Травматикалык окуянын (окуялардын) жийиркеничтүү деталдарын кайталап же өтө катуу таасир этүүнү башынан өткөрүү;

---

[49] Караңыз: Зордук-зомбулуктан жапа чеккен балдарга психологиялык жардам көрсөтүү боюнча клиникалык көрсөтмөлөр. Бишкек, 2017-жыл.

❖ Туруктуу эскерүүлөр же интрузивдик эскерүүлөрдө, жандуу эскерүүлөрдө же кайталануучу түштөрдөгү стрессордун "жанданышы" же стресске окшош же ага байланышкан жагдайларга туш болгондо кайгыны кайра башынан өткөрүү;

❖ Стресске окшош же аны менен байланышкан жагдайлардан качуу же качууга аракеттенүү байкалат (бул стресске дуушар болгонго чейин байкалган эмес);

❖ Стрессордун таасири мезгилинин маанилүү аспектилерине карата жарым-жартылай же толук психогендик амнезия;

❖ Төмөндөгүлөрдүн кайсынысы болбосун, психологиялык сезимталдыктын жогорулашынын же козголуунун туруктуу симптомдору (стресске дуушар болгонго чейин байкалчу эмес):

a) араң уктайт же такыр уктай албайт;
b) кыжырдануу же ачуулануу;
c) бир нерсеге көңүлдү топтоодо кыйынчылык;
d) ойгоо жүрүү деңгээлинин жогорулагандыгы;
e) сергектик реакциясы, чочулоо, "тоңуу", угуунун, көрүүнүн начарлашы, баш айлануу.

3.2.4. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендердин жүрүм-турум стратегиялары

Зордук-зомбулукка кабылган адамдын жүрүм-турумунда төмөнкү жүрүм-турум стратегияларына көңүл буруу зарыл:

Ой жүгүртүүгө багытталган стратегиясы	Жабырлануучу тарап болгон окуяга “рационалдуу негиздеме” берүүгө аракет кылат. Ошол эле учурда болуп жаткан окуяларды сөзсүз түрдө айтып жатып, зомбулуктун реалдуу фактыларын аң-сезимсиз түрдө бурмалоо максатын көздөп, өзүнчө бөлүктөргө бөлүү, бытырандылык орун алган олуттуу аргументтер келтирилет. Андан кийин ар бир фрагмент агрессорду зордук-зомбулукка «укук» берүүчү жана агрессордун мындай жүрүм-турумунун себептерин «түшүндүрүүчү» акылга сыярлык, ал тургай кээде сыйкырдуу себептерди табуу аркылуу каралат.
Аффективдүү стратегия	Зордук-зомбулук тажрыйбасы зордукчунун терс образы аркылуу ишке ашат, негизги аффект аны кайра жолуктуруудан коркуу, ал эми зомбулуктун курмандыгы кандайдыр бир түрдө зордук-зомбулукту эске салган жерлерден качат. Мындай жерлерде болуусу паникага жаратышы мүмкүн.
Өзгөрүп туруучу стратегия	Бул стратегиядагы жабырлануучу юридикалык кеңешке жана/же психологиялык жардамга кайрылышы мүмкүн, бирок жардам көрсөтүү процессинде жабырлануучу зордуктоочуну актай баштайт жана ал жакшырат деген туруктуу үмүт менен ага кайтып келет.
Жүрүм-турумдун качып туруучу стратегиясы	Бул стратегия көбүнчө зомбулук фактыларын талкуулоону каалабагандыгы менен байланыштуу жана жабырлануучу зомбулуктун кесепеттерин жашырат. Жабырлануучу психологиялык жана юридикалык жардамдан баш тартат. Мындай аялдарда зомбулук фактысын түшүнгөндөн кийин депрессиялык эпизоддор жана аффективдүү жарылуулар пайда болушу мүмкүн.

3.2.5. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулукка алып келүүчү негизги тобокелдик факторлору

Зордук-зомбулукка алып келүүчү төмөнкү тобокелдик факторлорун эске алуу керек:

Маданият өзгөчөлүктөрү	Социалдык өзгөчөлүктөрү	Жеке өзгөчөлүктөрү
●Физикалык жазага болгон мамиле тарбиялоонун алгылыктуу жана эффективдүү каражаты катары; ●Аялды/баланы өз алдынча адам катары эмес, “менчик” катары кароо; ●Жынысы боюнча эркектерге артыкчылык берүү	●Жашоо шарттары начар; ●Туруксуз үй-бүлөлүк мамилелер (жубайлардын же өнөктөштөрдүн тез-тез алмашышы), жубайынын зомбулукка кабылышы, ажырашуу же жесирлик; ●Бир же бир нече үй-бүлө мүчөлөрүнүн, анын ичинде чоң ата, чоң эненин ден соолугунун начардыгы, алкоголдук же баңгилик синдрому; ●үй-бүлө мүчөлөрүнүн биринде оор оорунун, майыптыктын болушу (ал зомбулукка кабылышы мүмкүн); ●Мурда үй-бүлө мүчөсү тарабынан зордук-зомбулук кылмыштары үчүн соттолгон.	●Бала кезинде зомбулукту башынан өткөргөн; ●Жубайлардын жаштыгы жана жетиле электиги; ●Коомдон изоляциялоо; ●Психикалык бузулуулар (депрессия, акыл-эстин артта калуусу, шизофрения, аутизм спектринин бузулушу, инсан катары бузулушу, көңүлдүн жетишсиздигинин синдрому жана гиперактивдүүлүк)

3.2. Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге жардам көрсөтүүнүн жалпы принциптери

Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулукка дуушар болгон адамдарга жардам берүү ролун алуу менен, жардам көрсөтүлүп жаткан адамдардын коопсуздугун коргоо жана кадыр-баркын жана укуктарын урматтоо маанилүү. Жардам көрсөтүүгө катышкан бардык адистер, анын ичинде юридикалык консультациялар төмөнкү принциптерди сактоого тийиш:

Коопсуздук	● Сиз жардам берген чоңдордун жана балдардын коопсуздугун камсыз кылуу жана аларды физикалык жана психологиялык зыяндан коргоо үчүн колдон келгендин баарын кылыңыз.
	● Адамдарды андан ары травматикалык таасирлерге дуушар кылуу коркунучу бар аракеттерден алыс болуңуз
Кадыр-барк	● Адамдарга урмат-сый менен жана алардын маданий жана социалдык нормаларына ылайык мамиле кылыңыз
Укуктар	● Жардамдын адилеттүү жана басмырлоосуз берилишине ынаныңыз
	● Адамдарга өз укуктарын коргоого жана аларга татыктуу колдоо алууга жардам бериңиз
	● Сиз жардам берген ар бир жабырлануучунун кызыкчылыгы үчүн аракеттениңиз

3.2.1. Этикалык эрежелер жана нормалар

Адамдарга мындан ары зыян келтирбөөгө, аларга мүмкүн болушунча эң жакшы кам көрүүгө жана алардын кызыкчылыгында иш алып барууга жардам бере турган эмне “болот” жана “болбойт” экендиги тууралуу этикалык эрежелер бар:

Болот	**Болбойт**
● Зордук-зомбулук кырдаалы жөнүндө адам өзү кааласа гана сүйлөшүү керек.	● Келген адамды зордук-зомбулук фактылары жөнүндө сүйлөшүүгө мажбурлабаңыз
● Болгон окуянын чоо-жайын айтып берүү үчүн адамдын өз алдынча чечим кабыл алуу укугун сыйлаңыз	● Аялга азаптуу окуяларды кайра башынан өткөрө турган кеңири суроолорду берүүгө.
● Эгерде адам анын кетишин эң жакшы деп чечсе, ага БИРИНЧИ баарын пландап, коопсуз жерге барууну кеңеш бериңиз, андан кийин гана бул тууралуу өнөктөшүнө айыңыз. Болбосо, ал өзүн жана балдарын зордук-зомбулукка кабылтышы мүмкүн.	● Анын агрессивдүү өнөктөшүн таштап кетүүгө көндүрүү, башка кызматтарга кайрылуусуна үгүттөө, мисалы, миилция же сотко
● Өзүңүздүн бейкалыс пикириңизди жана бейкалыс оюңузду таанып, четке кагыңыз	● Жалган убадаларды берүү же жалган маалымат берүү
● Адамдарга азыр жардамдан баш тартышса да, келечекте жардам сурай алаарын түшүндүрүңүз.	● Өзүңүздүн билимиңизди, шык-жөндөмүңүздү ашыра айтуу
● Купуялуулукту урматтоо жана адамдан алынган жеке маалыматты негизсиз таратууга жол бербөө	● Өзүңүздүн жардамыңызды таңуулоо, өзүңүздү бейтарап алып жүрүү
● Жабырлануучулардын маданиятынын өзгөчөлүктөрүн, жаш курагын жана жынысын эске алуу менен өзүн туура алып жүрүү	● Адамдарды аларга эмне болгонун айтууга мажбурлоо
	● Алынган жеке маалыматты жайылтуу
	● Адамдардын иш-аракеттерин жана тажрыйбасын баалоо

3.2.2. Өзүңүздүн иш-аракеттериңизди адамдардын маданий салттарына ылайыкташтыруу

Бардык жардам көрсөтүүдө, анын ичинде юридикалык жардам берүүдө муктаж болгондор көбүнчө ар кандай маданий тектеги адамдарды, анын ичинде азчылыктарды же маргиналдаштыруу коркунучу бар башка топторду камтыйт.

Маданият биздин адамдарга кандай мамиле кылууну жана эмнени айтуу жана эмнени кылуу керек эмес экенин аныктайт. Мисалы, кээ бир маданияттарда үй-бүлө мүчөлөрүнөн башка эч ким менен сезимдерин бөлүшүү адаты жок, же аялдарга аялдар менен гана сүйлөшүүгө уруксат берилет, же алардан кандайдыр бир түрдө кийинүү, башын жабуу ж.б.у.с. талап кылынат. Ошондуктан, теги, тарбиясы көпчүлүктөн айырмаланган адамдар менен иштешүүгө туура келип калышы мүмкүн.

Жардам берүүдө бейкалыс пикирлерден арылуу үчүн өзүнүн маданий салттарын жана ишенимдерин билүү маанилүү. Жардам алгандар үчүн эң ылайыктуу жана алгылыктуу түрдө жардам көрсөтүлүшү керек экенин түшүнүү керек.

Ар бир кризистик окуя уникалдуу, ошондуктан жергиликтүү контекстти, социалдык жана маданий нормаларды эске алуу менен бул Колдонмодо сунушталган кеңештерди колдонуу маанилүү. Зордук-зомбулуктун курмандыктарына консультациялык, юридикалык, психологиялык жардам көрсөтүүдө башка маданий контексттин шарттарын эске алуу керек, алар үчүн төмөнкү таблицадагы суроолор даярданууга жардам берет.

БАШКА МАДАНИЙ КОНТЕКСТТЕ КЕҢЕШ БЕРҮҮГӨ ДАЯРДАНУУДА ТӨМӨНДӨГҮЛӨРДҮ КАРАП АЛЫҢЫЗ	
Кийим	Сырткы көрүнүштү сактап калуу үчүн белгилүү бир түрдө кийинүү керекпи?
	Жабырлануучулар өздөрүнүн кадыр-баркын, каада-салттарын сактоо үчүн кандайдыр бир нерселер керектелеби?
Тил	Бул коомдо адамдар бири-бири менен кандай түрдө учурашат?
	Адамдар кайсы тилде сүйлөшүшөт?
Жынысы, жаш курагы жана бийлик ыйгарым укуктары	Жабыркаган аялдарга сөзсүз түрдө аялдар жардам бериши керекпи?
	Башчысы катары кимге кайрылуу керек (башкача айтканда, ким үй-бүлөнүн же жергиликтүү жамааттын башчысы)?
Физикалык байланыш жана жүрүм-турум	Физикалык байланышка байланыштуу кандай эрежелер бар?
	Адамдын колунан кармап же ийнине тийсе болобу?
	Карыларга, балдарга, аялдарга карата жүрүм-турумдун кандайдыр бир конкреттүү нормалары барбы?
Дини жана ишеними	Жабырлануучулардын арасында кандай этникалык жана диний топтордун өкүлдөрү бар?
	Жабыр тарткандар үчүн кандай ишенимдер же ырым-жырымдар маанилүү?
	Алар болуп өткөн окуяны кантип түшүнүшөт же түшүндүрүшөт?

Жардам берүүдө эмнени айтуу керек жана эмнени айтканга жана кылганга болбойт экендиги боюнча төмөнкү көрсөтмөлөрдү жетекчиликке алуусу керек:

<table>
<tr><th colspan="2">ЭҢ БАШКЫСЫ ЗОМБУЛУКТАН ЖАПА ЧЕККЕНДЕРГЕ ЖАРДАМ ЖАНА КАМКОРДУК КӨРСӨТҮП ЖАТЫП ӨЗҮҢДҮ ЖАСАЛМА АЛЫП ЖҮРБӨЙ ЖАНА АЛАРГА ЧЫН ЖҮРӨКТӨН МАМИЛЕ КЫЛУУҢ КЕРЕК!!!</th></tr>
<tr><th>Айтуу жана кылуу керек</th><th>Кылганга жана айтканга болбойт</th></tr>
<tr><td>
● Сүйлөшүү үчүн тынч жай табууга аракет кылыңыз, анда сизди эч нерсе алаксытпайт;
● Анын купуялыгын сыйлаңыз жана мүмкүн болсо, сизге берилген жеке маалыматты ачыкка чыгарбаңыз.;
● Жабырлануучуга жакын болуңуз, бирок анын жашын, жынысын жана маданиятын эске алуу менен керектүү аралыкты сактаңыз;
● Сырткы келбетиңиз менен сүйлөп жаткан адамды кунт коюп угуп жатканыңызды көрсөтүңүз, мисалы, башыңызды ийкеңиз же кыска ырастоолорду айтыңыз;
● Сабырдуу жана токтоо болуңуз. Айыптабаңыз жана күнөөлөбөңүз!
● Факт бар болсо, маалыматты факты менен бериңиз. Билгениңизди жана билбегениңизди ачык айтыңыз: "Мен билбейм, бирок мен сиз үчүн муну билип берүүгө аракет кылам";
● Маалыматты түшүнүүгө оңой - жөнөкөй тил менен бериңиз;
● Жабырлануучу зомбулуктун натыйжасындагы сезимдери жөнүндө айтып жатканда, бооруңуз ооруганын билдириңиз: «Абдан жаман болуптур! Мен сиз үчүн канчалык оор экенин түшүнөм”;
● Жабырлануучунун кыйын кырдаалдан өз алдынча чыгууга багытталган аракеттерин баса белгилеңиз;
● Унчукпай турууга да убакыт бериңиз;
● Унчукпай калуудан коркпогула. Кээде жымжырттыкты сөз менен толтуруунун кереги жок.
</td><td>
● Зордук-зомбулукка кабылган адамды ага эмне болгонун айтып берүүсүн мажбурлабаңыз;
● Жабырлануучунун сөзүн бөлбөңүз же шашпаңыз (мисалы, саатыңызды карабаңыз же өтө тез сүйлөбөңүз);
● Маданият жактан уруксат экенине көзүңүз жетпесе, жабырлануучуга тийбеңиз.;
● Жабырлануучунун эмне кылганына же кылбаганына, алардын эмоцияларына баа бербеңиз;
● "Сиз өзүңүздү мындай сезбеш керексиз" же "Сен аман калганыңа сүйүнүшүң керек" деп айтпаңыз;
● Билбеген нерсени ойдон чыгарбаңыз;
● Абдан катаал терминдерди колдонбоңуз;
● Жалган убадаларды же кепилдиктерди бербеңиз;
● Жабырлануучуга башкалардан уккан жеке окуяларды айтып бербеңиз;
● Өзүңүздүн кыйынчылыктарыңыз жөнүндө айтпаңыз.
● Башкалардын бардык көйгөйлөрүн алар үчүн чечиш керек деп ойлобоңуз жана аракет кылбаңыз;
● Жабырлануучуну өз күчүнө жана өзүнө кам көрүү жөндөмдүүлүгүнө ишениминен ажыратпаңыз;
● Адамдар жөнүндө терс сөздөрдү айтпаңыз (мисалы, аларды "жинди" деп атабаңыз).
</td></tr>
</table>

3.2.3. Юридикалык консультацияларды берүүдөгү гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун белгилерин аныктоонун усулдук негиздери

Адвокаттарга, мамлекеттик, муниципалдык жана психология тармагында атайын билими жок башка кызматкерлерге юридикалык консультацияларды көрсөтүүдө зомбулуктун белгилеринин көрүнүшүнө көңүл буруу көп учурда кыйындай сезилет. Ошондуктан, аларды өз убагында аныктоо үчүн керектүү инструменттерди, иш-аракеттердин ырааттуулугун жана бул үчүн алгоритмдерди өздөштүрүүлөрү зарыл, ушул Колдонмонун 1 жана 2-тиркемесин караңыз.

Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктары менен иштөөдө адистер жабырлануучулардын инсандыгын эч кандай шартсыз оң кабыл алуу принцибин негиз катары алышы керек. Бул принцип адистин өзгөчө мамилеси, ал өзү менен иштеген адамды урматтоого, билүүгө жана түшүнүүгө умтулууга жардам берет. Ишке мындай мамиле туура колдонулса, адис менен жабырлануучунун ортосунда ишеним атмосферасын жана байланыш түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул ыкманын бир бөлүгү *эмпатикалык активдүү угуу* болуп саналат, б.а., ачык суроолорду берүү:

«Мага айтып бериңизчи…», «Кандай болду эле?», «Ал тууралуу айтып бериңизчи [сизди таарынткан адам жөнүндө, күйөөңүз жөнүндө]…», «Болуп өткөн окуя жөнүндө айтып бергиңиз келеби?», «Эмне болгону тууралуу айтып берүүгө каршы эмессизби?». Жабырлануучу болгон окуяга кандай сезимде экенин сурап, анын сезимдерин нормалдаштырууну унутпаңыз (анын сезимдерин түшүнүп, сезимдери менен кайгысына боор ооруп жатканыңызды айтыңыз).[50]

Гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын документтештирүүдө төмөнкү таблицада келтирилген маалыматтарды чагылдыруу зарыл:

Документте чагылдырылууга тийиш болгон маалымат компоненттери

Маалымат компоненттери	Мазмуну
Травманы баштан өткөрүү тарыхы	Травматизмдин түрү, травманы башынан өткөргөн убактагы жаш курагы, травматикалык таасирдин узактыгы, травманын азыркы мыйзамдарга таянуу менен байланышы
Жабырлануучунун жана анын айлана-чөйрөсүнүн коопсуздугу	Зордук-зомбулуктун курмандыгы башкалар тарабынан коркутулуп жатканына баа берүү; ал өзүнө же башкаларга коркунуч келтиреби
Травмадан кийинки стресстик бузулуу симптомдору	Травманы кайра башынан өткөрүү; өтө толкундануу (гипер сергектик); травманы эске салган окуялардан качуу
Психикалык жана физикалык ден соолук үчүн кошумча коркунучтар	Баңгизатты колдонуу, баңги заттарга көз карандылык, жыныстык жол менен жугуучу оорулар, мурунку психикалык оорулар, мурунку стресске байланыштуу физикалык травма, балалык зомбулук, ата-энесинин же жакын туугандарынын кароосуздугу
Жабырлануучунун жеке өзгөчөлүктөрү	Стресске туруктуулуктун көрсөткүчтөрү, өзгөрүүгө көнүү жөндөмдүүлүгү жөнүндө маалымат, жардам алууга түрткү (кайсысын, көрсөтүңүз).
Социалдык шарттар	Үй-бүлө чөйрөсү, социалдык колдоо, жакын достору, социалдык абалы, кесиби, туруктуу жумушу жана кирешеси бар

[50] Караңыз: Молчанова Е.С. Методикалык сунуштар "Гендердик зомбулуктун курмандыктарын психологиялык жактан колдоо алгоритми" - Нур-Султан, 2022. Шилтеме боюнча жеткиликтүү:https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/psihologicheskaya_pomoshch.pdf

3-бөлүмдүн Окуу тапшырмасы

3.1-тапшырма

"Тилектештик автобусу" кызматкерине 38 жаштагы аял 10 жаштагы кызынын туулгандыгы тууралуу күбөлүгүн калыбына келтирүү боюнча жардам сурап кайрылган. Ал - үй кожойкеси, үч баласы бар. 17 жылдан бери турмушта, күйөөсү менен жашайт. Бир үйдө күйөөсүнүн ата-энеси, кичүү уулу жана анын аялы болуп жашашат. 15 жыл бою ал аял физикалык, сексуалдык жана психологиялык зомбулукка кабылып келген. Күйөөсү аны сабап, эркине каршы жыныстык катнашка барууга мажбурлайт, жеке чыгымдары үчүн акча бербейт, дайыма коркутуп-үркүтөт. Ажырашса балдарын алып коюп, аны көчөгө кууп чыгам деп коркутат.

4 ай мурун күйөөсү аны сабап, аялдын мээси чайкалып, ичинин туюк травмасы менен ооруканага жаткырылган, андан кийин уйкусу начарлап, башы тез-тез ооруп, табити жоголуп, келечек тууралуу коркуу пайда болгон жана ушул убакыт аралыгында ал абдан арыктап кеткен. Маанайы начарлаган сайын өзүн ого бетер начар сезип, чөгүп, кыжырданып, унутчаак болуп, чарчап жүргөндүгүн жана жаткысы эле келе бергендигин билдирген. Үй-бүлөдөгү кырдаал тууралуу маектешүү учурунда ал жашоосунда болгон бардык нерселер үчүн өзүн күнөөлөй баштайт жана башка жолду көрбөй, өзүн-өзү өлтүрүү каалоосу жөнүндө ойлорун айтат.

3.1-тапшырмага суроолор

●Бул окуяда зомбулуктун кандай түрлөрүн байкап жатасыз?

●Мамлекеттик муниципалдык кызматкер, юрист бул аялдын үй-бүлөсүндө зордук-зомбулук бар экенин билүү үчүн кандай суроолорду бериши мүмкүн?

●Бул аялды мамлекеттик кызматкер, юридикалык кеңеш берген юрист кайда багытташ керек?

3.2-тапшырма

Жеке сүрөтүнө ээ болуу укугу адамдын негизги укуктарынын бири, көбүнчө зомбулуктун курмандыктарына жардам көрсөтүүдө эл аралык жана жергиликтүү уюмдар, ошондой эле жардам көрсөтүүгө тартылган айрым адистер, ыктыяргылар зомбулуктун курмандыктарына билдирүү же социалдык тармактарда көңүл буруу үчүн юридикалык, психологиялык жана медициналык жардам көрсөтүү процессин сүрөткө тартып алышат. Ошентип, жабырлануучулар видеорепортаждардын, видеотасмалардын, фотосүрөттөрдүн каармандарына айланышат, бул өздөрү жана жакындары үчүн кошумча психотравматикалык фактор болуп саналат.

3.2-тапшырмага суроолор

●Зордук-зомбулукка кабылган адамдын сүрөтү социалдык тармактарда, жаңылык каналдарында, репортаждарда анын макулдугусуз колдонулса, кандай этикалык нормалар бузулат?

●Юридикалык консультацияларды берүүдө кандай этика нормалары жана эрежелери сакталышы керек экенин атап берсеңиз.

3.3-тапшырма

"Таасир чөйрөсү" барактын ортосуна чакан тегерек тартыңыз, ал жерге атыңызды жазыңыз. 18 жашка чейин алардын чоңоюшуна жана тарбияланышына таасир эткен адамдарды тартып чыгууңуз керек, алардын таасири оң да, терс да болушу мүмкүн. Бул адамдарга тегеректен сызыктарды тартыңыз: алардын таасири канчалык чоң болсо, бириктирүүчү сызыктар ошончолук жоон жана кыска болушу керек, тескерисинче, таасири канчалык аз болсо, сызык ошончолук узун жана ичке болот.

Төмөнкүлөрдү жазыңыз:

- Бул адамдардын аты-жөнүн;
- сизге карата статусун (апа, ата, тайэже, таяке, дос ж.б.);
- алардын сизге тийгизген таасири жөнүндөгү сезимдериңизди сүрөттөгөн сын атооч же кыска фразаны жазыңыз.

3.3-тапшырмага суроолор

●Бул тапшырма сизде кандай эмоцияларды ойготту?
●Бул көнүгүү зомбулукту аныктоого кандайча жардам берет?

3-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолору

1. Зордук-зомбулук физикалык жана психикалык ден-соолукка кандай таасир этет? Мисалдар келтиргиле.
2. Зордук-зомбулукка дуушар болуу коркунучун баалоодо, жашоонун кайсы тармактарын эске алуу керек жана эмне үчүн?
3. Үй-бүлөлүк зомбулуктун негизги белгилерин атап бериңизчи?
4. Сексуалдык зомбулуктун курмандыктарында кандай психологиялык реакциялар байкалышы мүмкүн?
5. Травмадан кийинки стресстин бузулушунун негизги белгилери кайсылар?
6. Зордук-зомбулуктун курмандыктары үчүн кандай жүрүм-турум стратегияларын билесиз жана эмне үчүн кеңешчи алар жөнүндө билүүсү керек?
7. Зордук-зомбулуктун келип чыгуусуна көмөктөшүүчү кандай тобокел факторлорду билесиз?
8. Юридикалык кеңеш берүү учурунда кандай жалпы эрежелерди жана принциптерди сактоо керек?
9. Юридикалык кеңештерди уюштурууда жана берүүдө кандай маданий факторлорду жана салттарды эске алуу керек?
10. Келген адамда зомбулуктун белгилерин аныктоо үчүн юридикалык кеңеш берүү учурундагы аракеттериңиздин алгоритмин сүрөттөп бериңиз.

4. ГЕНДЕРДИК ЖАНА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТАН КОРГОО БОЮНЧА УКУКТУК МЕХАНИЗМ

4.1. Тез арада тыюу салуу буйруктары (ebos), узак мөөнөттүү коргоо буйруктары жана тобокелдиктерди баалоо: эл аралык стандарттар жана чет элдик мыкты тажрыйбалар

Аялдарды зомбулуктун ар кандай түрүнөн коргоо маселеси бүткүл дүйнөдө актуалдуу. Эл аралык мыйзамдар аялдар зордук-зомбулукка кабылган жагдайларга мамлекеттердин кандай мамиле кылышын жөнгө салуучу бир катар эрежелерди камтыйт.[51] Мисалы, Стамбул конвенциясында мындай эки форма каралган:

- шашылыш тыюу салуу;
- узак мөөнөттүү коргоо буйруктары.

Аларды карап көрөлү.

[51]Бул колдонмонун 3-бөлүмүндөгү эл аралык стандарттар жана алдыңкы чет өлкөлүк тажрыйбалар боюнча бөлүмчөлөрдү жазууда Лори Манн жана Лусине Саркисян тарабынан даярдалган “Арменияда аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү” окуу курсунун материалдары колдонулган. - Ереван, 2018 (англис тилинен орус тилине расмий эмес котормосу). // Mann L., Sargsyan L. Preventing and combating violence against women and domestic violence in Armenia: training course. Erevan, 2018. Англис тилиндеги оригинал даректе жеткиликтүү: https://rm.coe.int/eur-justice-eng/168093c14a..

4.1.1. Тез арада тыюу салуу буйруктары

ЕВО деп кыскартылган шашылыш тыюу салуу буйруктарын чыгаруу Стамбул конвенциясынын 52-беренесинде каралган:

«Тараптар компетенттүү органдарга үй-бүлөдөгү зомбулукту жасаган адамга жабырлануучунун коркунучтуу жагдайда же коркунучта турган адамдын жашаган жеринен жетиштүү убакытка жана кылмышкерге жабырлануучунун жашаган жерине кирүүгө тыюу салуу, же аны менен байланышуу. Ушул беренеге ылайык көрүлүүчү чаралар жабырлануучулардын же тобокелге кабылган адамдардын коопсуздугуна артыкчылык берет».[52]

Европа Кеңеши жүйө келтиргендей, ЕВО концепциясы "парадигмалардын өзгөрүшүн" талап кылат, б.а. мамилени өзгөртүү:

«Ошентип, жабырлануучуларга зомбулуктан коопсуз жай издөөнү сурануунун ордуна, бул жүк кылмышкерге жүктөлөт, ага жабырлануучунун же коркунучта турган адамдын жашаган жеринен чыгып кетүүгө жана аны менен байланышпоого буйрук берилет».[53]

Бул берене мындай чараларды көрүүнү талап кылганы менен, аларды колдонуунун шарттарын мамлекеттин кароосуна калтырат.

Шашылыш бөгөт коюу камакка алуу, камоо жана куугунтуктоо сыяктуу башка чаралардын комплексин алмаштырууга арналган эмес. Ошол эле учурда Стамбул конвенциясынын 52-беренесин укук коргоо органдарынын токтоосуз реакциясын, тобокелдиктерди баалоону жана узак мөөнөттүү коргоону талап кылган 50, 51 жана 53-беренелери менен бирге кароо керек.

Шашылыш бөгөт коюу буйруктарынын негизги айырмалоочу белгилери алардын дароо аткарылышы жана кыска мөөнөткө гана эсептелгендиги болуп саналат. Стамбул конвенциясынын түшүндүрмө баяндамасында айтылгандай, 52-беренеде айтылган «тикелей коркунуч» термини үй-бүлөдөгү зомбулуктун ар кандай кырдаалын билдирет, анда зыяндан кутулуу мүмкүн эмес, бирок али ишке аша элек жана кайталанышы ыктымал. Шашылыш бөгөт коюу буйруктары башка мамлекеттерде адатта 10 күндөн 4 жумага чейин созулган "жетиштүү мөөнөткө" берилет.

Мындай буйрук коопсуздук чара болуп саналат, демек аны чыгаруу кылмыш жасоого көз каранды болбошу керек жана кылмыш жоопкерчилигин далилдөө менен байланыштырылбашы керек.

Түшүндүрмө баяндамада деталдаштырылгандай, Стамбул конвенциясы мамлекеттерди «*жабырлануучуларга башка соттук териштирүүнү баштоону чечкенге же болбосо, эч жакка чыкпоо тууралуу тил кат же коргоо ордерин алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга*» милдеттендирет.[54]

Алар милиция, сот же башка ыйгарым укуктуу орган тарабынан электрондук маалымкаттар түрүндө берилиши мүмкүн. Тез арада бөгөт коюу чарасы жарандык, жазык же административдик мыйзамдарда да каралышы мүмкүн. Стамбул конвенциясында мындай буйруктарды берүү үчүн кайсы мекеме жооптуу болушу керектиги так көрсөтүлгөн эмес, бирок көпчүлүк өлкөлөрдө алардын коргоо мандаты жана алар 24/7 иштегендигин эске алуу менен бул полициянын жоопкерчилигине жүктөлгөн. Шашылыш бөгөт коюу

---

[52]Аялдарга жана үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча Европа Кеңешинин Конвенциясы (Стамбул конвенциясы), Стамбул, 11-май 2011-жыл (расмий эмес котормо). Бул жерде жеткиликтүү:https://rm.coe.int/16806b0687/

[53] Европа Кеңеши, Үй-бүлөдөгү зомбулук кырдаалында өзгөчө кырдаалдардын алдын алуу чаралары: Стамбул конвенциясынын 52-беренеси, 2017-ж. 43б. Mann L., Sargsyan L. Preventing and combating violence against women and domestic violence in Armenia: training course. Erevan, 2018. P.56.

[54]Стамбул конвенциясына Түшүндүрмө баяндама (мындан ары - Түшүндүрмө баяндама), 279-пункт. // Орусча версиясы төмөнкү даректе жеткиликтүү: https://rm.coe.int/explanatory-ic-rus-web/16808e9a2a

жөнүндө токтомду чыгаруу арызды жабырлануучу тарабынан козгоону талап кылбашы керек. Жабырлануучуга электрондук маалымкаттар бекер берилиши керек.

52-статьяда белгиленген коргоо чөйрөсү төмөнкүлөр менен чектелет:

а) жабырлануучунун үйү же убактылуу жашаган жери (анын ичинде баш калкалоочу жайлар);

б) байланышпоо тууралуу жалпы буйруктар

Көптөгөн өлкөлөр жабырлануучулардын балдарын коргоону кеңейтишти, эгерде ошондойлор бар болсо, мектептерге же балдар мекемелерине дагы жайылтылат.

4.1.2. Узак мөөнөттүү коргоо буйруктары

а) Эл аралык стандарттар

Узак мөөнөттүү коргоого же чектөөлөргө карата буйруктарга Стамбул конвенциясынын 53-беренесинде мындай деп айтылат:

1) Тараптар ушул Конвенциянын чөйрөсүндө камтылган зомбулуктун бардык түрлөрүнөн жапа чеккендер үчүн тиешелүү чектөөлөр же коргоо ордерлери болушун камсыз кылуу үчүн зарыл мыйзамдык же башка чараларды көрүшөт;

2) Тараптар 1-пунктта айтылган чектөө же коргоо тартибин камсыз кылуу үчүн зарыл мыйзамдык же башка чараларды көрүшөт:

❖ түздөн-түз коргоо үчүн каралган жана жабырлануучуга ашыкча финансылык же административдик оорчулуктарсыз;

❖ белгилүү бир мөөнөткө же алар өзгөртүлгөнгө же жокко чыгарылганга чейин берилген;

❖ зарыл болгон учурда бир тараптуу тартипте («ex parte»)[55] чыгарылат жана дароо күчүнө кирет;

❖ башка юридикалык процедуралардан көз карандысыз же аларга кошумча катары;

❖ мындай буйруктарды кийинки юридикалык процедураларда кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылган.

Буйруктардын эки түрү тең, шашылыш бөгөт коюу чарасы да, узак мөөнөттүү коргоо ордери да милиция патрулдун көзөмөлүндө, жабырлануучу менен байланышты баштоо жана укук бузуучуларга же жогорку тобокелдикке дуушар болгондорго электрондук мониторинг жүргүзүү аркылуу көзөмөлдөнүшү керек.

Стамбул конвенциясы мамлекеттерден *"башка бир сот процессинде ошол эле кылмышкерди чектөөгө же коргоого буйрук бериши мүмкүн экенин"* талап кылат.

Бул жобонун максаты кылмышкерге карата мындай аныктама (буйрук) чыгарылгандыгы ошол эле адамга карата өндүрүштө төрагалык кылган башка судьяга белгилүү болушун камсыз кылуу болуп саналат.[56]

Укук бузуучунун укуктарына келсек, укук бузуучунун өзүнүн менчик укугуна, жеке турмушуна жана үй-бүлөлүк жашоого болгон укугуна убактылуу кире албай калышы

[55] "Ex parte" [ɛks pɑrti] латынча юридикалык термин, "бир тарапта" дегенди билдирет. Ex parte чечими талаштын бардык тараптарынын катышуусун талап кылбастан, судьянын чечими менен аныкталат. . Австралиянын, Канаданын, Американын, Түштүк Африканын, Индиянын жана Американын укуктук доктриналарында ex parte башка тараптардын өкүлчүлүгү же эскертүүсү жок бир адам тарабынан козголгон сот процессин билдирет. Ал ошондой эле башка тарапка же ошол тараптын адвокатына эскертүүсүз сот, арбитр же өкүл тарап менен туура эмес бир тараптуу байланыштарга шилтеме кылуу үчүн көбүрөөк колдонулат. // Шилтемени караңыз: https://educalingo.com/ru/dic-en/ex-parte

[56] Түшүндүрмө баяндама, 274-пункту

жабырлануучунун жашоого болгон укугун, ошондой эле дене жана психикалык кол тийбестик укугун алмаштыра албастыгын баса белгилей кетүү керек.[57]

Камкордукка алуу өтүнүчү кээде кылмышкерлер тарабынан жабырлануучу жана/же балдар менен байланышуу үчүн шылтоо катары колдонулат. Бул экөөнө тең оор кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Ушул себептен зордукчунун балдардын камкордугуна жана зыяратка болгон укуктарын аныктоодо үй-бүлөлүк зомбулук окуялары эске алынышы керек. Тескерисинче, шашылыш түрдө бөгөт коюу же узак мөөнөттүү коргоо ордерин чыгаруу автоматтык түрдө баланы камкордукка алуу жана аны менен таанышуу укуктарына байланыштуу убактылуу чечимге алып келиши керек. Башкача айтканда, камактагы кылмышкерлер менен жолугуу укугу коргоо ордери чыккандан кийин автоматтык түрдө токтотулушу керек. Себеби, камактагы кылмышкерлердин аларга баруу укуктарын ишке ашыруу жабырлануучунун жана балдардын укуктарына жана коопсуздугуна шек келтирбеши керек.

Жабырлануучунун жана анын балдарынын коопсуздугуна артыкчылык берилиши керек. Белгилүү бир учурда чыгарылган шашылыш бөгөт коюу чарасы тобокелдикти баалоодо чагылдырылган факторлорго пропорционалдуу болушу керек. Ошондой эле тийиштүү процесс жана соттук кароодон өтүшү керек, б.а. буйрук жазуу жүзүндө түзүлүүгө жана чектөөлөрдүн сыпаттамасын да, алардын колдонуу мөөнөтүн да камтууга тийиш. Милиция кылмышкерди жеринде укпаса, ал тез арада угууга укуктуу болушу керек. Кылмышкерлер ошондой эле убактылуу буйруктун күчү токтотулбастан тыюу салуу чечимине даттануу укугуна ээ болушу керек.

Өзгөчө чектөөлөрдү же коргоо ордерлерин бузуу кылмыш же административдик жоопкерчиликке алып келет. Айыптар натыйжасыз деп эсептелет, анткени алар үй-бүлөлүк бюджеттин эсебинен төлөнүшү толук ыктымал жана ал зомбулукка эффективдүү тоскоол боло албайт.

Стамбул конвенциясынын 53-беренесинин 3-пунктунда коргоо ордерлеринин бузулушуна *"натыйжалуу, пропорционалдуу жана бөгөт коюучу жазык же башка укуктук санкциялар колдонулушу керек"* деп талап кылынат.

Өзгөчө кырдаалдардын алдын алуу көрсөтмөлөрүн бузуу «тартип бузганга карата расмий чара көрүүгө алып келет». Европа Кеңешинин башка мүчө-мамлекеттеринде административдик же кылмыш жазасы айып пулдан тартып камакка алууга чейин каралган.

Жабырлануучуну, албетте, шашылыш тыюу салуу же узак мөөнөттүү коргоо ордерлери менен чектөөгө болбойт. Жабырлануучунун кылмышкер менен байланышкысы келген же анын үйгө киргүсүнө тоскоол болбоосуна ар кандай себептер, анын ичинде коркуу сезими бар. Жабырлануучуларга тартипти бузуу менен, анын ичинде тартип бузуулар үчүн жаза колдонулбашы керек.

b) Мыкты чет элдик тажрыйба: Испаниядагы коргоо буйруктары

Испания жапа чеккендерди зомбулуктан коргоону ишке ашырууда жакшы тажрыйбанын үлгүсү болуп саналат. Ал гендердик зомбулукка каршы күрөшүү үчүн дүйнөдөгү эң алдыңкы ченемдик базалардын бирин түзгөн[58] жана эл аралык деңгээлде дайыма айтылып келет.

---

[57] Караңыз: Йылдырум Австрияга каршы, № 06/2005, CEDAW/C/39/D/6/2005, пара 12:1:5, 2005, анда "кылмышкердин укуктары адам укугун коргоочу аялдарды алмаштыра албайт" деп айтылат. жашоо жана физикалык жана психикалык бүтүндүк» (расмий эмес котормо). Жарлыгы боюнча. китеп: Mann L., Sargsyan L. Preventing and combating violence against women and domestic violence in Armenia: training course. Erevan, 2018. P.46.

[58] Гендердик зомбулуктан коргоонун комплекстүү чаралары жөнүндө Испаниянын Мыйзамы 1/2004, анын 1-беренесинде мындай деп айтылат: "Ушул Мыйзамдын максаты дискриминациянын көрүнүшү, теңсиздиктин кырдаалы жана аялдарга карата эркектердин бийлик мамилелери болгон зомбулукка каршы туруу болуп саналат. , алардын жубайлары же мурунку жубайлары, же алар чогуу жашабаса дагы, окшош мээримдүүлүк мамилелери аркылуу алардын өнөктөшү болгон же болуп келгендерге каршы жасалган. Үй-бүлөдөгү

2004-жылы Испания гендердик зомбулукка каршы күрөшүү үчүн комплекстүү гендердик укуктук базаны түздү, атап айтканда гендердик зомбулук боюнча адистештирилген сотторду түзүүнү талап кылды. Бул адистештирилген соттор Испаниянын бардык аймактарында жайгашкан, күнү-түнү иштейт жана судьяга коргоонун кеңири спектрин колдонууга мүмкүндүк берет: кылмыш, жарандык (анын ичинде үй-бүлөлүк укук) жана социалдык коргоо.

Коргоо чараларын көрүү жөнүндө арыздар расмий түрдө ички иштер жана прокуратура органдары тарабынан берилет. Алар гендердик зомбулук боюнча кылмыш иши козголгон учурларда автоматтык түрдө чыгарылат. Буйрук чыгаруу өзгөчө соттун судьясынын компетенциясына гана кирет, ал ошондой эле “sua sponte” деп аталган чечимди, башкача айтканда, жабырлануучунун өтүнүчүн бербестен өз демилгеси менен чыгара алат. Жабырлануучулар, жабырлануучунун үй-бүлө мүчөлөрү, ички иштер органдары, социалдык колдоо уюмдары (мамлекеттик жана жеке) жана прокуратуранын адистештирилген прокурорлору коргоо ордерин (токтомдорун) сурай алышат.

Саламаттыкты сактоо жана социалдык камсыз кылуу адистери зомбулук фактылары жөнүндө полицияга же прокуратурага билдирүүгө милдеттүү.

Коргоо ордери суроо-талаптан кийин 72 сааттын ичинде берилиши керек. Сот 72 сааттын ичинде тараптарды мамлекеттик айыптоочу менен отурумга чакырат. Сотто жабырлануучунун коргоо чарасы катары кылмышкер менен жабырлануучунун ортосундагы угуулар өзүнчө өткөрүлөт. Балдар өзүнчө угуудан өтөт. Коргоо тууралуу буйрук (токтом) жөнүндө өтүнүч боюнча сот отурумунда кылмышкер сөзсүз катышуусу керек, эгерде ал табылбаса, сот өндүрүшү сырттан жүргүзүлүшү мүмкүн.

Кылмышкер келбесе, сот чакыруу кагазынын ордуна камакка алуу чечимин чыгарышы мүмкүн. Жабырлануучуга түздөн-түз коркунуч туудурган жагдайларда полиция кылмышкерди кармап, чечим чыкканга чейин (72 сааттын ичинде) камакта кармоого милдеттүү.

Испанияда аялдарды интимдик өнөктөштөр, башкача айтканда жубайлар, мурунку жубайларбы же чогуу жашаганбы, ага карабастан эмоционалдык мамиледе болгон болсо, эркектер тарабынан зомбулуктан коргоо боюнча буйруктар чыгарылат. Коргоо ордери жабырлануучуга же кылмышкерге бекер берилет.

Испаниянын мыйзамдары коргоо ордеринин эки түрүн карайт: кылмыш жана жарандык. Жазык сот өндүрүшү менен байланышкан коргоо буйруктары өзүнө төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн:

- Түрмө;
- Тыюу салуучу соттун буйруктары;
- Баарлашууга тыюу салуу;
- Кылмыш болгон жерге же жабырлануучунун жашаган жерине кайтып келүүгө тыюу салуу;
- Курал-жарактарды же башка коркунучтуу нерселерди тартып алуу.

Жарандык сот өндүрүшү менен байланышкан коргоо ордерлеринде төмөнкүлөр каралган:

- Жайларды пайдалануу укугун берүү;
- Балдарды кармоонун, баруунун жана байланыштын шарттарын чектөө;
- Техникалык тейлөөнү камсыз кылуу;
- Коркунучтан же жаракаттан качуу үчүн балдарды коргоо чаралары.

Ошентип, коргоо ордерлери байланышка чыгууга жалпы тыюу салууну, кылмышкерге жабырлануучунун үйүнөн чыгып кетүүгө, кылмышкерди алдын ала көзөмөлгө алууну, жабырлануучуга, балага убактылуу камкордук көрсөтүүнү, күнөөлүү деп шектелген адамдын ата-энелик ыйгарым укуктарын токтотууну, камкордукка алуу, көзөмөлдүк кылуу укуктарын, ошондой эле балдарды зыярат кылуу, алардын

зомбулуктун бардык түрлөрү 1989-жылы Кылмыш-жаза кодексинде кылмыш деп саналган // Караңыз: ошол эле жерде. 62-б.

жыргалчылыгын камсыз кылуу үчүн алимент төлөө жөнүндөгү буйрук ж.б. камтышы мүмкүн. Жалпысынан жарандык чараларга караганда кылмыш-жаза чаралары көбүрөөк колдонулат.

Буйруктун географиялык чөйрөсү судьянын каалоосу боюнча жана жабырлануучунун жумуш ордун камтышы мүмкүн. Милициянын ыкчам реакциясын жеңилдетүү үчүн, ошондой эле тараптардын визуалдык байланышын болтурбоо үчүн кеминде 500 метрге тыюу салуу сунушталууда. Электрондук мониторинг бузуулар жөнүндө дароо билдирүүгө мүмкүндүк берет жана көбүнчө буйрукту бузган адамдар үчүн колдонулат. Испанияда коргоо ордерлерин бузуу кылмыш болуп саналат. Испаниянын Кылмыш-жаза кодексинде зомбулук жасаган адам коопсуздук тартибин бузганы үчүн жаза каралган.

Ошол эле учурда судья кылмышкерге көбүрөөк чектөөлөрдү киргизген жаңы чараларды көрө алат. Алдын ала коргоо ордерлери бардык тиешелүү жазык же жарандык сот өндүрүшүндө эске алынат. Убактылуу коргоо чаралары судья токтомду бекитүү, өзгөртүү же жокко чыгаруу жөнүндө акыркы чечимди чыгарганга чейин 30 күн бою күчүндө болот. Коргоо ордерлери иш боюнча акыркы чечим кабыл алынгандан кийин жана даттануулар түшсө да улантылышы мүмкүн. Жеңил кылмыштар үчүн жаза чаралары 6 айдан 5 (беш) жылга чейин, оор кылмыштар үчүн 10 (он) жылга чейин созулушу мүмкүн.

Жөнөкөйлөтүлгөн типтүү арыз формасын муниципалдык мекемелерден, социалдык тейлөө органдарынан, милиция бөлүмдөрүнөн, атайын соттордон жана бейөкмөт уюмдардан алууга болот. Бул испан тилдеринде, Испаниянын башка расмий тилдеринде (баск, каталан ж.б.), англис жана француз тилдеринде жеткиликтүү. Жогоруда белгиленгендей, Испания үчүнчү жактардын (жабырлануучунун үй-бүлөсүнөн) арыздарына жол берет, алар ар кандай социалдык тейлөө уюмдарына же мамлекеттик бийлик органдарына, полициядан тышкары же адистештирилген сотко берилиши мүмкүн, бул процедуранын жеткиликтүүлүгүн жеңилдетет. Жогоруда белгиленгендей, Мыйзам зомбулук фактылары жөнүндө маалыматы бар социалдык коргоо институттарын жана жарандык коом уюмдарын милицияга же адистештирилген сотко билдирүүгө милдеттендирет, алар кийинчерээк коргоо ордерин берүүгө милдеттүү.

Жабырлануучу анын өтүнүчү менен байланышпаган сот тарабынан угууга укуктуу. Жыл сайын жабырлануучулардын коргоо ордерине (буйрук) берген арыздарынын олуттуу бөлүгү (болжол менен 30%) канааттандырылбайт. Зордук-зомбулук жасаган адам буйрукка даттанууга жана бул маселе боюнча сот тарабынан каралууга укуктуу.

Жабырлануучуну коргоо ордеринин чыгарылгандыгы жана анда камтылган шарттар жөнүндө судья кабардар кылат, бул тууралуу кылмышкерге жана тиешелүү аткаруу органдарына билдирет. Кабарлоо берилген күндөн тартып 24 сааттын ичинде электрондук, факс же экспресс почта аркылуу жөнөтүлөт. Белгилүү бир учурда жабырлануучулардын муктаждыктарына жараша коопсуздук кызматтарынан тышкары социалдык жардам, юридикалык, медициналык жана психологиялык колдоо кызматтары да билдирилет. Ошентип, бул байланыштарды жеңилдетүү үчүн административдик координациялоонун комплекстүү системасы түзүлгөн.

Жабырлануучуга ар тараптуу жардам (психо-социалдык колдоо, юридикалык, материалдык жардам жана өкүлчүлүк, ошондой эле күбөлөрдүн, эксперттердин колдоосу, билими жана кесиптик көндүмдөрү, турак-жай менен камсыз болушу) ал зомбулук тууралуу бийлик органдарына билдиргенине байланыштуу берилет.

Коргоо ордерин жана жабырлануучунун кызмат көрсөтүүлөрдү алуу укугу жөнүндө тиешелүү кызмат көрсөтүүчүлөргө маалымдоочу сот болуп саналат. Интимдик өнөктөштөрдүн зомбулугунун курмандыктарына сунушталган кызматтар Стамбул конвенциясында белгиленген стандартка ылайык, сексуалдык зомбулуктун курмандыктарына көрсөтүлгөн кызматтар менен бирдей.

Коргоо ордери Юстиция департаменти тарабынан ишке ашырылуучу Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарын коргоонун борбордук реестринде катталат. Ага үй-бүлөлүк жана кылмыш иштери боюнча соттор, прокурорлор, полиция, өкмөттүк делегациялар жана

субкомитеттер, ошондой эле автономиялуу жамааттар мамлекет боюнча убактылуу жана акыркы буйруктардын натыйжалуу аткарылышын камсыз кылуу үчүн атайын байланыш пункттары аркылуу кире алышат. Борбордук реестр мониторинг жүргүзүү үчүн да колдонулат.

4.1.3. Тобокелдиктерди баалоо протоколдору (Испания полициясынын протоколдорунун мисалында)

АУЕС жарандарды мамлекеттик эмес субъекттер, анын ичинде жеке чөйрөдө адам укуктарын бузуулардан коргоо боюнча мамлекеттерге позитивдүү милдеттенмелерди белгилеген. Атап айтканда, жашоого болгон укукту коргогон жана катаал мамилеге тыюу салган 2 жана 3-беренелер, тиешелүүлүгүнө жараша, "мамлекет өзүнүн юрисдикциясындагы адамдардын өмүрүн коргоо үчүн тийиштүү чараларды көрүүнү" жана “башка адамдын кылмыштуу аракети менен өмүрүнө коркунуч туудурган адамды коргоо боюнча профилактикалык оперативдүү чараларды көрүүнү” талап кылат.

АУЕС конкреттүү түрдө төмөнкүлөрдү чечти:

«Эгерде үчүнчү жактын кылмыштуу аракеттеринин натыйжасында аныкталган адамдын өмүрүнө реалдуу жана тикелей коркунуч бар болгон учурда бийлик органдары билгени же билүүгө тийиш болгондугу аныкталса жана өз ыйгарым укуктарынын чегинде бул тобокелдикти алдын алуу үчүн негиздүү бааланган чараларды көргөн эмес болсо, оң милдеттенме келип чыгат».

Буга байланыштуу Стамбул конвенциясы мамлекеттерден “өлүм коркунучуна, кырдаалдын оорчулугуна жана зомбулуктун кайталануу коркунучуна баа берүү бардык тиешелүү органдар тарабынан тобокелдикти башкаруу үчүн жана зарыл болгон учурда жүргүзүлүшүн камсыз кылууну”, “координацияланган коопсуздукту жана колдоону камсыз кылууну” талап кылат, тергөөнүн бардык этаптарын эске алуу менен кылмышкер тарабынан ок атуучу куралды коргоо жана сактоо же ага жетүү боюнча чараларды көрөт.

АУЕС мамлекеттердин 2 жана 3-беренелер боюнча позитивдүү милдеттенмелерин аткарганы-аткарбаганын баалоо үчүн эки тараптуу стандартты иштеп чыккан:

а) бийлик жабырлануучу тарткан зордук-зомбулук жана « зомбулуктун мындан аркы коркунучу» жөнүндө билгенби же билиши керек беле;

б) "эгер ошондой болсо, аны коргоо жана кылмышкерди жазалоо үчүн бардык акылга сыярлык чаралар көрүлдүбү".

Бул жагынан алганда, тобокелдиктерди баалоо "чыныгы жана токтоосуз тобокелдиктин бар экендигин" аныктоонун практикалык куралы болуп саналат. Башкалардын арасында ажырашуу же өзүнчө жашоо, соттук териштирүүлөр, балдар менен байланышуу сыяктуу тобокелдиктин деңгээлин жогорулата турган бир нече жагдайлар бар экенин эстен чыгарбоо керек.

Тобокелдиктерди баалоо инструменттерин колдонуунун максаты - мындан аркы зомбулуктун алдын алуу болуп саналат. Тобокелдиктерди баалоо жана коопсуздук чаралары жабырлануучу менен биринчи жолуккандан баштап, акыркы өкүм чыгарылганга чейин, кээде кылмышкердин абактан бошотулгандыгына байланыштуу үзгүлтүксүз жүргүзүлүшү керек. Тобокелдикти баалоо жабырлануучу менен тыгыз кызматташтыкта жүргүзүлүшү керек. Тергөөнүн жана соттук териштирүүнүн бардык этаптарында үй-бүлөлүк зомбулук иштерине тартылган балдардын коопсуздугун жана коргоону камсыз кылуу да маанилүү.

Стамбул конвенциясы тобокелдиктерди баалоо методологиясын мамлекеттердин кароосуна калтырат. Бирок, биринчи реакция кылуучуларга тобокелдик факторлоруна өзгөчө көңүл буруу сунушталат:

❖ зордук-зомбулук;

❖ коркунучтар;

- ❖ эскалациялоо;
- ❖ коргоо ордерлерин бузуу;
- ❖ спирт ичимдиктерин жана/же баңгизатты кыянаттык менен пайдалануу;
- ❖ психологиялык көйгөйлөр.

Тыюу салуу буйруктарынын бузулушу дагы катаал чараларды талап кылган тобокелдик фактору болушу керек экенин белгилей кетүү маанилүү.

Тобокелдиктерди баалоо протоколдору өмүрдү сактап калуу куралы катары гана эмес, ошондой эле тобокелдиктин деңгээлин айырмалоо аркылуу чектелген ресурстарды эффективдүү жана натыйжалуу пайдаланууну камсыз кылуучу каражат катары да иштешет. Милиция үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы менен байланышкандан баштап, алардын эң негизги милдети - жабырлануучулардын коопсуздугун камсыз кылуу болуп саналат. Полиция өзгөчө кырдаалда колдоно ала турган бир катар чараларга ээ, анын ичинде атап айтканда, жабырлануучуга коопсуздуктун практикалык чаралары боюнча кеңеш берүү, мисалы, эшиктеги белгини алып салуу, эшикке тешик орнотуу, кулпуларды орнотуу, жумушка бараткан жана жумуштан келатканда ар кандай жолдорду колдонуу, айдоо учурунда унаа эшиктерин бекитүү, кошумча дагы комплекстүү чаралар.

Тобокелдикти көрсөтүп туруучу дагы башка факторлор:

- ❖ Кылмышкер жабырлануучунун үйүндө же анын районунда жүрүүсү;
- ❖ Жакынкы арада эле зордук-зомбулуктун болуп өткөндөгүсү;
- ❖ Өзүн-өзү өлтүрүү коркунучу;
- ❖ Башкаларга карата зомбулук;
- ❖ Курал-жаракка ээлик кылуу, ага жеткиликтүүлүк;
- ❖ Балдар зордук-зомбулук же зомбулук менен коркутулат;
- ❖ көрө албастык;
- ❖ Кош бойлуулук учурунда кол салуулар;
- ❖ Балдарды зордук-зомбулук же жаман мамиле кылуу менен коркутуу;
- ❖ Кызгануу;
- ❖ Кош бойлуулук учурунда кол салуулар;
- ❖ Баңгизатты кыянаттык менен колдонуу.

Аялдардын өнөктөштөрүн мурун кордогон же криминалдык жашоону башынан кечирген кылмышкер менен бирге болсо, аялдар зомбулукка, өзгөчө өлүмгө алып баруучу зомбулукка дуушар болушат. Чындыгында, мамиленин аягы көбүнчө жабырлануучунун өлүмүнө алып келген акыркы зордук-зомбулукка - кол салууга алып келет. Себеби, жабырлануучу коркутуп-үркүткөндө же качып кетүүгө аракет кылганда, уруп-сабоочулар жабырлануучуга бийлигин жана көзөмөл жүргүзүү аракеттерин күчөтүшөт. Эркек, салттуу коомдордо адат болгондой, өзүн өнөктөшүнүн ээси катары сезе баштаганда, өзгөчө аны жоготуп алуудан корккондо, чектен чыккан кылыктарды кыла баштайт. Жабырлануучуну өлтүрөм деген мурунку коркутуулар өлүмдүн эң күчтүү тобокелдик факторлорунун бири болуп саналат.

Өлүмдүн көрсөткүчү төмөнкүлөрдү камтыйт:

- ❖ Зомбулукту мурун башынан кечирген;
- ❖ Бөлүштүрүү;
- ❖ Ээликтүү жүрүм-турум;
- ❖ Өлтүрүп салууга коркутуулар;
- ❖ Маданиятта үй-бүлөлүк зомбулукту кабыл алуу.

Көрүнүктүү мисал катары Испаниянын тажрыйбасын айтса болот. Полициянын протоколунун негизинде тобокелчиликтин деңгээлин баалоодо бардык коргонууну алдын алуу жана Испаниянын 1/2004 бардыгын камтып туруучу Мыйзамы гендердик зомбулуктан коргонуу чарасы тууралуу аялдарга карата зомбулуктун тобокелчилигин баалоо үчүн алар эки инструментти колдонууга милдеттүү.

Тобокелдиктерди баалоо протоколунун *биринчи формасы* кайрадан зордук-зомбулукка кабылууну аныктайт. Анда зомбулуктун төмөнкү көрсөткүчтөрү келтирилген:

❖ физикалык зомбулук - көзгө көрүнгөн жаракаты бар же жок;

❖ сексуалдык зомбулук;

❖ жабырлануучуга(ларга) кол салууда ок атуучу куралды, коркунучтуу шаймандарды же башка нерселерди колдонуу;

❖ коркутуу, жабырлануучуларга физикалык/психикалык зыян келтирем деп коркутуу;

❖ зомбулук окуяларынын же коркутуулардын көбөйүшү, күчөшү жана/же кайталанышы;

❖ кылмышкер тарабынан жабырлануучуларга карата колдонулган психикалык зомбулук; жашаган жери боюнча келтирилген зыян, материалдык зыян;

❖ сот тарабынан чыгарылган коргоо ордерлерин аткарбоо;

❖ соттун өкүмү менен жаза өтөө принциптерин бузуу;

❖ укук бузуучунун бийлик органдарына, ички иштер органдарынын кызматкерлерине же ички иштер органдарынын же юстиция органдарынын өкүлү болгон башка адамдарга карата, ошондой эле жогоруда көрсөтүлгөн адамдардын катышуусунда жабырлануучуга карата чагымчыл жана/же кемсинтүүчү жүрүм-туруму;

❖ мыйзам менен мурда болгон карама-каршылыктар, атап айтканда зомбулукту колдонуу менен байланышкан;

❖ укук бузуучунун алкоголду, баңги заттарын же башка психоактивдүү заттарды колдонуусу;

❖ кылмышкер жабырлануучуга көрө албастык жана/же ага байланган жүрүм-турумун көрсөтүүсү

❖ жубайлардын мамилесинде айкын көйгөйлөр, сезгенүү учурлары;

❖ аткаруучунун жумушсуздук жана/же финансылык көйгөйлөрү;

❖ мурун өзүн-өзү өлтүрүүгө кылган аракеттер жана/же тенденциялары.

Тизмеге кирбеген кошумча көрсөткүчтөрдү форманы толтурган адам кошо алат. Форма ошондой эле полициядан маалыматтын булагын аныктоону жана тобокелдиктин төрт деңгээлин аныктоону талап кылат: *өтө жогорку, жогорку, орто жана төмөн*. Эгерде форманы толтурган адам тобокелдик форма тарабынан автоматтык түрдө пайда болгон тобокелдиктен айырмаланат деп эсептесе, тобокелдиктин даражасын жогорулатууга болот. Кызматкер форма тарабынан автоматтык түрдө түзүлгөнгө салыштырмалуу тобокелдиктин деңгээлин төмөндөтүүнүн эч кандай жолу жок.

Тобокелдиктин ар бир даражасы кырдаалды төмөнкүдөй кайра баалоо керек болгон мезгилге туура келет:

❖ Өтө жогорку = 72 саат;

❖ Жогорку = 7 күн;

❖ Орто = 30 күн;

❖ Төмөн = 60 күн.

Соттун чечими менен коргоо чараларын көргөндөн кийин, *экинчи форма* аныкталган тобокелдиктин деңгээлине ылайык белгиленген мөөнөттө тобокелдиктин учурдагы эволюциясына мониторинг жүргүзүү үчүн колдонулат. Ошондой эле анда сот тарабынан колдонулган коргоо чараларынын натыйжалуулугун баалайт. Иштин өнүгүшүнө жараша мезгил-мезгили менен колдонулушу керек.

Бул форманын көрсөткүчтөрү өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

❖ кылмышкер жабырлануучуга зыян келтире албаса; ал түрмөдө же башка мүнөздөгү жабык борбордо болсо, өлкөдөн чыгып кеткен же ден соолугуна байланыштуу күч колдонууга физикалык жактан жөндөмсүз болсо;

❖ кылмышкер жабырлануучуну таштап кеткен; жабырлануучуну куугунтуктабаса, жабырлануучудан жашаган жерин алыс жерге өзгөртсө, сот тарабынан белгиленген алдын алуу чараларын, ошондой эле электрондук байкоо жүргүзүү чараларын аткарса (тиешелүү билерик тагынган) ;

❖ кылмыш иши козголгон учурдан тартып кылмышкер өзүн токтоо алып жүрөт; кырдаалды кабыл алат; ал жабырлануучудан же анын социалдык чөйрөсүндөгү адамдардан өч алууга ниеттенбейт;

❖ укук бузуучу мыйзамды, милиция кызматкерлерин же милиция кызматын же сот адилеттигин билдирген башка адамдарды толук урматтаарын көрсөтсө; анын социалдык абалы, финансылык жана кесиптик абалы туруктуу; кылмышкер өкүнүп, өз ыктыяры менен сабактарга же дарылоо терапиясына катышат;

❖ жабырлануучу коопсуздук жагынан анын социалдык чөйрөсүнүн колдоосуна ишене алат;

❖ жабырлануучу кылмышкерге белгисиз болгон, жашаган жерин өзгөрткөн;

❖ тобокелдикти акыркы баалоодон бери кырдаал өзгөрүүсүз калууда;

❖ кылмышкер качып кеткен, жашынып алган же ал белгисиз жерде;

❖ кылмышкер жабырлануучуга көрө албастык жана/же ага байлануу жүрүм-турумун көрсөтөт;

❖ кылмышкер мурда өзүн-өзү өлтүрүүгө аракет кылса жана/же өзүн-өзү өлтүрүүгө умтулса, психикалык оору, психологиялык көйгөйлөр, алкоголдук ичимдиктерге, баңги заттарга же башка психоактивдүү заттарга көз карандылык көрсөтөт;

❖ жабырлануучу коопсуздуктун макулдашылган принциптерин аткарбайт (мисалы, кылмышкер менен байланышууга тыюу салынган), электрондук байкоо жүргүзүүгө баш ийбейт, арыздарды кайтарып алууну каалайт, өзүнүн арызын же көрсөтмөсүн өзгөртөт, алдын алуу чараларынан баш тарткысы келет;

❖ жабырлануучу кылмышкер кабыл албаган жана/же чындап эле жабырлануучуну мамилени токтотууга мажбурлагысы келген мамиледе;

❖ жабырлануучунун психикалык, психиатриялык көйгөйлөрү бар жана/же алкоголдук, баңги заттарга же башка психоактивдүү заттарга көз каранды; жабырлануучунун социалдык жана үй-бүлөлүк чөйрөсүндө анын психикалык бүтүндүгүнө реалдуу коркунуч туудурган кылмышкер менен байланышта болгон адам бар.

Кайрадан айта кетчү нерсе, баалоочу кошумча көрсөткүчтөрдү өзү кошо алат.

Күчтөрдүн жана күч органдарынын аракеттери жөнүндө, анын ичинде үй-бүлөлүк жана гендердик зомбулуктун курмандыктарын коргоо боюнча сот органдары менен макулдашуу боюнча Протоколго ылайык тобокелдиктин деңгээлине жараша төмөнкү милдеттүү чаралар көрүлүүгө тийиш:

1-Деңгээл (төмөнкү тобокелдик):

❖ Жабырлануучуга жакынкы милиция органдары менен туруктуу байланыш телефондорун (24 саат) берүү;

❖ Жабырлануучу менен убакыт-убакыты менен (зарыл болсо) телефон байланышы;

❖ Агрессорго жабырлануучунун коргоочу полициянын колдоосуна ээ экендигин билдирүү;

❖ Өзүн-өзү коргоо боюнча сунуштар жана окуялардын алдын алуу жолдору;

❖ Алыстагы мобилдик жардам кызматы жөнүндө так маалымат.

2-Деңгээл (орточо тобокелдик): 1-плюс деңгээл үчүн милдеттүү чараларды колдонуу:

❖ Үйгө, жумуш орундарына, мектептердин кире бериш, чыгыштарына үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүү;

❖ Зарылчылыкка жараша соттук, административдик жардам көрсөтүү процессинде жабырлануучуларды коштоп жүрүү;

❖ Жабырлануучуга өзүн коргоону үйрөтүү;

❖ Жабырлануучуну мобилдик терминал менен камсыздоого аракет кылыңыз (дистанттык жардам кызматы).

3-Деңгээл (жогорку тобокелдик): 1 жана 2- плюс деңгээлдер үчүн колдонулуучу милдеттүү чараларды колдонуу:

❖ Шашылыш коркунучтун деңгээлинде кылмышкердин жагдайы тикелей коркуноч катары каралбай калганга чейин жабырлануучуга үзгүлтүксүз байкоо жүргүзүү;

❖ Жабырлануучуну эгерде ал көчүп кете элек болсо колдоо борборуна же тууганынын үйүнө көчүп кетүүгө чакыруу, жок дегенде биринчи күндөрү жана өзгөчө эгерде кылмышкер кармала элек болсо;

❖ Агрессордун кыймылына убакыт-убакыты менен (зарыл болсо) контрол кылуу.

Сот тарабынан макулдашылган полициянын коргоо чаралары менен полициянын тобокелдигин баалоонун натыйжасында айырмачылыктар болгон учурда, сот тарабынан көрүлгөн чаралар ар дайым артыкчылыкка ээ болот жана кайсынысы эң ылайыктуу болуп саналаарын макулдашуу үчүн сот органдарына карама-каршылыктар жөнүндө дароо маалымдалат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучуларын коргоо тартибин аткаруу жөнүндө протокол сот, укук коргоо жана башка мамлекеттик бийлик органдарынын суроо-талабына ылайык жабырлануучунун коопсуздук, укуктук, психологиялык, медициналык-социалдык чөйрөлөрдөгү координациялоонун критерийлерин белгилейт.

Күчтөр жана коопсуздук институттары боюнча иш-аракеттердин протоколу, анын ичинде сот органдары менен координациялоо, жабырлануучуларды натыйжалуу коргоону камсыз кылуу үчүн милиция менен сот органдарынын ортосундагы байланыш жана координация системасын камтыйт. Протокол үй-бүлөлүк зомбулукту түзүшү мүмкүн болгон фактыларды билгенде милициянын кийлигишүүсүн талап кылат. Бул алардан төмөнкүлөрдү кылуусу үчүн талап кылынат:

❖ Протоколдун 1-тиркемесине ылайык жабырлануучуга анын юридикалык жардам алуу укугу жөнүндө маалымдоого;

❖ Зарыл учурда жабырлануучунун жана күбөлөрдүн көрсөтмөлөрүн токтоосуз жана толук түрдө алууга;

❖ Кылмыштын белгилери байкалган учурда коңшулардан, үй-бүлө мүчөлөрүнөн, кесиптештеринен, классташтарынан, социалдык кызматтардан, жабырлануучуларды тейлөө мекемелеринен жана башкалардан шектүү тарабынан мурда жасалган ар кандай зомбулуктун бар экендиги, ошондой эле анын инсандыгы жана мүмкүн болуучу көз карандылыгы жөнүндө тез арада маалымат чогултулган;

❖ Жабырлануучуга же шектүүгө карата милициянын буга чейинки кийлигишүүсүн жана/же даттануулары, алардын мурда болгон учурларын жана медициналык кызматтар тарабынан жабырлануучуга билдирилген мүмкүн болгон жаракаттарды текшерүү;

❖ Тиешелүү адамдарга карата сот органдары тарабынан мурда берилген коргоо чараларынын бар-жоктугун текшерүү. Бул үчүн жана бардык учурларда үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучуларды коргоонун борбордук реестринде катталган маалыматтар менен таанышуу зарыл.

Фактыларды жана тобокелдиктерди баалоодон кийин жабырлануучунун (жабырлануучулардын) жана алардын жакындарынын өмүрүн, дене кол тийбестигин, укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого багытталган конкреттүү чараларды көрүү зарылчылыгы жөнүндө чечим кабыл алынат. Ушуга байланыштуу, полиция өтө шашылыш учурларда төмөнкү чараларды көрө алат:

❖ Жеке коргонуу, тобокелдиктин деңгээлине жараша милиция тарабынан суткасына 24 саат бою үзгүлтүксүз коргоону камтышы мүмкүн;

❖ Өзүн-өзү коргоо чаралары боюнча маалымат/окутуу;

❖ Жабырлануучуга коргоо ордеринин мазмуну, аткарылышы жана кесепеттери, ошондой эле анын карамагында болушу мүмкүн болгон социалдык кызматтар,

жабырлануучуга кам көрүү бөлүмдөрү жана борборлор жөнүндө так жана жеткиликтүү түрдө маалымдалышын камсыз кылуу;

❖ Иш-аракеттер Протоколу ошондой эле жабырлануучу(лар) менен тиешелүү коопсуздук органдарынын ортосундагы жеткиликтүү жана үзгүлтүксүз байланышты, ошондой эле алардын каалаган убакта тобокелдикти баалоо үчүн бардык зарыл маалыматтарга дароо жетүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат;

❖ Бул үчүн жана мүмкүн болгон учурда коргоо ордерлерин аткаруу үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөтүү жана коргоо боюнча атайын даярдалган персоналга жүктөлөт;

❖ Жабырлануучу жеке көңүл буруу үчүн дайындалган кызматкерлер менен байланышуу үчүн түз жана туруктуу телефон номерине ээ болот;

❖ Жабырлануучу иштин жана жабырлануучунун жагдайы талап кылган учурда тиешелүү күч органдары жана бийлик органдары менен тез, эркин жана туруктуу байланышууга мүмкүндүк берген техникалык механизмдерден пайда көрөт.

Протокол ошондой эле коргоо ордерлеринин мониторингин жөнгө салат. Аларды милиция жана сот органдары активдүү көзөмөлгө алат. Иш жүзүндө, Улуттук полиция, жарандык гвардия жана Каталония, Баск өлкөсү жана Наварра автономиялуу провинцияларындагы полициядан турган адистештирилген полиция бөлүмдөрү мындай буйруктардын натыйжалуулугун көзөмөлдөйт.

Бирок, бул адистештирилген бөлүмдөр ири шаарларда гана бар. Системанын компоненттеринин бирине таасир эткен ар кандай инцидент, мисалы, агрессордун четтетүү зонасына кириши же анын жабырлануучуга жана сигнал жоголгондо четтетүү зонасына жакындашы олуттуу инциденттер болуп саналат. Полициянын коргоо механизми билерик сынып калганда, GPSтен ажыратылганда же чечилгенде, ошондой эле батареянын заряды түгөнгөндө активдештирилет. Жабырлануучуга коргоо ордеринин колдонуу мөөнөтүнүн ичинде болушу мүмкүн болгон ар кандай окуя тууралуу маалымат берилет. Ал агрессор мыйзамсыз иш-аракет кылып жатат деп ойлогон сайын “паника” баскычын баса алат. Мындай учурларда Башкаруу борбору кырдаалды баалоо жана тиешелүү чараларды көрүү үчүн жабырлануучу менен дароо байланышат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарын коргоо боюнча жарандык жана жазык юрисдикцияларынын ортосундагы координациялоо жөнүндө Протокол эки юрисдикциянын ортосунда натыйжалуу координациялоонун критерийлерин белгилейт, ал төмөнкүлөргө багытталган:

❖ Жабырлануучуга карама-каршы чечимдердин болушуна жол бербөөчү комплекстүү коргоо системасын камсыз кылуу;

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук иштери боюнча сотко чейинки соттор тарабынан көрүлгөн чаралар жөнүндө үй-бүлөлүк сотторго адекваттуу маалымат берүү;

❖ Коргоо боюнча макулдашылган жарандык чараларды бекиткенден, өзгөрткөндөн же жокко чыгаргандан кийин үй-бүлөлүк соттун мыйзамда белгиленген мөөнөттө чечим чыгаруусуна уруксат берүү

4.2. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо системасы

“Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 27-апрелиндеги № 63 Мыйзамына ылайык “үй-бүлөлүк зомбулук” термини колдонулат, ал физикалык, психологиялык, экономикалык мүнөздөгү же атайылап жасалган аракеттерди, алардын коркутуусу, ошондой эле үй-бүлөнүн бир мүчөсү/тең статустагы адам тарабынан башка үй-бүлө мүчөсүнө/тең статустагы адамга карата жасалган кайдыгерликти билдирет.

Ушул Мыйзам үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуунун жана ага бөгөт коюунун, үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарды социалдык-укуктук коргоону жана коргоону камсыз кылуунун укуктук негиздерин аныктайт. Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылуучу субъекттердин арасында соттор, прокуратура органдары, ички иштер органдары, социалдык кызматтар жана башкалар бар.

4.2.1. Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттер

«Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 6-беренесинде мамлекеттик бийлик органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жарандык коомдун өкүлдөрүнүн ичинен үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону жүзөгө ашыруучу субъекттердин чөйрөсү аныкталат.

Аларга 17 субьект кирет:

1) Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети;

2) Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан аныкталуучу үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо субъекттеринин ишин координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;

3) сот;

4) прокуратура;

5) ички иштер органдары;

6) социалдык өнүктүрүү органдары;

7) саламаттыкты сактоо органдары;

8) билим берүү органдары;

9) юстиция органдары;

10) балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган;

11) Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы;

12) адвокатура;

13) жергиликтүү мамлекеттик органдары;

14) жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары;

15) аксакалдар соту;

16) массалык маалымат каражаттары;

17) компетенциясынын чегиндеги башка уюмдар.

Мындан тышкары Мыйзамдын 7-22-беренелеринде жогоруда аталган субъекттердин ар биринин үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча ыйгарым укуктары өз компетенциясынын чегинде каралган.

Мыйзам ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттердин ишин координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органды Кыргыз Республикасынын Өкмөтү (азыркы Министрлер Кабинети) тарабынан аныктоого карата шилтеме ченемди камтыйт. Координациялоо – үй-бүлөлүк зомбулукка каршы аракеттенүүнүн негизги компоненти болуп саналат. Координациялоо улуттук деңгээлде борбордук мамлекеттик органдардын ортосунда, ал эми жергиликтүү деңгээлде координациялоо мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүнүн жана зомбулуктун курмандыктарына кызмат көрсөтүүчү жана жардам көрсөтүүчү жергиликтүү кызыкдар тараптардын ортосунда жүзөгө ашырылат.

Алсак, бул жоболорду ишке ашыруу максатында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 1-августундагы № 390 "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону ишке ашыруунун тартиби жөнүндө"[59] токтому менен бекитилген:

- 1-тиркемеге ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылуучу мамлекеттик органдардын өз ара аракеттенүүсүнүн тартиби;

[59] Караңыз: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 1-августундагы № 390 "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону ишке ашыруунун тартиби жөнүндө" токтому.

- 2-тиркемеге ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга жардам көрсөтүүнүн тартиби;

- 3-тиркемеге ылайык үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдардын жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча моделдик интервенция программасы.

Бул токтомдо мындай координациялоо кайсы мамлекеттик органга жүктөлөрүн түздөн-түз аныктоочу ченем жок болсо да, анын мазмунун системалуу чечмелөө аркылуу мындай ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо жана социалдык өнүктүрүү министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигине караштуу Тышкы миграция департаментинин эмгек, социалдык камсыздоо, гендердик теңчилик жана миграция маселелери боюнча укук мураскери болуп саналган Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык коргоо жана миграция министрлиги болуп саналат деген тыянак чыгарууга болот...[60]

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жогоруда аталган токтомунун 2-пунктуна ылайык, Кыргыз Республикасынын Эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлигине (азыркы Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдардын зомбулук жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча типтүү түзөтүү программасына методикалык сунуштарды иштеп чыгуусу жана бекитүүсү жүктөлөт.

Ал эми үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону жүзөгө ашыруучу мамлекеттик органдардын өз ара аракеттенүү тартибинин 10-11-пункттарына ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча органдарга методикалык, маалыматтык материалдарды жөнөтүү, консультациялык жана уюштуруучулук жардам көрсөтүү аркылуу мамлекеттик органдардын ишин координациялоо мамлекет менен өз ара аракеттенүүчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан камсыз кылынат.

Ошондой эле 1-пунктуна ылайык. Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги жөнүндө жобонун 3 жана 7-пункттары[61] Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги коргоо чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу боюнча үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоону жана коргоону камсыз кылуучу мамлекеттик органдардын жана башка субъекттердин ишин координациялоо функцияларын жүзөгө ашыруучу аткаруу бийлигинин мамлекеттик органы болуп саналат.

Демек, Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча мамлекеттик органдардын ишин координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган болуп саналат.

Атап айтканда, «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 8-беренесине ылайык, ага төмөнкүлөр жүктөлөт:

1) "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" мыйзамда аныкталган үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча иш-чараларды координациялоо жана башка субъекттер менен өз ара аракеттенүү;

2) үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө маалыматтарды чогултуу, жалпылоо жана талдоо, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча чаралар системасынын натыйжалуулугун баалоо жана аны өркүндөтүү боюнча сунуштарды киргизүү;

3) үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоону жана коргоону камсыз кылуучу субъекттерге методикалык, маалыматтык, консультациялык жана уюштуруучулук жардам көрсөтүүгө;

[60] Караңыз: "Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлигинин маселелери жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 15-ноябрындагы №252 токтомунун 5-пункту.

[61] Караңыз: «Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлигинин маселелери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 15-ноябрындагы No 252 токтомунун 1-тиркемеси.

4) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдар менен иштөө боюнча түзөтүү программаларын иштеп чыгууну координациялоо;

5) субъекттердин үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча тиешелүү мыйзамдарда аныкталган көз карандысыздыгынын кепилдигин эске алуу менен ишке ашырууга мониторинг жүргүзүү жана алардын бул багыттагы ишин жакшыртуу боюнча сунуштарды жөнөтүү;

6) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жаатында илимий жана башка изилдөөлөрдү жүргүзүүнү уюштуруу;

7) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жаатында маалыматтык-агартуу ишин жүзөгө ашырат;

8) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча жалпыга маалымдоо каражаттарына жана электрондук басылмаларга маалымат берүү;

9) "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Мыйзамдын аткарылышы жөнүндө ар жылдык отчетторду түзүү жана жарыялоо;

10) Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жаатындагы маалыматтардын жеткиликтүүлүгүн, аны интернет-сайтында жайгаштыруу аркылуу камсыз кылуу;

11) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылуучу субъекттерге бюджеттен тышкаркы каражаттарды тартууга жана эл аралык уюмдар, жеке жана юридикалык жактар менен кызматташууну өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү;

12) өз компетенциясынын чегинде үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жаатындагы башка иштерди жүзөгө ашырат.

Мамлекеттик органдардын жана алардын аймактык бөлүмдөрүнүн үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо маселелери боюнча ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүсүнүн тартиби жогоруда аталган үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону жүзөгө ашыруучу мамлекеттик органдардын өз ара аракеттенүү тартиби менен белгиленет. (мындан ары - Өз ара аракеттенүү тартиби).[62]

Ошондо, ушул Тартиптин 2-пунктуна ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жаатында өз ара аракеттенүүчү субъекттер болуп төмөндөгү 9 (тогуз) мамлекеттик орган саналат:

1) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттердин ишин координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу орган (мындан ары-координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу орган);

2) прокуратура органдары;

3) ички иштер органдары;

4) социалдык өнүктүрүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу орган;

5) саламаттык сактоо жаатындагы ыйгарым укуктуу орган;

6) билим берүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу орган;

7) юстициянын ыйгарым укуктуу органы;

8) балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган;

9) жергиликтүү мамлекеттик башкаруу органдары.

Өз ара аракеттенүүнүн негизги милдеттери төмөнкүлөр болуп саналат (Процедуранын 4-пункту):

1) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо маселелери боюнча мамлекеттик органдардын кызматтарына калктын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу;

2) мамлекеттик органдардын жана алардын аймактык бөлүмдөрүнүн калкты үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо боюнча өз ара аракеттенүүсүн камсыз кылуу;

3) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо боюнча чаралардын системасын жакшыртуу.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо маселелери боюнча өз ара аракеттенүүчү бул мамлекеттик органдар, алардын аймактык бөлүмдөрү үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо

---

[62] Караңыз: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 01.08.2019-жылдагы № 390 “Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону ишке ашыруунун тартиби жөнүндө” токтомуна 1-тиркеме.

жана сактоо боюнча субъекттердин чөйрөсү менен «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында каралган ыйгарым укуктарынын чегинде өз ара аракеттенет.

4.2.2. Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттердин өз ара аракеттенүүсүнүн алкагында иш-аракеттердин тартиби жана түрлөрү

Өз ара аракеттенүүнүн алкагында жогоруда аталган 9 мамлекеттик орган төмөндөгү иш-чараларды жүзөгө ашырышы керек (Өз ара аракеттенүү жол-жобосунун 5-пункту):

1) үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө маалыматтарды чогултуу, түзүү жана талдоо, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча чаралар системасынын натыйжалуулугун баалоо;

2) үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөтүүнү уюштуруу;

3) үй-бүлөлүк зомбулук фактылары жөнүндө өз убагында билдирүү;

4) үй-бүлөлүк зомбулукка реакция кылуу жана токтотуу;

5) статистикалык отчеттуулукту түзүү.

Өз ара аракеттенүү тартиби жогорудагы Тартиптин 3-бөлүмүндө аныкталган. Ошентип, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырууда субъекттердин өз ара аракеттенүүсү жазуу жүзүндөгү кайрылуулардын негизинде маалымат алмашуу түрүндө ишке ашырылат.

Координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу органдан маалымат берүү жөнүндө суроо-талапты алган мамлекеттик орган **7 жумушчу күндүн** ичинде жооп берүүгө милдеттүү.

Эгерде көрсөтүлгөн мөөнөттөрдө суроо-талапка жооп берүү мүмкүн болбосо, мамлекеттик орган белгиленген мөөнөттө жооп берүүнүн мүмкүн эместигин ар тараптуу түшүндүрүү менен убактылуу жооп жөнөтүүгө милдеттүү. Мында суроо-талапты аткаруу мөөнөттөрү кошумча **10 жумушчу күнгө** узартылат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо маселелери боюнча функциялары бири-бири менен тыгыз байланышта болгон мамлекеттик органдар Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекитилген Аткаруу бийлигинин мамлекеттик органдарынын чектеш функцияларды ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 09.07.2013-жылдагы № 404 токтомунда бекитилген өз ара аракеттенүүсүнүн типтүү жобосуна ылайык өз ара аракеттенүү тартибин түзөт. Бирок, бул эреже иш жүзүнө ашырыла элек.

Координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган мамлекеттик органдар менен төмөнкүлөр аркылуу өз ара аракеттенет:

- методикалык, маалыматтык материалдарды багыттоо, консультациялык жана уюштуруучулук жардам көрсөтүү;
- мониторингдин жыйынтыгы боюнча үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо боюнча иш-чараларды жакшыртуу боюнча жазуу жүзүндөгү сунуштарды;
- үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча мамлекеттик органдын иши жөнүндө суроо-талаптар, жылдык отчетту түзүү үчүн.

Мамлекеттик органдардын жана уюмдардын аймактык бөлүмдөрүнүн өз ара аракеттенүү тартиби каралып жаткан Тартиптин 4- бөлүмүндө аныкталган, ага ылайык ички иштер органдарынын (ИИБ), социалдык өнүктүрүү, саламаттыкты сактоо, билим берүү, балдарды коргоо органдарынын аймактык бөлүмдөрүнүн (мындан ары - аймактык бөлүмдөр) ишин координациялоо үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо маселелери боюнча ишке ашырылат (Буйруктун 12-пункту):

- райондордун аймагында - жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын башчылары тарабынан консультациялык-кеңеш берүүчү органдардын ишинин алкагында;
- шаарлардын аймагында - үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо боюнча жергиликтүү комитеттердин ишинин алкагында шаарлардын мэрлери тарабынан.

Аталган субъекттердин ар биринин өзүнө жүктөлгөн милдеттерди аткаруунун натыйжалуулугу жөнүндө маселени кароодо үй-бүлөлүк зомбулук көйгөйү татаал экендигине көңүл буруу зарыл, ошондуктан аны жеңүүнүн ийгилиги түздөн-түз жалпы максатка жетүү процессинде мындай субъекттердин өз ара аракеттенүүсүнүн ырааттуулугунан жана өндүрүмдүүлүгүнөн көз каранды болот.

а) Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын өз убагында билдирүү

Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо субъекттеринин аймактык бөлүмдөрүнүн мындай маалымат берүү жөнүндө негизги ыйгарым укуктары «Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында аныкталган, атап айтканда:

- *социалдык өнүктүрүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган* 24 сааттын ичинде үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун макулдугу менен үй-бүлөлүк зомбулуктун фактылары жөнүндө ички иштер органдарына билдирет (балдар жана/же аракетке жөндөмсүз деп табылган адамдар болсо, үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун макулдугу талап кылынбайт) ("Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 11-беренесинин 2-пункту);
- *билим берүү уюмдары менчигинин түрүнө карабастан*, жашы жете электерге карата үй-бүлөлүк зомбулуктун аныкталган фактылары жөнүндө ички иштер органдарына билдирүүгө милдеттүү («Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 13-беренеси);
- *Саламаттык сактоо уюмдары* арыз түшкөн учурдан тартып 24 сааттын ичинде үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган адамдарды дарылоонун жана аларга медициналык жардам көрсөтүүнүн фактылары жөнүндө ички иштер органдарына билдирет (жашы жете электерге жана/же аракетке жөндөмсүз деп табылган адамдарга карата үй-бүлөлүк зомбулук иштери болсо, макулдугу талап кылынбайт) ("Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 12-беренеси);
- *ички иштер органдары (ИИБ)* жашы жете электерге карата үй-бүлөлүк зомбулуктун аныкталган фактылары жөнүндө балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга билдирет («Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 10-беренеси).

Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларына чара көрүү үчүн аймактык бөлүмдөр үй-бүлөлүк зомбулук фактылары жөнүндө бири-бирине тез арада билдирип турууга милдеттүү (Өз ара аракеттенүү тартибинин 5- бөлүмү):

1) ички иштер органдары - үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткандар жөнүндө жабырлануучунун макулдугу менен маалымдалат (жашы жете электердин жана аракетке жөндөмсүз жабырлануучулардын макулдугу талап кылынбайт);
2) социалдык өнүктүрүүнүн мамлекеттик органдарынын аймактык бөлүмдөрү - социалдык колдоого муктаж болгон жабырлануучулар жөнүндө маалымдалат;
3) балдарды коргоо органынын аймактык бөлүмдөрү - үй-бүлөлүк зомбулуктун жашы жете элек жабырлануучулары жөнүндө маалымдалат;
4) саламаттык сактоо уюмдары - медициналык-санитардык жардамга жана медициналык реабилитацияга муктаж болгон жабырлануучулар жөнүндө маалымдалат;
5) билим берүү уюмдары - жабыр тарткан окуучулар жөнүндө маалымдалат.

Саламаттык сактоо уюмдары үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендер дарыланган жана медициналык жардам көрсөтүлгөн учурдан тартып, алардын макулдугу менен ички иштер органдарына (24 сааттын ичинде) билдирет. Жашы жете электердин жана/же аракетке жөндөмсүз деп табылган адамдардын макулдугу талап кылынбайт (Тартиптин 17-пункту).

Менчигинин түрүнө карабастан билим берүү уюмдары (Буйруктун 18-пункту):

1) жашы жете электерге карата үй-бүлөлүк зомбулук фактылары аныкталган учурда ички иштер органдарынын, балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын аймактык бөлүмчөсүнүн кызматкерлерин токтоосуз чакырат;

2) балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын аймактык бөлүмдөрүн турмуштук оор кырдаалга кабылган балдар, камкорчулукка каттоосу жок адамдар менен чогуу жашаган балдар жөнүндө маалымат менен камсыз кылат.

Аймактык бөлүмдөр телефонограммаларды 24 сааттын ичинде аймактык бөлүмдүн жетекчиси кол койгон жазуу жүзүндөгү билдирүү менен ыкчам маалымат алмашуу үчүн пайдаланат.

Үй-бүлөлүк зомбулук фактылары тууралуу маалымат атайын журналга катталууга тийиш.

Ички иштер органдарына кабарлоону алуу жабырлануучу өз ара аракеттенүү тартибине тиркемеге ылайык форма боюнча жазуу жүзүндөгү макулдугуна кол койгондон кийин берилет.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдарына үй-бүлөлүк зомбулуктун фактылары жөнүндө алардын аймагындагы үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө маалыматтарды каттоого алуу үчүн 24 (жыйырма төрт) сааттын ичинде маалымдалат.

b) Үй-бүлөлүк зордук-зомбулукка каршы туруу жана аны токтотуу

Жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын башчылары/шаарлардын мэрлери үй-бүлөлүк зомбулук болгон учурларда мобилдүү ыкчам топторду түзүүгө жана алардын ишин уюштурууга укуктуу.

Мобилдик топтордун курамына үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөтүүдө социалдык өнүктүрүү, ички иштер, балдарды коргоо, билим берүү, саламаттыкты сактоо мекемелеринин өкүлдөрүнөн түзүлөт, аларга макулдашуу боюнча: мэриянын же айыл өкмөтүнүн өкүлдөрү, коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдардын өкүлдөрү, жергиликтүү коомчулуктун өкүлдөрү кирет;

- мамлекеттик органдардын макулдашылган иш-аракеттери үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын алдында үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча жергиликтүү комитеттерди түзүүнү координациялоо.

Жогоруда көрсөтүлгөн субъекттерден тышкары үй-бүлөлүк зомбулук фактысы жөнүндө маалым болгон ар кандай башка мамлекеттик органдар, уюмдар, кызмат адамдары, мамлекеттик эмес сектордун өкүлдөрү күтүлүп жаткан же жасалгандыгы жөнүндө билдирүүлөрдү берүү үчүн каралган жалпы тартипте укук бузуулар, үй-бүлөлүк зомбулук учурларын аныктоо ишин алып бара алат.

Ички иштер бөлүмү байланыштын биринчи субъекти катары («Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 10-беренеси):

1) үй-бүлөлүк зомбулукту токтотуу иштерин алып барат;

2) коргоо ордеринин шарттарынын аткарылышын көзөмөлдөөгө, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча соттун чечимин аткарууга көмөк көрсөтүүгө;

3) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдардын жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендердин эсебин жүргүзүүгө;

4) жашы жете электерге карата үй-бүлөлүк зомбулуктун аныкталган фактылары жөнүндө балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга билдирет;

5) үй-бүлөлүк зомбулук фактылары жөнүндө анын макулдугу менен үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам көрсөткөн коргоонун жана үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоонун субъекттерине билдирет;

6) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамды анын макулдугу менен медициналык экспертизага, соттук-медициналык экспертизага жиберет. Эгерде жашы жете элек бала ата-

энесинен же башка мыйзамдуу өкүлдөрүнөн жапа чексе, ал алардын макулдугусуз медициналык экспертизага, соттук-медициналык экспертизага жиберилет;

7) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын макулдугу менен үй-бүлөлүк зомбулук көрсөткөн адамдын иштеген жерине жасалган зомбулук жөнүндө маалыматтарды жөнөтөт;

8) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылган башка субъекттер менен өз ара аракеттенет;

9) үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жаатында калк менен профилактикалык жана маалыматтык иштерди жүргүзөт;

10) өз компетенциясынын чегинде үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча башка иш-чараларды жүзөгө ашырат.

Үй-бүлөлүк зомбулукту токтотуу боюнча чаралар төмөнкүлөрдү камтыйт:

1) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын жана башка үй-бүлө мүчөлөрүнүн же аларга теңештирилген адамдардын өмүрүнө же ден соолугуна коркунучту жоюу боюнча тез арада чараларды көрүү.

«Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 1-беренесине ылайык үй-бүлө мүчөлөрүнө жубайлар, ата-энелер жана балдар, чоң ата, чоң эне жана неберелер/неберелер, камкорчулар/көзөмөлчүлөр жана камкордукка алынгандар, асырап алуучулар жана асырап алынгандар, мыйзамда белгиленген тартипте балдарды асырап алган башка адамдар, мурунку жубайлар, өгөй энелер/өгөй аталар жана өгөй кыздар/өгөй балдар, ага-инилер жана эже-карындаштар (толук жана жарым кандуу), иш жүзүндө тарбиячылар жана иш жүзүндө тарбиялануучулар.

Үй-бүлө мүчөлөрүнө теңештирилген адамдар деп иш жүзүндө никелик мамилелерде турган адамдар кирет; майыпты же жашы жете элек багуусунда турган адамды, өзү майыптыгы бар же жашы жетпегенди өзүнүн багуусунда камсыз кылган адам; жубайлардын ата-энелери; чогуу жашаган башка туугандары»;

2) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жазык-процесстик мыйзамдарга ылайык кармоо;

3) коргоо ордерин берүү жана узартуу;

4) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жазык же административдик жоопкерчиликке тартуу;

5) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен, өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туудурган адамды анын макулдугу менен дароо коопсуз жайга же баш калкалоочу жайга жайгаштыруу.

Ички иштер органдары үй-бүлөдөгү зомбулук жөнүндө арыздардын фактыларына чара көрүүнүн алкагында төмөнкүлөргө милдеттүү:

1) "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында, Жазык-процесстик кодексинде, Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндө кодексинде, "Ички иштер органдары жөнүндө" мыйзамдарында каралган бардык чараларды көрүүгө;

2) каалаган адамдан үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө арызды кабыл алууга жана каттоого;

3) коргоо ордерин берүүнүн жана кайра узартуунун тартибин, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жазык жоопкерчилигине же административдик жоопкерчиликке тартуунун тартибин түшүндүрүүгө;

4) үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адамга социалдык кызматтар жөнүндө маалымат берүү;

5) зарыл болгон учурда үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамды медициналык мекемеге же башка коопсуз жайга жеткирүүнү уюштуруу;

6) коргоо ордерин берүүгө жана андагы шарттардын сакталышын көзөмөлдөөгө;

7) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын арызы боюнча коргоо ордерин узартууга жана андагы шарттардын аткарылышын көзөмөлдөөгө;

8) жашы жете электерге үй-бүлөлүк зомбулук көрсөтүлгөн учурда бул тууралуу балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмүнө токтоосуз билдирүүгө;

9) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын макулдугу менен коргоо ордери узартылган күндөн тартып үч күндүк мөөнөттө социалдык өнүктүрүү органдарынын аймактык бөлүмдөрүнө билдирүүгө;

10) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жазык жоопкерчилигине же административдик жоопкерчиликке тартуу үчүн материалдарды өткөрүп берүү боюнча бардык зарыл чараларды көрүүгө.

Ички иштер органынын кызматкери Кыргыз Республикасынын 1994-жылдын 11-январындагы № 1360-XII «Ички иштер органдары жөнүндө» Мыйзамына ылайык өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туудурган адамдар үй-бүлөлүк зомбулукту токтотуу үчүн чара көрүүгө негиз бар деп айтууга негиз болуп саналса, жарандардын жайларына жана аймагына эркин кирүүгө укуктуу.

Зордук-зомбулук фактыларын билдирүүдөн тышкары, аймактык бөлүмдөр:

- ички иштер органдары (Тартиптин 14-пункту) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарды социалдык өнүктүрүү, балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу адистери менен бирдикте аткаруу бийлигинин адистеринин катышуусу менен токтоосуз коопсуз жайга жайгаштырышат.

- социалдык өнүктүрүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу органдын кызматкери (Тартиптин 15-пункту) ички иштер органдарына үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарды токтоосуз коопсуз жайга жайгаштырууга көмөк көрсөтөт.

Мындай жерлерге үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандардын туугандарынын же жакын досторунун туруктуу жашаган жерлери, ошондой эле убактылуу баш калкалоочу жайлар кириши мүмкүн.

Балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмдөрү консультацияларды алуу, жолугушууларды уюштурууну жазуу жүзүндөгү маалымат аркылуу үй-бүлө менен жекече иш планын жана/же баланы коргоонун жеке планын ишке ашырууда ички иштер органдары, билим берүү уюмдары, саламаттыкты сактоо уюмдары менен өз ара аракеттенет (Процедуранын 16-пункту).

c) Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөтүүнү уюштуруу

Интимдик өнөктөшүнүн (же башка үй-бүлө мүчөсүнүн) зомбулуктун же кандайдыр бир кылмышкер тарабынан сексуалдык зомбулуктун ар кандай түрү жөнүндө кабарлаган адамдарга дароо жардам көрсөтүлүшү керек.

«Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 34-беренесине ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткандарга көрсөтүлүүчү жардамга төмөнкүдөй жардамдар кирет:

- юридикалык,
- социалдык,
- медициналык,
- психологилык,
- ушул Мыйзамда аныкталган субъекттер тарабынан алардын ыйгарым укуктарынын жана компетенциясынын чегинде көрсөтүлүүчү жардамдын башка түрлөрү.

Юридикалык жардамга консультация берүү, укуктук документтерди даярдоо, үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын атынан сотто жана мамлекеттик органдарда өкүлчүлүк кылуу жана мыйзамда аныкталган юридикалык мааниге ээ болгон аракеттердин башка түрлөрү кирет. Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө мыйзамда белгиленген тартипте көрсөтүлөт.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга жарандардын ден соолугун коргоо жөнүндө мыйзамдарда аныкталган *медициналык-санитардык жардамдын* бардык түрлөрү көрсөтүлөт.

«Кыргыз Республикасынын жарандарынын саламаттыгын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 21-беренесине ылайык Кыргыз Республикасында жарандарга медициналык жардамдын төмөнкү түрлөрү көрсөтүлөт:

- алгачкы медициналык жардам;
- адистештирилген медициналык жардам;
- медициналык-социалдык жардам;
- медициналык реабилитациялоо;
- медициналык экспертиза;
- паллиативдик жардам.

Үй-бүлөлүк дарыгерлер, жалпы практикалык дарыгерлер тарабынан көрсөтүлүүчү баштапкы медициналык-санитардык жардам Кыргыз Республикасынын жарандарына акысыз көрсөтүлөт.

«Кыргыз Республикасынын жарандарынын ден соолугун коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 20-беренесине ылайык Кыргыз Республикасында жарандардын ден соолукту чыңдоо укугун ишке ашыруу мамлекеттик кепилдиктер программасы менен камсыз кылынат. Ал программа мыйзамга ылайык акысыз жана жеңилдетилген шартта Базалык мамлекеттик медициналык камсыздандыруунун каражаттарынын эсебинен Мамлекеттик кепилдиктер программасын ишке ашырууну каржылоонун көлөмү тиешелүү бюджеттерди бекиткенде Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык белгиленет. Мамлекеттик кепилдиктер программасына кирбеген медициналык кызмат көрсөтүүлөр жарандардын жеке каражаттарынын эсебинен төлөнөт. Жарандарды саламаттыкты сактоо менен камсыз кылуу боюнча мамлекеттик кепилдиктер программасы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 20-ноябрындагы № 790 токтому менен бекитилген.

Мамлекеттик кепилдиктер программасынын алкагында акысыз жана жеңилдетилген медициналык жардам көрсөтүүнүн шарттары (жогоруда көрсөтүлгөн Программанын 5-пункту):

❖ жөлөкпул алуу укугун тастыктаган документтин болушу (паспорт, 16 жашка чейинки балдар үчүн туулгандыгы тууралуу күбөлүк,

❖ туулгандыгы тууралуу күбөлүк алганга чейин баланын туулгандыгы тууралуу маалымдамасы,

❖ пенсионердин тастыктамасы,

❖ Милдеттүү медициналык камсыздандыруу полиси;

❖ адистер тарабынан берилген лабораториялык жана диагностикалык изилдөөлөргө, ооруканага жаткыруу үчүн жолдомолор:

- үй-бүлөлүк дарыгерлер топтору;
- үй-бүлөлүк медицина борборлору;
- жалпы медициналык практика борборлору;
- ведомстволук медициналык кызмат;
- аскердик-дарыгердик комиссия;
- оорукананын консультациялык-диагностикалык бөлүмдөрү.

Ооруканаларга өзгөчө кырдаалдар боюнча түшкөн бардык жарандарга көрсөтүлүүчү стационардык жардам алардын өмүрүнө коркунуч туудурган абалдан чыгарылганга, гемодинамиканы жана дем алууну турукташтырганга чейин акысыз көрсөтүлөт. Кийинчерээк бейтаптар ооруканага жаткыруу же амбулатордук дарылоого бар (жогоруда көрсөтүлгөн Программанын 8-пункту) пландуу стационардык жардам көрсөтүү шарттарында дарылоого которулат.

Пландуу стационардык жардам ооруканага жаткырууга жолдомо болгондо гана көрсөтүлөт:

1) Төмөнкү жарандарга акысыз көрсөтүлөт:

- ушул Мамлекеттик жөлөкпулдардын программасынын 1-тиркемесинин I бөлүмүндө жылына экиден ашпаган пландуу ооруканага жаткыруу (6 жашка чейинки балдардан тышкары);

- ушул Мамлекеттик жөлөкпулдардын программасынын 1-тиркемесинин II бөлүмүндө негизги ооруга;

2) төмөнкү жарандарга минималдуу өлчөмдөгү кошумча төлөмдү төлөө шарты менен:

- 70 жашка чейинки пенсионерлер;

- «Эмгектин ардагери» медалы менен сыйланган адамдар;

- ай сайын социалдык жөлөкпул алган адамдар;

3) төмөнкү жарандарга орточо деңгээлдеги кошумча акы төлөө шарты менен:

- Милдеттүү медициналык камсыздандыруу боюнча камсыздандырылган жарандар, анын ичинде милдеттүү медициналык полиси бар, милдеттүү медициналык камсыздандыруу боюнча төгүмдөрдү өз алдынча төлөгөн жарандар;

- ушул Мамлекеттик кепилдиктер программасынын 1-тиркемесинин I бөлүмүндө көрсөтүлгөн (6 жашка чейинки балдарды кошпогондо) жылына үчүнчү жана андан көп жолу пландуу стационардык дарылоого түшкөн жарандар;

4) ушул пункттун 1-3-пунктчаларында көрсөтүлбөгөн башка жарандарга эң жогорку деңгээлдеги кошумча төлөм жүргүзүү шарты менен.

(КР Өкмөтүнүн 2019-жылдын 30-декабрындагы № 724, 2020-жылдын 30-декабрындагы № 636 токтомдорунун редакцияларына ылайык)

Кошумча төлөмдөрдүн өлчөмдөрү жогоруда аталган Мамлекеттик кепилденген жөлөкпулдар программасынын 2-тиркемесинде келтирилген жана жөлөкпул алууга болгон укукка, оорунун профилине жана көрсөтүлүүчү кызматка жараша дифференцияланат. Оорунун профилине жана көрсөтүлгөн кызматка жараша төмөнкүлөр белгиленет:

-терапиялык профилдик кошумча төлөм;

- хирургиялык профилдик кошумча төлөм.

Төмөнкү медициналык кызмат көрсөтүүлөр терапиялык профилдеги кошумча төлөөгө теңештирилет:

- саламаттык сактоо чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан бекитилген арзан баадагы хирургиялык жана гинекологиялык операциялардын жана манипуляциялардын тизмеси боюнча операцияларды жана манипуляцияларды;

- хирургиялык жана гинекологиялык профилдеги бөлүмдөрдө, хирургиясыз дарылоо.

Стационардык дарылануууда зарыл консультациялар, лабораториялык жана диагностикалык изилдөөлөр үчүн кошумча акы алууга жол берилбейт (жогоруда көрсөтүлгөн Мамлекеттик кепилдиктер программасынын 17-пунктунда көрсөтүлгөн кымбат баалуу изилдөөлөрдү жана манипуляцияларды кошпогондо).

Кепилденген эң төмөнкү кирешеден төмөн кирешеси бар аз камсыз болгондордун категориясына кирген жарандар, туруктуу жашаган жери жок адамдар, документи жок келгендер, аскерге милдеттүүлөр социалдык коргоо органдарынан же айыл өкмөттөрүнөн берилген маалымкатты көрсөтүү менен, аскердик бөлүктүн командири ушул саламаттык сактоо уюмунун жетекчисинин ички буйругу менен түзүлгөн саламаттык сактоо уюмунун медициналык-контролдук комиссиясынын чечими боюнча кошумча төлөмдөрдү төлөөдөн бошотулат (жогоруда көрсөтүлгөн Программанын 24-пункту)...

Кошумча төлөмдөрдү төлөөдөн бошотулган жарандарга медициналык кызмат көрсөтүү саламаттык сактоо уюмунун консолидацияланган бюджетинин каражаттарынын эсебинен жүзөгө ашырылат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарына көрсөтүлүүчү социалдык-психологиялык жардам төмөнкүлөрдү камтыйт:

1) социалдык жактан коргоо боюнча чараларды ишке ашыруу;

2) мамлекеттик жөлөкпулдар жөнүндө мыйзамдарга ылайык зарыл документтерди жана социалдык жөлөкпулдарды алууга көмөктөшүү;

3) социалдык кызматкердин, психологдун консультацияларын сунуш кылуу;

4) алардын коопсуздугун камсыз кылуу максатында социалдык кызматтарда коопсуз жайды камсыз кылуу;

5) социалдык реабилитацияга жардам көрсөтүү;

6) үй-бүлөлүк зомбулук фактылары аныкталган үй-бүлөлөр менен социалдык иш алып баруу.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдар аталган Мыйзам жана калкты социалдык жактан тейлөө жөнүндө мыйзамдарга ылайык мамлекеттик жана муниципалдык мекемелерде, ошондой эле социалдык тейлөө мекемелеринде: консультациялык-профилактикалык борборлордо (кризистик борборлордо), баш калкалоочу жайларда, ошондой эле башка мекемелерде социалдык-психологиялык жардам алууга укуктуу.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдардын, ошондой эле ушул Мыйзамда аныкталгандай үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылуучу субъекттердин мындай жардам көрсөтүү жөнүндө кайрылуусу социалдык-психологиялык жардам көрсөтүү үчүн негиз болуп саналат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адам коопсуз убактылуу жашоо үчүн мамлекеттик же муниципалдык баш калкалоочу жайга жайгаштырылууга укуктуу. Баш калкалоочу жайда болуу уставда же жободо аныкталган эрежелерге ылайык келишимдин шарттары боюнча акысыз жүргүзүлөт.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам билим алуу, кесиптик даярдоо жана кайра даярдоо, ишке орноштуруу жана социалдык реабилитациялоонун башка түрлөрү жөнүндө маалымат алууга укуктуу.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга (мындан ары - жабырлануучулар) жардам көрсөтүү маселелери үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга жардам көрсөтүүнүн тартиби[63] менен деталдуу түрдө жөнгө салынат, анда юридикалык, социалдык, медициналык, психологиялык жардам көрсөтүү жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо бар.

Жабырлануучуларга жардам юстиция органдарын, аймактык адвокатураны, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу бийлигин, коммерциялык жана коммерциялык эмес органдарды тартуу менен ички иштер, уюмдар (кризистик борборлор, консультациялык-профилактикалык борборлор), социалдык өнүктүрүү, балдарды коргоо, саламаттыкты сактоо, билим берүү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдарынын аймактык бөлүмдөрү тарабынан көрсөтүлөт.

Бул субъекттер расмий веб-сайттарга жана/же маалыматтык стенддерге, шаарлардан жана айыл аймактардан үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге көрсөтүлгөн жардамдар жөнүндө маалыматтарды жайгаштырууга тийиш:

1) тиешелүү аймакта жардам көрсөтүүчү органдын, уюмдун аталышы;

2) даректер, байланыш маалыматтары (телефондор, расмий электрондук почта даректери);

3) иш графиги;

4) жардамдын түрлөрүнүн тизмеси.

Кыргыз Республикасынын жарандары, чет өлкөлүк жарандар, жарандыгы жок адамдар, анын ичинде үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен качкындар жашаган жери боюнча жардам сурап кайрыла алышат:

1) ыйгарым укуктуу ички иштер органынын аймактык бөлүмдөрүнө;

2) социалдык өнүктүрүү боюнча ыйгарым укуктуу органдын аймактык бөлүмдөрүнө;

3) балдарды (жашы жете элек балдары бар жабырлануучуларды) коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын аймактык бөлүмдөрүнө;

4) дарылоо-профилактикалык саламаттык сактоо уюмдарында;

5) билим берүү уюмуна (жалпы билим берүү уюмдарынын директоруна, тарбия ишинин жетекчисине, социалдык педагогго, психологго, класс жетекчиге);

---

[63] Караңыз: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 01.08.2019-жылдагы № 390 "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана коргоону ишке ашыруунун тартиби жөнүндө" токтомуна 2-тиркеме.

6) мэрияга, айыл өкмөтүнө;

7) коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдарга (убактылуу жашоо борборлору, консультациялык-профилактикалык борборлор, кризистик борборлор)

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандар жашаган жери боюнча аксакалдар сотуна да кайрылууга укуктуу.

Бул субъекттер үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга жардам көрсөтүүнүн тартибине 1-тиркемеге ылайык форма боюнча жарандардын үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча кайрылуулардын реестрин жүргүзүшөт.

Саламаттык сактоо уюмдары ошондой эле Клиникалык колдонмолордун/протоколдордун сапатын баалоо боюнча Эксперттик кеңеш тарабынан жана Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин 07.12.2015-жылдагы №680 буйругу менен бекитилген Кыргыз Республикасындагы зомбулукту, кыйноолорду жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамилени же жазаны натыйжалуу документтештирүү боюнча практикалык колдонмодо белгиленген формада журналды жүргүзүшөт.[64]

Ички иштер органдары арыздарды (билдирүүлөрдү) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестрине (КЖЖБ) каттайт. Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктары жөнүндө арыздар (билдирүүлөр) журналга катталат.

Жабырлануучу үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо үчүн көрсөтүлгөн субъектке(лерге) төмөнкү документтерди (бар болсо) берет.:

- өздүгүн тастыктаган документ;

- үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча убактылуу коргоо ордери же аксакалдар сотунун чечими;

- белгиленген формадагы зомбулук учурларынын медициналык документтеринин толтурулган формасы (форма № 003-3/ж).

Жабыркагандарга жардам төмөндөгүлөрдүн негизинде көрсөтүлөт:

-үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө кабарлаган адамга билдирүү;

- үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону камсыз кылуучу субъекттердин кайрылуулары;

- Кыргыз Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлигинин туруктуу иштеп жаткан «Систем-112» бирдиктүү мамлекеттик нөөмөт-диспетчердик кызматынан алынган маалыматтар;

- массалык маалымат каражаттарынан алынган маалыматтар.

Ошондой эле РИИБнин аймактык бөлүмдөрү, социалдык өнүктүрүү, балдарды коргоо, саламаттыкты сактоо уюмдары жабырлануучунун телефон аркылуу кайрылуусунун негизинде, анын ичинде анонимдүү түрдө жардам көрсөтүшөт.

Жабырлануучу телефон аркылуу үй-бүлөлүк зомбулукка кабылып жатканын билдирген учурда аймактык бөлүмдүн жооптуу адиси:

- жардам сурап кайрылууга түрткү берет;

- үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендерге жардам көрсөтүүчү башка субъекттер жөнүндө маалымат берет.

Телефон чалуусу чалууларды каттоо журналына жазылат. Аймактык бөлүмдөрдүн адистери алган маалымат булактары тууралуу маалыматты ачыктабайт. Жабырлануучулардын жакын туугандарына аймактык бөлүмдөрдүн адистери жабырлануучулардын өздөрүнүн макулдугу менен маалымдашат.

[64] Караңыз: Зордук-зомбулук, кыйноо жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиле же жазалоону натыйжалуу документтештирүү. Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоонун бардык деңгээлдериндеги жана башка бөлүмдөрүндөгү медицина кызматкерлери үчүн практикалык колдонмо (Экинчи басылышы). Бишкек, - 2015. Шилтеме боюнча: http://npm.kg/wp-content/uploads/2017/06/SOROS_Prakticheskoe_Rukovodstvo_Web.pdf

Үй-бүлөлүк зомбулук фактысы жөнүндө маалымат алган үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо субъекти жабырлануучуга жардам көрсөтүүнү, аны алууга жабырлануучунун макулдугун (жашы жете электердин жана аракетке жарамсыз деп расмий түрдө таанылган адамдардын макулдугу талап кылынбайт) камсыздайт.

Жабырлануучу жардамдын башка түрлөрүн алууга муктаж болсо, жабырлануучу аймактык бөлүмдүн адиси тарабынан компетенциясына жабырлануучуга зарыл болгон жардамды көрсөтүү кирген субъектке жөнөтүлөт.

Жабырлануучуну кайра багыттоо арыз ээсине үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга жардам көрсөтүүнүн тартибине 2-тиркемеге ылайык форма боюнча аймактык бөлүм тарабынан кайра багыттоо жөнүндө бланк берүү жолу менен жүзөгө ашырылат.

Жабырлануучуну кайра багыттоо жөнүндө бланк эки нускада толтурулат, анын бири жабырлануучуга берилет, ал эми экинчиси кайра багыттоону жүргүзгөн субъектте сакталат.

Жолдомо бланк Кыргыз Республикасындагы иш кагаздарын жүргүзүү боюнча типтүү нускаманын талаптарына ылайык, жабырлануучу келген субъект тарабынан кириш документтери катары катталууга тийиш.

Жабырлануучу жиберилген үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо органы кайрылган учурдан тартып он күндүк мөөнөттө жиберилген жабырлануучуга жардам көрсөтүлгөндүгү жөнүндө билдирүүгө милдеттүү.

Эгерде жабырлануучу кайрылганы аныкталган болсо:

1) *социалдык өнүгүү органдарынын аймактык бөлүмдөрү*:

- жабырлануучуга алгачкы сурамжылоо жүргүзөт жана журналга каттайт;
- кайрылуу учурунда жабырлануучунун негизги көйгөйлөрүн чечүүгө көмөк көрсөтүү (медициналык жардамга муктаждык, коопсуз жайга жайгаштыруу, биринчи психологиялык, социалдык, юридикалык жардам көрсөтүү);
- үй-бүлө мүчөлөрүнүн (жашы жетпегендер, карылар, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар, багуусунда турган башка адамдар) тарабынан кароосуз калган жабырлануучуларга социалдык, медициналык жана юридикалык жардам алууга тез арада жардам көрсөтүлөт;
- жабырлануучуларга социалдык колдоо көрсөтүлөт: убактылуу баш калкалоочу жай менен камсыз кылуу, зарыл турмуш-тиричилик жана медициналык маселелерди чечүү үчүн зарыл болгон документтерди тариздөө, социалдык камсыздоону алууга көмөк көрсөтүү;

Жогорудагы милдеттерди натыйжалуу ишке ашыруу үчүн социалдык өнүктүрүү органдарынын социалдык жардам берүү боюнча так жана конкреттүү түшүндүрмөлөрү болуусу керек. Бул тапшырманы “Социалдык өнүктүрүү органдары жана балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдар тарабынан үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучуларга социалдык жардам көрсөтүү боюнча көрсөтмө” чечет.[65]

2) *ички иштер органдары*:

- үй-бүлөлүк зордук-зомбулукту токтотуу үчүн чара көрөт;
- коргоо ордерин чыгаруу жана кайра узартуу, коргоо ордерин берүү жана кайра узартуу тартибин, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жоопкерчиликке тартуунун тартибин түшүндүрөт;
- коргоо ордеринин шарттарынын аткарылышын көзөмөлдөөгө, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча соттун чечимин аткарууга көмөк көрсөтөт;
- коргоо ордеринин шарттарына ылайык, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарды түзөтүү программасынан өтүүгө милдеттендирет;

[65]Социалдык өнүктүрүү органдары жана коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган тарабынан камсыз кылуу боюнча нускама
Эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлигинин буйругу менен бекитилген үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга социалдык жардамдын балдары
2020-жылдын 16-декабрындагы № 142.

- үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын макулдугу менен социалдык өнүктүрүү органдарынын аймактык бөлүмдөрүнө (коргоо ордери жаңыртылган күндөн тартып үч күндүн ичинде) билдирет;

- үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган адамды анын макулдугу менен медициналык кароого, соттук-медициналык экспертизага жөнөтөт (ата-энесинен же башка мыйзамдуу өкүлдөрүнөн жапа чеккен жашы жете элек балдар алардын макулдугусуз жиберилет);

- жашы жете электерге үй-бүлөлүк зомбулук көрсөтүлгөн учурда балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмүнө тез арада билдирет;

- өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туудурган үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгын дароо коопсуз жайга же баш калкалоочу жайга жайгаштырууну жүзөгө ашырат;

- зарыл болгон учурда үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамды медициналык мекемеге жеткирүүнү уюштурат;

- үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адамга социалдык кызматтар жөнүндө маалымат берет;

- үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын макулдугу менен үй-бүлөлүк зомбулук көрсөткөн адамдын иштеген жерине жасалган зомбулук жөнүндө маалыматтарды жөнөтөт;

3) *балдарды коргоо органдары*:

- үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган жашы жете электердин арыздарын кабыл алат жана каттайт;

- баланын жана үй-бүлөнүн жашаган жерине (жайгашкан жерине) барууга, турмуштук оор кырдаалда турган балдарды жана үй-бүлөлөрдү аныктоо үчүн мыйзамда белгиленген тартипте үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен баланы социалдык жактан колдоону андан ары уюштуруу боюнча чараларды көрөт;

- эмгек мигранттарынын үй-бүлөлөрүнүн балдарын (үй-бүлөнүн материалдык абалына карабастан) өзгөчө көзөмөлдөйт;

- расмий камкорчулук/көзөмөлчүлүк каттоосу жок туугандарынын жана башка адамдардын үйүндө жашаган балдарды жайгаштыруу боюнча тиешелүү чараларды көрөт;

4) *саламаттык сактоо уюмдары*:

- Жабырлануучулар кайрылганда үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын саламаттык сактоо системасынын ведомстволук документтерине ылайык документтештирет;

- медициналык жардам көрсөтүүгө, жабыркагандарга медициналык реабилитациялоону жүргүзөт;

- бейтапка белгиленген тартипте амбулатордук медициналык картадан же стационардык картадан көчүрмө берет;

5) *билим берүү уюмдары*:

- үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган окуучулар жөнүндө арыздарды (билдирүүлөрдү) кабыл алат жана каттайт;

- окуучуларга карата үй-бүлөлүк зомбулуктун аныкталган фактылары жөнүндө ички иштер органдарына жана балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдарга тез арада билдирет;

- жабырлануучуга социалдык педагогдордун жардамын көрсөтүүгө, жабыркаган окуучу жана аны менен чогуу жашаган үй-бүлө мүчөлөрү менен иштөөгө;

- окуучулардын психикалык жана физикалык абалын дайыма көзөмөлдөп турат;

- ар бир квартал сайын окуучулардын жана ата-энелердин (аларды алмаштырган адамдардын) арасында үй-бүлөлүк зомбулукка жол берилбестиги тууралуу коргоо жана сактоо чаралары жөнүндө профилактикалык иштер жүргүзүлөт;

- үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган студенттердин эсебин алуу менен, социалдык жардамга муктаждыкка талдоо жүргүзөт;

6) *мэриялар, айыл өкмөтү*:

- аймактык коомдук өз алдынча башкаруу органдарын тартуу менен кызмат көрсөткөн аймакта үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөтүүнү уюштурат;

- үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча жергиликтүү комитеттер аркылуу жардам көрсөтөт;

- үй-бүлөлүк зомбулуктун коркунучу жөнүндө ички иштер органдарына билдирет.

Аймактык юстиция органдары:

- юридикалык консультацияларды берүү боюнча кеңселердин ачылышын камсыз кылат;

- "Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык тиешелүү жактарга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүнү камсыз кылат;

- кабыл алынган ченемдик укуктук актылар жөнүндө маалыматты жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо маселелери боюнча башка маалыматтарды жайылтуу.

Аймактык юстиция органдары (өз ара аракеттенүү тартибинин 20-пункту):

1) жарандык жана жазык сот өндүрүшү чөйрөсүндө зарыл юридикалык консультацияларды жана квалификациялуу юридикалык жардамды уюштуруу үчүн мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрү менен өз ара аракеттенет;

2) мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүн ченемдик укуктук актыларды жайылтууга, тартууга жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо маселелери боюнча укуктук пропаганданы жүргүзөт.

Аймактык пропаганда:

- "Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө", "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамдарына ылайык укуктук маселелер боюнча консультация берүү;

- укук коргоо, сот жана башка мамлекеттик органдарга арыздарды, даттанууларды, өтүнүчтөрдү жана башка документтерди даярдоого көмөк көрсөтөт;

- сот жана башка мамлекеттик органдарда жабырлануучулардын кызыкчылыктарын билдирет.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону жүзөгө ашыруучу коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдар[66], жарандар мыйзамдарга ылайык үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жаатында социалдык, укуктук, психологиялык жана башка колдоого, жардам көрсөтүүгө укуктуу.

Ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулуктун катышуучулары жабырлануучуга багытталган мамиленин негизинде биринчи жардам көрсөтүшү керек, бул төмөнкүлөрдү билдирет:

❖ Сын айтуудан алыс болуп жабырлануучунун айткандарына маани берип, боорукер болуусу керек;

❖ жабырлануучуну тынчсыздандырган көйгөйлөрдү чечүүдө практикалык жардам жана колдоо көрсөтүү, бирок ошол эле учурда кийлигишпөө;

❖ аялдан зомбулук тууралуу суроо керек, кунт коюп угуу, бирок жабырлануучуну сүйлөөгө мажбурлабоо (котормочу катышкан учурда сезимтал темаларды талкуулоодо этият болуу керек);

❖ жабырлануучуга ресурстар, анын ичинде алар үчүн пайдалуу болушу мүмкүн болгон юридикалык жана башка кызматтар жөнүндө маалымат алууга жардам берүү;

❖ жабырлануучуга жардам берүү, зарыл болсо, өзүн жана балдарын коргоого;

❖ социалдык кызматтардан жардам көрсөтүү же камсыз кылуу.

Алгачкы байланышта болгон субъект төмөнкүлөрдү камсыз кылууга тийиш:

---

[66]Караңыз: 1-тиркеме. "Аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун даректери жана байланыш маалыматтары" Кыргыз Республикасынын Ички иштер башкармалыгынын аймактык текшерүүчүсү үчүн "Аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун даректери". зомбулукка дуушар болгон аялдар жана балдар үчүн укук коргоо жана сот адилеттиги» (Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2021-жылдын 12-октябрындагы No 697 буйругу менен практикалык колдонууга сунушталган). Бишкек, 2021. 29 б.

- ❖ бөтөн адамдар жок жерде кеңеш берүү;
- ❖ жабырлануучулар тарабынан билдирилген маалыматтардын купуялуулугу жана аларга купуялуулуктун чеги жөнүндө маалымдоо (мисалы, тиешелүү органдарга маалымдоо үчүн милдеттүү талап болсо).

d) Укук бузуу аракетинин изин аныктоо

Зордук-зомбулуктун курмандыгы менен сурамжылоо процессинде иштин жагдайларын билүү зарыл, кылмыштын фактысы гана эмес, анын өбөлгөлөрү да маанилүү. Жабырлануучунун гендердик зомбулуктун субъекти менен болгон мамилесинин (укуктук мамилесинин) мүнөзүн жана кылмышкер жашыра ала турган же жабырлануучунун өзүнө ээ болушу мүмкүн болгон фактыларды (далилдерди) аныктоо зарыл (кат алышуулар, аудио жазуулар, билдирүүлөр, сүрөттөр ж.б.). Зордук-зомбулуктун мүмкүн болгон системалуу мүнөзү (физикалык зомбулуктун мурунку эпизоддору жөнүндө, көзөмөл жөнүндө, жабырлануучунун жеке өзүнө, балдарга, жада калса үй жаныбарына болгон коркутуулар жөнүндө) жана укук коргоо органдары же медициналык мекемелер (анын ичинде кризистик борборлор), эгерде бар болсо мурунку байланыштар жөнүндө маалыматтарды тактоо зарыл. Маалыматты туура жана өз убагында чогултуу кылмыштын жалпы көрүнүшүнө олуттуу таасирин тийгизет.

Сурамжылоо фактысынан улам жабырлануучунун сөзүнөн түшүнүк кат жазып алуу зарыл. Күбөлөрдүн, жабырлануучунун жакындарынын бардык байланыш жана дарек маалыматтарын, эгерде бар болсо, гендердик зомбулук субъектинин маалыматтарын чогултуу зарыл.

Жабырлануучу кылмышка аракет кылуу жөнүндө гана сүйлөсө дагы, аны жакынкы медициналык мекемеге (травматологияга, ооруканага же жашаган жери боюнча поликлиникага, амбулатордук картасы бар мекемеге) жөнөтүү зарыл экендигине көңүл буруу керек. Анткени эксперттер (медициналык кызматкерлер) өз ыйгарым укуктарынын чегинде бир караганда көзгө көрүнбөгөн дене жаракаттарын, ошондой эле жабырлануучунун психологиялык абалын байкап, жазып калышат. Жабырлануучуга медициналык мекемеде бардык жаракаттарды ондоп-түзөө гана эмес, ошондой эле анын жаракатына ким себепкер болгондугун көрсөтүүнү талап кылуу керектиги жөнүндө көрсөтмө берүү керек. Жабырлануучуга кандай гана ыңгайсыз болсо да, келтирилген зыянды көрсөтүшү керек экенин түшүндүрүү керек. Врач бардык жаракаттардын сүрөттөлүшүн мүмкүн болушунча түшүнүктүү кылып, алардын так абалын жана өлчөмүн көрсөтүү менен жазуусун, дене жаракаттарын сүрөттөөдө эч кандай жалпы сөздөрдү же аллегориялык сөздөрдү колдонбоосун камсыз кылуу зарыл.

Жабырлануучу Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин 2015-жылдын 7-декабрындагы № 680 “Зордук-зомбулук көрсөтүү боюнча практикалык колдонмолорду бекитүү жөнүндө” буйругуна жана Кыргыз Республикасындагы “Зомбулуктун, кыйноолордун жана башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин жана жазанын натыйжалуу документтештирүү тууралуу колдонмосун”, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Министрлигинин буйругу менен бекитилген “Сексуалдык зомбулукка кабылган адамдарга медициналык жардам көрсөтүүнү уюштуруу” Клиникалык протоколуна ылайык ар кандай дарыгердин жана/же эксперттин бейтапты (жабырлануучуну) кароонун учурунда зомбулук фактыларын Кыргыз Республикасынын 2014-жылдын 10-январында бекитилген №6 буйругунун негизинде корутунду түзүүдө белгиленген талаптарды сактоого милдеттүү экендигиндигине көңүл бурушу керек.

Жабырлануучуга корутундунун толуктугун камсыз кылуу үчүн медициналык экспертиза анын милдеттүү макулдугу менен аялдын жыныстык органдарын изилдөөгө, биологиялык тектүү заттык далилдердин үлгүлөрүн алууга жана лабораториялык изилдөөгө жөнөтүүгө милдеттүү экендигин эскертүү маанилүү. Зордук-зомбулук учурунда

жабырлануучунун үстүндө болгон бардык нерселер (ич кийимдер, жеке гигиена каражаттары ж. мисалы, шейшептер), ошондой эле кылмыш ишинин изин аныктоого жардам берүүчү башка дагы жеке буюмдар (мисалы, шейшеп) далилдөөчү заттар болушу мүмкүн.

Толук далилдерди алуу үчүн биологиялык тектүү буюм далилдерди өз убагында алып, соттук-медициналык лабораторияга жөнөтүүнү камсыз кылуу зарыл. Окуя болгондон кийин дароо соттук-медициналык экспертизадан жана медициналык экспертизадан өтүү андан аркы соттук-медициналык жана тергөө иш-чараларын жүргүзүү үчүн негизги далилдерди берет.

Документтелген жаракаттар жана окуядан кийин 72 сааттын ичинде чогултулган кандын, чачтын, шилекейдин жана сперманын үлгүлөрү кылмыштуу актыны туура квалификациялоого, болгон окуянын сүрөтүн калыбына келтирүүгө жардам берет. Ошон үчүн, жабырлануучуга гигиеналык чараларды көрүүдөн (мончо, душка түшүү) баш тартуу зарылчылыгы жөнүндө эскертүү керек. Ошондой эле ички кийимдерди, кийимдерди, кылмыштын куралы болгон буюмдарды сактоо зарыл – аларда зордукчунун биологиялык материалы (сперматозоид, кан, чач, тер ж.б.) болушу мүмкүн. Ошондой эле, жабырлануучуга жугуштуу ооруларга, жыныстык жол менен жугуучу ооруларга каршы дары-дармектерди (дарыгердин кеңешинен кийин) кабыл алуу жөнүндө эскертүү керек.

Экспертизанын жүрүшүндө медициналык экспертизанын корутундусуна/справкасына тиркеле турган жарааттарды жана дененин жабыркаган жерлерин фотосүрөткө тартууга милдеттүү.

Гендердик жана сексуалдык зомбулуктун натыйжасында жабырлануучунун абалы жөнүндө бардык маалыматтар дарыгер тарабынан атайын формаларга («Соттук-медициналык экспертизанын корутундусу» жана «Эксперттин корутундусу») жазылат, анын бир нускасы милдеттүү түрдө укук коргоо органдарына өткөрүлүп берилет. Тергөөчү жабырлануучуну соттук-медициналык эксперттин корутундусу менен тааныштырууга милдеттүү.

Жогорудагы аракеттерден тышкары, жактоочу жабырлануучуну тез арада реабилитациялоо максатында жабырлануучуга психологдордун, кризистик борборлордун байланыштарын жана маалыматтарын берүүсү туура болот.

Белгилей кетсек, бул этапта жабырлануучу, өтө стресстик абалда болот, бул ага өзүнө каршы жасалган кылмыштуу аракеттин коркунучтарын жана кесепеттерин объективдүү баалоого тоскоолдук кылат. Мындан тышкары, аялдын өзү дагы, анын айланасындагы адамдар дагы жабырлануучунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо механизмин ишке ашырууну кыйындатат деген туруктуу социалдык терс пикирлерди жаратат. Ошондой эле, аялдарга карата жасалган кылмыштуу аракеттер дайыма анын жеке кадыр-баркын кемсинтүү менен байланышкандыгын баамдоо керек, бул аялдын болгон окуяны жашырууга табигый каалоосун пайда кылат. Ушуга байланыштуу жабырлануучуга ага карата кылмыш жасаган адамдарды жоопкерчиликке тартуу үчүн тиешелүү органдарга өз убагында кайрылуунун маанилүүлүгүн мүмкүн болушунча туура жана кесипкөйлүк менен жеткирүү зарыл. Бул учурда, укук коргоо органдарына кайрылуу стадиясында психологиялык жардам аялга негизги стресстен арылууга, анын укуктарын коргоого багытталган салмактуу, сарамжалдуу чечим кабыл алууга мүмкүндүк берет.

е) Статистикалык отчеттуулукту түзүү

"Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 8-беренесинде Кыргыз Республикасында гендердик статистика боюнча маалыматтарды чогултуу Улуттук статистикалык комитет тарабынан ишке ашырылат деп айтылат. Мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана юридикалык жактардын жетекчилери, менчигинин түрүнө карабастан, гендердик

маселелер боюнча Улуттук статистика комитетине тиешелүү маалыматтарды берүүгө милдеттүү.

Улуттук статистикалык комитеттин сайтында «Гендердик статистика»,[67] деп аталган өзүнчө бөлүм бар, анда 7 (жети) бөлүмчөлөр бар: «Калк», «Мамлекеттик жана башкаруу органдары», «Иш менен камсыз кылуу жана жумушсуздук», «Социалдык коргоо», «Билим берүү жана Илим», «Саламаттыкты сактоо» жана «Укук бузуулар».

Анда жынысы жана аймагы, саны боюнча маалыматтарды берет:

- калктын;
- депутаттар, мамлекеттик кызматтарды ээлеген мамлекеттик кызматкерлер;
- балдардын, студенттердин, окуучулардын, мугалимдердин;
- иштегендердин, иштебегендердин;
- ооруулуулардын, майыптуулуктун, өлүмдүн түрлөрү боюнча бейтаптардын
- кылмыштарды жана укук бузууларды жасаган адамдардын.

«Укук бузуулар» бөлүмүндө төмөнкү 14 (он төрт) категориядагы маалыматтар берилген, анын ичинен 5 (беш) категориясы үй-бүлөлүк жана гендердик зомбулукка түздөн-түз тиешелүү:

(1) Жынысы жана аймагы боюнча кылмышкерлердин саны;

(2) Кылмыштын түрлөрү жана жынысы боюнча кылмышкерлердин саны;

(3) Жынысы боюнча кылмыш жасаган балдардын саны;

(4) Соттолгондордун саны;

(5) Кризистик борборлорго, аксакалдар сотторуна жана башка адистештирилген мекемелерге калктын кайрылууларынын саны;

(6) Үй-бүлө (үй-бүлөлүк зомбулук) көйгөйлөрү боюнча кризистик борборлорго, аксакалдар сотторуна жана башка адистештирилген мекемелерге калктын кайрылууларынын саны;

(8) Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарынын саны (коргоо ордери менен), жынысы жана аймагы боюнча;

(9) Үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча саламаттыкты сактоо органдарына кайрылгандардын саны;

(10) Жаза аткаруу мекемелериндеги соттолгондордун саны, кылмыштын түрлөрү жана жынысы боюнча;

(11) Жазык-аткаруу мекемелериндеги соттолгон аялдардын жана эркектердин саны, жаш курагы боюнча;

(12) Жаза аткаруу мекемелериндеги соттолгон аялдардын жана эркектердин саны, эркиндигинен ажыратуу мөөнөтү боюнча;

(13)Жазык-аткаруу мекемелеринде кармалган чет өлкөлүк адамдар жынысы боюнча;

(14) Үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу административдик укук бузуулар жөнүндө иштерди соттор тарабынан кароонун жыйынтыктары.

f) Үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө маалыматтарды чогултуу, түзүү жана талдоо, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча чаралар системасынын натыйжалуулугун баалоо

“Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 7-беренесинде гендердик саясатты ишке ашырууга мониторинг жүргүзүү жана аны мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана жарандык коом тарабынан Өкмөт бекиткен гендердик көрсөткүчтөрдүн негизинде ишке ашырууга баа берүү ыйгарым укугу берилген. Гендердик саясатты ишке ашыруунун ачык-айкындуулугун жогоруда аталган бардык субъекттер камсыз кылууга тийиш. Мамлекеттик

---

[67] Караңыз: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети. Гендердик статистика. Шилтемеде жеткиликтүү: http://www.stat.kg/ru/gendernaya-statistika/

органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (ЖӨБ органдары) жыл сайын гендердик саясатты ишке ашыруу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга Өкмөт бекиткен атайын формаларда жана тартипте гендердик саясатты ишке ашыруу боюнча отчетторду беришет жана аларды жалпыга маалымдоо каражаттарында (ММК) жарыялашат.

Бирок Өкмөт (азыр – Министрлер Кабинети) тиешелүү көрсөткүчтөрдү, ошондой эле гендердик саясатты ишке ашыруу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органга жылдык отчетторду жана алардын атайын формаларын берүүнүн тартибин беките элек. Бул ченем иш жүзүндө жыл сайын ведомстволук гендердик өзүн-өзү баалоону жүргүзүүнү карайт, ал ыйгарым укуктуу орган тарабынан макулдашылууга жана бирдиктүү отчетко бириктирилип, анын жыйынтыгы жарыяланышы керек.

Азыркы учурда мындай ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган болуп Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги (мындан ары - МТСОМ) саналат. Ал мурда КР Саламаттык сактоо жана социалдык өнүктүрүү министрлигинин, КР Тышкы иштер министрлигине караштуу Тышкы миграция департаментинин эмгек, социалдык камсыздоо, гендердик теңчилик жана миграция маселелери боюнча укук мураскери болуп саналат. Мындай кайра өзгөртүү Кыргыз Республикасынын Президентинин 202l-жалдын 12-октябрындагы, № 425 «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин түзүмү жана курамы жана Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясынын түзүмү жөнүндө» Жарлыгын ишке ашырууга байланыштуу болду.

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 15-ноябрындагы № 252 «Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлигинин маселелери жөнүндө» токтому менен бекитилген Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги жөнүндө жобого ылайык "Кыргыз Республикасынын аткаруу бийлигинин мамлекеттик органы болуп саналат, ал башка маселелер менен катар гендердик саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо жаатындагы функцияларды жүзөгө ашырат.[68]

Демек мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары гендердик индикаторлордун негизинде гендердик саясатты ишке ашыруу боюнча жыл сайын МТСОМго, Өкмөт бекиткен, али бекитиле элек атайын формалардын негизинде жана тартипте отчет берип турууга тийиш. Бул отчеттор массалык маалымат каражаттарында да жарыяланышы керек.

4.2.3. Убактылуу коргоо ордери: аны чыгаруунун, узартуунун жана аткарылышын көзөмөлдөөнүн тартиби

Убактылуу коргоо ордери – үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучуну мамлекеттик коргоону камсыз кылуучу жана үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга карата мыйзамда белгиленген жаза чараларын колдонууга алып келүүчү документ.

«Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 26-беренесине ылайык үй-бүлөлүк зомбулук фактысы жөнүндө ар бир адамдын ички иштер органына билдирүүсү убактылуу коргоо ордерин берүү үчүн негиз болуп саналат.

Үй-бүлөлүк зомбулук фактысы ички иштер органы тарабынан үй-бүлөлүк зомбулук жөнүндө протоколдо камтылган маалыматтарды текшерүү жолу менен аныкталат.

---

[68] Ошондой эле караңыз: Эмгек, социалдык коргоо жана миграция министрлигинин Үй-бүлө жана балдар, гендердик саясат жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо башкармалыгы тарабынан чогултулган жана жалпыланган маалыматтардын негизинде жүргүзүлгөн гендердик өзүн-өзү баалоонун жыйынтыктары жөнүндө отчет, Эмгек, социалдык коопсуздук жана миграция министрлиги, эксперттик жана техникалык колдоо менен Europlus Consulting & Management жана БУУӨП "Теңдик Нуру" демилгесинин алкагында 2021-жылдын декабрында. 4 б.

Убактылуу коргоо ордери үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тартканга жана он сегиз жашка толгон үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга берилет.

"Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 27-беренесинде убактылуу коргоо ордери үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын жашаган жери боюнча ички иштер органы тарабынан үч күндүк мөөнөткө үй-бүлөлүк зомбулук фактысы аныкталган учурдан тартып 24 сааттын ичинде берилиши керектиги белгиленген.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун арызы боюнча ички иштер органы убактылуу коргоо ордерин отуз күнгө узартат. Ички иштер органынын кызматкери кол коюп туруп, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды убактылуу коргоо ордеринин шарттары жана аны аткарбоо кесепеттери менен тааныштырууга милдеттүү.

Ички иштер органынын кызматкери убактылуу коргоо ордерин алган үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга кол коюуга каршы зомбулук аракеттерин өзгөртүү үчүн түзөтүү программаларынан өтүү мүмкүнчүлүгү жана шарттары жөнүндө билдирүүгө милдеттүү.

Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган жана убактылуу коргоо ордерин алган адам анда көрсөтүлгөн бардык шарттарды сактоого милдеттүү. Убактылуу коргоо ордеринин шарттарын аткарбоо кылмыш-жаза жоопкерчилигине алып келет жана анын активдүүлүгүн токтотпойт.

Убактылуу коргоо ордерин берүү жана/же узартуу жөнүндө маалымат ички иштер органынын убактылуу коргоо ордеринин шарттарынын аткарылышын көзөмөлдөөчү ыйгарым укуктуу кызматкерине жөнөтүлөт.

Убактылуу коргоо ордерин берүү жана/же узартуу жөнүндө маалымат социалдык өнүктүрүүнүн жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аймактык органына, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын иштеген жерине жабыр тарткан адамдын макулдугу менен жөнөтүлөт.

Убактылуу коргоо ордерин берүү, узартуу же бул аракеттерди жасоодон баш тартуу боюнча прокуратурага же сотко даттанышат.

Он төрт жашка чейинки курактагы үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарга же сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылган адамдарга карата убактылуу коргоо ордери алардын мыйзамдуу өкүлүнө же балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмүнө, же болбосо жашы жете электердин иштери боюнча ички иштер органынын кызматкерине берилет («Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 28-беренеси).

Он төрт жашка чыга элек адамдардын, ошондой эле сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылган адамдардын атынан убактылуу коргоо ордеринин мөөнөтүн отуз күнгө узартуу жөнүндө арыз алардын мыйзамдуу өкүлү же ыйгарым укуктуу мамлекеттин аймактык бөлүмү же балдарды коргоо органы же жашы жете электердин иштери боюнча ички иштер органынын кызматкери тарабынан берилиши мүмкүн.

Убактылуу коргоо ордерин берүү жөнүндө маалымат балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмү тарабынан социалдык өнүктүрүүнүн аймактык органына, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органына жиберилет.

Убактылуу коргоо ордери («Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 29-беренеси):

1) үй-бүлөлүк зомбулукка тыюу салуу;

2) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам менен түз жана кыйыр байланышка тыюу салуу.

Убактылуу коргоо ордеринде үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун сотко кайрылуу укугу жөнүндө маалыматтар, ошондой эле Убактылуу коргоо ордеринин шарттарын аткарбагандыгы үчүн үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын жоопкерчилиги жөнүндө маалыматтар камтылган.

Убактылуу коргоо ордеринин мөөнөтү узартылса, анда үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адам Кыргыз Республикасынын Өкмөтү (азыр - Министрлер Кабинети) бекиткен типтүү түзөтүү программасына ылайык зомбулук жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча түзөтүү программасынан өтүү шартын камтууга тийиш.

Алсак, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 01.08.2019-жылдагы №390 токтому менен Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарга карата зомбулук[69] жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча типтүү түзөтүү программасы (мындан ары - Программа) бекитилген.

Түзөтүү программасы үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарды түзөтүү программасын жүргүзүүнүн бирдиктүү тартибин белгилейт. Үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдардын жүрүм-турумун оңдоо боюнча чараларды колдонуу, ошондой эле өзүнүн жүрүм-турумуна адекваттуу баа берүү жана башкаларды сыйлоо көндүмдөрүн үйрөтүү, конструктивдүү жүрүм-турум көндүмдөрүн өнүктүрүү жана байытуу, коомдук мамилелерди жөнгө салуу жана адекваттуу өзүн-өзү сыйлоо сезимин калыптандыруу.

Программанын максаттуу топторуна үй-бүлөлүк зомбулук жасаган, коргоо ордерин алган жана ички иштер органдары тарабынан жолдомо алган адамдар, ошондой эле Түзөтүү программасына өз ыктыяры менен кайрылгандар кирет.

Программага катышуунун шарттары:

1) Психикалык жактан бузулган, алкоголдук, баңги каражаттарына, психотроптук заттарга, кумар оюндарына көз каранды болгон адамдар терапиянын негизги курсун аяктагандан кийин Программага катышышат;

2) алкоголдук жана баңгилик мас абалында сабактарга барууга тыюу салынат;

3) адамдын психологиялык абалы, учурдагы же мурунку психикалык көйгөйлөр ага Программадан пайда алууга тоскоол болбойт

Программанын эки түрү аныкталган::

- милдеттүү (мотивациялоочу, анын ичинде 2 жеке жана 2 топтук жолугушуу) жана
- ыктыярдуу (анын ичинде эркектер үчүн 22 топтук чогулуштар жана аялдар үчүн 14 топтук жолугушуулар).

Эркектер үчүн программа 2 жеке жолугушууну жана 24 топтук жолугушууну камтыйт (алар жумасына бир жолу өтөт). Милдеттүү программанын мөөнөтү 30 күн, ыктыярдуу программа 6 ай. Аялдар үчүн программа 2 жеке жолугушууну жана 16 топтук жолугушууну камтыйт. Милдеттүү программанын мөөнөтү 30 күн, ыктыярдуу программа 4 ай. Аталган Программалардын мазмуну да бекитилген. Сабактарды Программанын инструкторлору/жетекчилери алып барат.

Сабактарды өткөрүү үчүн орун жана шарттарды даярдоого талаптар:

- топтордун саны жарандар тарабынан жөнөтүлгөн же берилген арыздардын санына жана Программаны ишке ашыруу үчүн түзүлгөн шарттарга жараша аныкталат;

- Программа мамлекеттик же расмий тилде жүргүзүлөт, катышуучу иш-чаранын тилин өз алдынча аныктайт.

Программанын менеджери окутууну уюштурат жана түзөтүү программасын ишке ашырууну көзөмөлдөйт; катышуучуга Программаны аяктагандыгы жөнүндө күбөлүк берет; бекитилген форма боюнча катышуучулардын сабактарга катышуусунун реестрин жүргүзөт. Программаны аяктагандыгы жөнүндө күбөлүк Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги менен бирдикте үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо чөйрөсүндөгү субъекттерди координациялоо боюнча ыйгарым укуктуу орган тарабынан бекитилет.

"Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 25-беренесине ылайык, ички иштер органы убактылуу коргоо ордеринде камтылган шарттардын аткарылышын контролдоого милдеттүү.

---

[69]Караңыз: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 1-августундагы № 390 "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоону жана сактоону ишке ашыруунун тартиби жөнүндө" токтомуна 3-тиркеме.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине ылайык, убактылуу коргоо ордеринин же түзөтүү программасынын шарттарын аткарбагандыгы үчүн күнөөлүү адам жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн.

Алсак, Кылмыш-жаза кодексинин 71-беренесине ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамга берилген убактылуу коргоо ордеринин шарттарын аткарбоосунда кылмыштын белгилери жок болсо, коомдук иштерге тартылат. Башкача айткнада, 40 саат иштейт же үч күндөн жети суткага чейин камакка алынат.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 72-беренесинде үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адам түзөтүү программасынан баш тартса, ага эскертүү берилет же ал адам 40 саатка коомдук жумуштарга тартылышы мүмкүн.

4.2.4. Кыргызстандын мыйзамы боюнча убактылуу коргоо ордерин берүүнүн, узартуунун тартиби же аны берүүдөн баш тарткан учурда даттануу

Кыргыз Республикасынын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы ички иштер органдары тарабынан убактылуу коргоо ордерин берүүнү, узартууну же аны берүүдөн баш тартуу аракеттерин прокуратурага же сотко даттанууну караштырган (27-бер.8-б.), т.а., же прокуратурага же сотко кайрылуунун альтернативдүү тартиби көрсөтүлгөн. Үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучусу дагы жана үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адам же алардын өкүлдөрү дагы даттана алышат. Андан ары илгерилей турган болсок, КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы ИИОнун убактылуу коргоо ордерин берүү жөнүндө суроо-талабына байланыштуу чечимдерин т.а., жогору турган органга же кызмат адамына даттануунун административдик тартибин караштырбайт. Бирок мындай окуяларда административдик актыларды даттануунун жалпы эрежелери колдонулат, бул жабырлануучулардын ИИОнун чечимдеринин үстүнөн даттануусуна жол берет.

Прокуратура органдарына даттануу КРнын 2020-жылдын 24-августундагы № 143 «КРнын Прокуратурасы жөнүндө» Мыйзамынын 7-беренесине ылайык тапшырылат, ага ылайык алар өздөрүнүн ыйгарым укуктарына жараша мыйзамдарды жана башка ченемдик-укуктук актыларды бузуу жөнүндө маалыматтарды камтыган кайрылууларды чечишет. Прокурор тарабынан кабыл алынган чечимдер кызмат абалы боюнча андан жогорку прокурорго даттанылуусу мүмкүн жана адамдын өз укуктарын коргоо үчүн сотко кайрылуусуна тоскоолдуктарды пайда кылбайт.

Прокуратура органдарына түшкөн кайрылуулар КРнын мыйзамдарында бекитилген тартипте жана мөөнөттө караштырылат.

Тактап айтканда, «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 4-майындагы №67 Мыйзамынын 8-беренесине (2-бөлүгү) ылайык мамлекеттик органга жазуу жүзүндөгү (электрондук) кайрылуу, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы же алардын компетенциясына ылайык кызмат адамы жазуу жүзүндөгү (электрондук) кайрылуу катталган күндөн тартып 14 жумушчу күндүн ичинде каралат.

Жарандын кайрылуусун чечүү үчүн атайын текшерүү (экспертиза) жүргүзүү, кошумча материалдарды талап кылуу же башка чараларды көрүү зарыл болгон учурларда даттанууларды кароонун мөөнөтү өзгөчө тартипте узартылышы мүмкүн, бирок 30 календарлык күндөн ашпоого тийиш.

Кайрылуунун жообу мотивацияланган болуусу керек. Эгерде кайрылууну канааттандыруудан баш тарткан жооп болсо, арыз жазган адамга кабыл алынган чечимдин үстүнөн даттануу тартиби, ошондой эле сотко кайрылуу укугу түшүндүрүлүшү керек. Кайрылууну чечиминин же аракетинин (аракетсиздигинин) үстүнөн даттанылып жаткан органга же кызматтагы адамга жөнөтүүгө тыюу салынат. Анонимдүү кайрылуулар прокуратура органдарында каралбайт.

Прокуратурага даттануу сотко дагы даттанууга тоскоолдук жаратпайт. Буга ылайык, ички иштер органдары тарабынан убактылуу коргоо ордерин берүү, узартуу же бул аракеттерден баш тартуу КРнын Административдик- процессуалдык кодексине (КРнын АПК) ылайык, административдик сот өндүрүшү тартибинде сотко даттанылышы мүмкүн.

Бирок, КРнын Административдик-процессуалдык кодекси ички иштер органдары тарабынан убактылуу коргоо ордерин берүү, узартуу же бул аракеттерден баш тартуу боюнча даттануунун конкреттүү процедураларын камтыбайт, ошондуктан мындай учурда анын ичинде кароо мөөнөттөрү боюнча дагы анын жалпы жоболору колдонулат.
Алсак, административдик иштер даярдоочу өндүрүштүн аяктагандыгы жөнүндө жана ишти соттук териштирүүгө даярдоо жөнүндө аныктама кабыл алынган күндөн баштап каралат жана он күнгө чейинки мөөнөттө чечилет (КРнын КПКнын 129-бер.1-бөл.). Административдик органдын (ИИО) аракеттерине карата даттануу арызданууучу анын жасалгандыгы жөнүндө билген күндөн баштап, үч айдын ичинде сотко өткөрүлүшү мүмкүн, ал эми аракетсиздик - арызданууучунун тиешелүү административдик органга карата арызы менен кайрылган күндөн баштап отуз күн өткөндөн кийин үч айдын ичинде сотко өткөрүлөт (КРнын АПК 110-бер.3-б.). Биринчи инстанциядагы соттун чечими менен макул болбогон учурда, эгерде мыйзамда башка мөөнөттөр каралбаса, сот чечимди жарыялагандан кийин 30 күндүн ичинде даттануу (сунуштама) берилиши мүмкүн (КРнын АПК 213-беренесинин 2-бөлүгү).
Ошондой эле, КРнын Административдик-процессуалдык кодекси доону камсыз кылуу чарасы катары талашылып жаткан административдик актынын колдонулушун токтото туруу жөнүндө жобону камтыйт (КРнын АПК 116-бер., 2-бөл.,3-пункту). Мисалы, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган жана убактылуу коргоо ордерин алган адам ушундай талап менен кайрыла алат. Бирок, эгерде камсыз кылуу чараларын кабыл албоо соттун чечимин аткарууну кыйындатса же аткарылышын мүмкүн эмес кылса же, эгерде административдик актынын, административдик органдын аракетинин укукка жат экендигинин белгилери айкын болсо, анда доо камсыз кылынышы мүмкүн (КРнын АПКнын 116-бер.1-б.). Демек, экстрадицияга, убактылуу коргоо ордеринин мөөнөтүн узартууга же бул аракеттерди жасоодон баш тартууга даттануунун кыйла натыйжалуу жана эффективдүү жолу Кыргыз Республикасынын административдик процесстик мыйзамдарына тиешелүү ченемдер киргизилгенге чейин административдик даттанууда же прокуратурада каралат.

4.2.5. Үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучусунун өз укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо үчүн сотко кайрылуу укугу

КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 30-беренесине ылайык, үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучусунун укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого анын өкүлү, ошондой эле прокурор укуктуу жана эгерде үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучусу жашы жете элек же сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп таанылган адам болуп саналса, анда балдарды жана сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп таанылган адамдарды коргоо боюнча ыйгарым укукту мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрү коргоого укуктуу.

КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 29 (2-б.), 30 (2-б.), 31-32-беренелеринин маанисинен көрүнүп тургандай мындай укук убактылуу коргоо ордерин берген учурдан тартып башталат. Убактылуу коргоо ордерин берүү, узартуу же бул аракеттерден баш тартуунун үстүнөн даттануу укугун жөнгө салуудан айырмаланып, сотко кайрылуу укугу жарандык, үй-бүлөлүк жана жарандык-процессуалдык мыйзам тарабынан жөнгө салынат. Соттун жогоруда белгиленилген чечимдери өзүнүн табиятында Стамбул конвенциясынын мааниси боюнча узак мөөнөттүү коргоо жөнүндө буйруктар болуп эсептелет.

КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 32-беренесине ылайык, жогорудагы аты аталган жарандар, кызмат адамдары үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга карата бир же бир нече талаптар менен сотко кайрылууга укуктуу:

1) бирге жашаган жерден убактылуу чыгарып салуу;

2) жашы жете элек балдар менен катташуу бөлүгүндө ата-энелик укуктарды чектөө;

3) үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жарандык мыйзамдарга ылайык аракетке жөндөмдүүлүгү чектелүү деп таануу;

4) жарандык жана үй-бүлөлүк мыйзамдарда каралган башка талаптар.

Биринчи эки пункттагы талаптар боюнча даттануу арызы убактылуу коргоо ордерин берген учурдан баштап алты айдын ичинде берилүүсү мүмкүн же үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча аны жасаган адамга карата сот актысы мыйзамдуу күчүнө киргенден кийин өткөрүлөт. Ага убактылуу коргоо ордеринин көчүрмөсү же сот актысынын көчүрмөсү, же болбосо үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча аны жасаган адамга карата аксакалдар сотунун чечими тиркелүүсү керек.

Ошондой эле, бул аталган талаптар боюнча укуктарды чектөө сот тарабынан бир айдан алты айга чейинки мөөнөткө белгиленет. Башка талаптар боюнча арыз жарандык жана үй-бүлөлүк мыйзамда караштырылган тартипте жана мөөнөттө берилиши мүмкүн.

Ошондой эле КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамына ылайык, аталган арыздарды кароонун ылдамдатылган тартиби караштырылган. Алсак, үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу даттануулар арыз сотко келип түшкөн күндөн баштап он күндүн ичинде сот тарабынан каралат, анда жарандык-процессуалдык мыйзамда караштырылгандай даттануу арызын сот өндүрүшүнө кабыл алуу үчүн жана ишти соттук териштирүүгө даярдоо үчүн кеткен убакыт эске алынбайт. Бул учурда Жарандык процесстик кодексте жана мыйзамдарда жарандык иштердин айрым категорияларын кароонун жана чечүүнүн кыскартылган мөөнөттөрү белгилениши мүмкүн деген ченемди эске алуу керек (157-статьянын 3-бөлүгү).

КРнын ЖПКнын 2017-ж. редакцясынын 136-беренесине ылайык, даттануу арызы сотко келип түшкөндөн беш күндөн кийин сот аны кабыл алуу жөнүндө чечим кабыл алат. КРнын ЖПКнын 2017-ж. редакциясында үй-бүлөлүк зомбулук боюнча иштерди соттук териштирүүгө даярдоонун жана иштерди соттук териштирүүнү дайындоонун конкреттүү мөөнөтү караштырылган эмес жана иштерди даярдоо ишти кароонун жалпы мөөнөтүнүн чектеринде ишке ашырылат.

КРнын ЖПКнын 2017-ж. редакциясынын 154-беренесине ылайык, жаңы институт киргизилген – алдын ала соттук жыйын, бул сот тарабынан иштерди соттук териштирүүгө даярдап жаткан учурда өткөрүлөт. Мындай жыйын соттук териштирүүнүн эрежелери боюнча, КРнын ЖПКнин 15-бөлүмүндө белгиленген алымча кошумчалардын негизинде жүргүзүлөт. Алдын ала соттук жыйынды өткөрүүнүн күнү, убактысы жана өткөрүү орду ишти сотко даярдоо жөнүндө аныктамада көрсөтүлөт.

Тараптарга алдын ала соттук жыйындын күнү, убактысы жана орду жөнүндө буюртма кат кабарламасы аркылуу билдирилет (КРнын ЖПКнин 12-бөлүмү). Процесстин катышуучуларына кабарлоо мындай аракеттерди ишке ашыруу үчүн бекитилген мобилдик телефондон жөнөтүлгөн СМС-кабарлоо аркылуу дагы ишке ашырылат. Мындай учурда СМС-кабарлоого алардын макулдугу, жиберүү жана барып түшүү фактысын фиксациялоого алардын макулдугу зарыл. Мындай жол менен кабарлоого макулдук жарандын жазуу жүзүндөгү арызынын негизинде анын мобилдик телефонун белгилөө аркылуу жөнгө салынат[70]

Алдын ала соттук жыйын бир жолу өткөрүлөт, бирок 10 күндөн ашпаган мөөнөткө тыныгуу жарыялоого жол берилет (КРнын ЖПКнын 171-беренесинин 6-бөлүгү). Тыныгуулардын саны мыйзам тарабынан чектелген эмес, бирок соттор кыскартылышы

[70] Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Пленумунун 2018-жылдын 30-мартындагы No 8 “Жарандык иштерди соттук териштирүүгө даярдоо жөнүндө” токтому. // Шилтеме аркылуу жеткиликтүү: http://sot.kg/post/o-podgotovke-grazhdanskih-del-k-sudebnomu-razbiratelstvu

(кесилген) мүмкүн болгон иштерди кароо жана чечүү үчүн бекитилген убакыт мөөнөтүнүн чегинен чыкпашы керек. Иш соттук териштирүүгө даяр болгондо жана алдын ала соттук жыйындан кийин, сот түздөн-түз тараптардын макулдугу менен соттук териштирүү өткөрөт, бул жөнүндө ишти соттук териштирүүгө даярдоо жөнүндө аныктама чыгарылат.

Мына ошентип, ишти соттук териштирүүгө даярдагандан кийин сот бул иштерди 10 күндүн ичинде карап чыгуусу керек. Жалпысынан алганда, аларды кароо мөөнөтү 25 күнгө чейин барат (5 күн – арызды сот өндүрүшүнө кабыл алуу, 10 күн ишти соттук териштирүүгө даярдоо жана 10 күн - кароого жумшалат).

КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 32-беренесинин 1- 2-пункттарында караштырылган талаптар боюнча чыгарылган соттун чечими ал угузулгандан кийин дароо мыйзамдуу күчүнө кирет. Соттун чечиминин үстүнөн даттануунун тартиби жарандык жана процессуалдык мыйзамга ылайык бекитилет. Соттун чечими аткаруу өндүрүшү жөнүндө мыйзамда бекитилген тартипте аткарууга жатат.

КРнын ЖПКнын 2017-жылдагы ред. 214-беренесине ылайык, ишке катышкан адамдарга соттун чечиминин көчүрмөсү ал угузулгандан кийин дароо тапшырылат. Ишке катышкан, бирок соттук жыйынга келбеген адамдарга соттун чечиминин көчүрмөсү чечим чыккан күндөн баштап беш күндөн кечиктирилбестен буюртма кат аркылуу колуна берилгендиги жөнүндө кабарлама менен чогуу жөнөтүлөт.

КРнын ЖПКнын 2017-жылдагы ред. ылайык, ишке катышкан адамдар булар болуп эсептелишет: даттануучу, соттолуучу, үчүнчү тараптар, прокурор жана мыйзамга ылайык сотко башка адамдардын бузулган укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзам тарабынан корголгон кызыкчылыктарын коргоо үчүн кайрылган адамдар (тактап айтканда, жогоруда белгиленгендей, КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 30-беренесине ылайык, балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамилекеттик органдын аймактык бөлүнүштөрү).

Соттун жогоруда белгиленген чечимдери өзүнүн мазмунуна жараша Стамбул конвенциясынын мааниси боюнча узак мөөнөттүү коргоо жөнүндө буйруктар болуп саналат. Жогоруда айтылгандардан белгилүү болгондой, КРнын ЖПКнын 2017-жылдагы ред. ылайык, ички иштер органдарына (ИИО) КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 32-беренесинде белгиленген талаптар боюнча чыгарылган мындай чечимдер жөнүндө маалымдалбайт, бул олуттуу тынчсызданууну пайда кылат. Өйдөдө белгилүү болгондой, коргоо жөнүндө буйрукту аткаруу кийинки аракеттерди талап кылат: патруль менен кайтаруу, жабырлануучу менен убак-убактысы менен байланышып туруу, коркунучтарды баалоону дайыма жаңыртып жүргүзүп туруу, электрондук мониторинг жүргүзүп туруу дагы мүмкүн. Ошондуктан, КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы боюнча үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоону жана коргоону ишке ашырган бардык субьектилер үчүн мындай соттук чечим кабыл алынгандыгы жөнүндө маалымат жеткиликтүү болушу актуалдуу.

Жогоруда белгиленип өткөндөй соттун жогоруда аталган чечимдеринин аткарылуусуна көзөмөл жүргүзүү сот аткаруучуларга жүктөлгөн (КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 33-бер. 2-бөл.). Убактылуу коргоо ордеринин шарттарын аткарууга көзөмөл жүргүзүү ИИОго жүктөлгөндүгү белгилүү.

Ушуга байланыштуу төмөндөгүдөй практикалык суроолор пайда болот.

Биринчиден – мындай талаптар боюнча соттун чечими, мисалы, адамды чогуу жашаган турак жайдан 6 айга чейин убактылуу чыгарып салуу жөнүндө, эгерде тараптар элдешип алышса, сот тарабынан белгиленген 6 айлык мөөнөт токтотулушу мүмкүнбү? КРнын ЖПКсы дагы, КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы дагы мындай процедураларды камтыбайт, албетте бир гана белгиленген убакыттын мөөнөтү аяктагандан кийин соттук актынын таасири дагы токтотулушу мүмкүн.

Экинчиден, эгерде үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган адам мындай аракеттерди такай жасап жаткандыгы далилденсе, анын натыйжасында үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адам

соттун чечимин бузса, мисалы, убактылуу чыгаруу жөнүндө, б.а. факты боюнча жашай береби?

Жогоруда баяндалган эл аралык стандарттарга жана башка өлкөлөрдүн эң мыкты тажрыйбаларына ылайык, биринчиден, жабырлануучулар алардын кайрылууларынын негизинде чыгарылган коргоо жөнүндө буйрукту бузгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылбоосу керек жана коргоо жөнүндө буйрук жабырлануучунун аракеттерине байланыштуу токтотулбоосу зарыл.

Экинчиден, зомбулуктун жабырлануучусун үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдан коргоо жөнүндө буйрукта айыптын баарын жабырлануучуга оодарган мыйзамдуу ченемдер болбоосу зарыл, бул жабырлануучуну мыйзамдуу түрдө айыптоого кирип калат.

4.2.6. Балдарды камкордукка алуу жана Кыргызстандын мыйзамдары боюнча убактылуу коргоо ордерин берүү менен байланыштуу суроолор

2012-жылдын 10-июлундагы № 100 КРнын «Балдар жөнүндө» кодексинин 67-беренесине ылайык, ата-энесинин камкордугусуз калган балдарга аларды багуу, тарбиялоо жана билим берүү, ошондой эле алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо максатында алардын үстүнөн камкордукка же көзөмөлгө алуу жүргүзүлөт.

Камкордукка алуу 14 жашка толо элек балдардын үстүнөн белгиленет. Көзөмөлгө алуу 14жаштан 18 жашка чейинки балдардын үстүнөн белгиленет. Балдардын камкорчулары (көзөмөлчүлөрү) катары бир гана жашы жеткен, аракетке жөндөмдүү адамдар дайындалышы мүмкүн. Баланын жана камкорчунун ортосундагы жаш курактын айырмасы 16 жаштан төмөн болбоосу зарыл.

Балага камкорчуну (көзөмөлчүнү) дайындоодо камкорчунун (көзөмөлчүнүн) руханий жана башка жеке сапаттары, анын камкорчунун (көзөмөлчүнүн) милдеттерин аткаруу жөндөмдүүлүгү, камкорчунун (көзөмөлчүнүн) жана баланын ортосундагы мамилелер, камкорчунун (көзөмөлчүнүн) үй-бүлөсүнүн балага карата мамилеси, ошондой эле бул мүмкүн болсо, баланын өзүнүн каалоосу дагы эске алынат.

Кумар оюндарына жакын адамдар же азгыруучу оюндардан жабыр тарткан адамдар, камкорчулардын (көзөмөлчүлөрдүн) милдеттерин аткаруудан четтетилген адамдар, ата-энелик укуктарынан четтетилген адамдар, ата-энелик укуктарынан ажыратылгандар, мурунку багып алуучулар, эгер багып алуу алардын күнөөсү боюнча артка кайтарылса, ошондой эле КРын Өкмөтү (азыркы-Министрлер Кабинети) бекиткен оорулардын тизмесине ылайык ден соолугунун абалы боюнча баланы тарбиялоо милдеттерин аткара албаган адамдар камкорчу (көзөмөлчү) болуп дайындалбайт.

Камкорчулар (көзөмөлчүлөр) катары багып алуучу үй-бүлө тандалып алынуусу мүмкүн, ал бекитилген тартипте бала жашы жеткен куракка жеткиче камкорчулук же көзөмөлчүлүк милдетин ишке ашырат.

КРнын «Балдар жөнүндө» кодексинин 75-беренесине ылайык, эгерде баланын кызыкчылыгы үчүн ыкчам түрдө камкорчуну же көзөмөлчүнү дайындоо зарыл болсо, анда 2003-жылдын 30- августундагы № 201 КРнын Үй-бүлөлүк кодексинин 82-беренесинин негизинде балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын аймактык бөлүнүшү анын туруктуу жашоо шарттарын аныктаганга чейин 6 айлык мөөнөткө камкорчуну же көзөмөлчүнү убактылуу дайындоо жөнүндө жана баланы ата-энесинин көзөмөлүсүз калган балдар жана жетим балдар үчүн уюмдарга жайгаштыруунун максатсыздыгы жөнүндө акты кабыл алганга укуктуу, бул тууралуу дароо бир күндүк мөөнөттүн ичинде сотко жана прокуратурага төмөнкү учурларда билдирет:

- баладан төрөт үйүндө баш тартуу,
- ата-энелерди ата-энелик укуктарынан ажыратуу,
- баланы багып алуучу үй-бүлөгө өткөрүп берүү,
- баланы ата-энесинен же аларды алмаштырган адамдардан алып коюу.

Алдын ала камкорчу болуу же көзөмөлчү болуу жөнүндө актыны кабыл алуу белгиленген жарандын өздүгүн тастыктаган документин берүүсүнүн, ошондой эле балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын анын жашоо шарттарын текшерип чыккандан кийин гана ишке аашырылат.

Алдын ала камкорчуну же көзөмөлчүнү өз мөөнөтүндө бекитүү максатында балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган, камкорчу же көзөмөлчү болуу ниетин билдирген жарандарга алдын ала камкорчуну же көзөмөлчүнү бекитүү жөнүндө сунуштары менен кайрылат.

Убактылуу дайындалган камкорчулар жана көзөмөлчүлөр камкорчунун же көзөмөлчүнүн бардык укуктарына жана милдеттерине ээ, бир гана көзөмөлүндөгү/камкордугундагы баланын мүлкүн анын атынан башкаруу/бөлүштүрүү укугу берилбейт (көзөмөлүндөгү/камкордугундагы баланын атынан анын мүлкүн башкаруу боюнча келишимдерди жүргүзүүгө макулдук берүүгө).

Эгерде камкорчуну же көзөмөлчүнү убактылуу дайындоо жөнүндө акты кабыл алынган күндөн баштап 6 айлык мөөнөтү аяктаганга чейин, убактылуу дайындалган камкорчу же көзөмөлчү жалпы тартипте камкорчу же көзөмөлчү болуп дайындалбаса, анда алдын ала камкорчулук же көзөмөлчүлүк токтотулат.

Өзгөчө жагдайлар бар болсо, аталган мөөнөт 2 айга чейин узартылышы мүмкүн. Эгерде сот белгиленген мөөнөттө жаранды камкорчу же көзөмөлчү кылып жалпы тартипте дайындай элек болсо, анда алдын ала камкорчулукка же көзөмөлчүлүккө ылайык, камкорчунун же көзөмөлчүнүн укуктары менен милдеттери камкорчуну же көзөмөлчүнү убактылуу дайындоо жөнүндө кабыл алынган актыга ылайык пайда болду деп эсептелет.

4-бөлүмдүн окуу тапшырмалары

4.1-тапшырма.

Мектептин мугалими 4-класстын окуучусунун колундагы көгала тактарды байкаган. Көгөргөн тактар кайдан келгенин сураганда, кыз өгөй атасы аны жаман баа үчүн сабаганын түшүндүргөн.

Мугалим кандай иш-аракеттерди жасашы керектигин айтып бериңиз.

4.2-тапшырма.

ИИБдин нөөмөт бөлүмүнө күйөөсү аялын “сабап салам” деп коркуткандыгы тууралуу арыз менен кайрылды.

Дежур кызматкер кандай чара көрүшү керектигин айтып бериңиз.

***4.3*-тапшырма.**

Мамлекет кепилдеген юридикалык жардамдын жактоочусу чыр-чатак учурунда аял күйөөсүнүн ден соолугуна зыян келтирген окуя боюнча суракка чакырылган. Аял өзүн кемсинткен мамилеге кабылганын айтып, чыдай албай күйөөсүн көздөй чайнекти ыргыткан.

Жактоочу бул учурда эмне кылуусу керек?

4.4-тапшырма

«Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын (30-статья) төмөнкү нормасын талдап, тапшырма боюнча суроолорго жооп бериңиз:

30-статья. Үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу иштер боюнча сотко кайрылуу

1. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоо үчүн сотко кайрылууга укуктуу:

1) үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам же анын өкүлү;

2) прокурор;

3) балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык бөлүмдөрү жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам жашы жетпеген же сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылган адам болгон учурда сот тарабынан аракетке жөндөмдүү деп табылган адамдар.

2. Мыйзамдын 32-беренесинин 1-2-бөлүмдөрүндө каралган убактылуу коргоо ордеринин көчүрмөсү же сот актысынын көчүрмөсү же аны жасаган адамга карата үй-бүлөлүк зомбулук фактысы жөнүндө аксакалдар сотунун чечиминин көчүрмөсү тиркелиши керек.

4.4-тапшырмага суроолор:

- Бул укук качан пайда болот, кайсы учурда бул укуктан пайдаланууга болот?
- Сотко кайрылуу үчүн кандай талаптар коюлат?
- Кыргыз Республикасында сотко кайрылуунун мындай укугун ишке ашыруунун тартиби кандай? Иш-аракеттердин ырааттуулугун кадам сайын сүрөттөп бериңиз.
- Эл аралык стандарттардын негизинде жогоруда көрсөтүлгөн берене боюнча сотко кайрылуу укугун ишке ашыруунун жол-жобосунун оң жана терс жактарын аныктаңыз.

4-бөлүм үчүн текшерүүчү суроолору

1. Эл аралык укукта үй-бүлөлүк зомбулукка кандай реакциялык чаралар каралган?
2. Үй-бүлөлүк зомбулук коркунучун баалоо протоколу деген эмне?
3. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандар менен биринчи кезекте кайсы мамлекеттик органдар байланышат?
4. Үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган аял менен эффективдүү баарлашуу үчүн кандай негизги сунуштар бар?
5. Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын кайсы мамлекеттик органдар аныктайт?
6. Убактылуу коргоо ордери деген эмне?
7. Убактылуу коргоо ордери канча мөөнөткө берилет?
8. Эл аралык стандарттарга ылайык - тез арада тыюу салуу буйруктары жана узак мөөнөттүү коргоо ордерлери эмне түшүндүрүлөт? Мындай тыюу салуу жана үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ушундай буйруктар барбы? Эгер болсо, анда Кыргыз Республикасынын укуктук ченемдерине шилтеме берүү менен жообуңузду негиздеңиз.
9. Кыргыз Республикасынын "Үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо жөнүндө" мыйзамына ылайык, убактылуу коргоо ордерин берүүгө, узартууга же бул аракеттерди жасоодон баш тартууга байланыштуу ИИБнин аракеттерине кайда даттанууга болот?
10. Убактылуу коргоо ордеринин берилишине, узартылышына же бул аракеттерди жасоодон баш тартууга даттануунун административдик тартиби Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралганбы?

1-ТИРКЕМЕ. Психологиянын негиздерин колдонуу менен келген кишини жеке кабыл алуу учурунда зомбулук учурларын аныктоо боюнча юридикалык консультация берүүчү адистердин аракеттеринин алгоритми

1-КАДАМ.

a) Маселени чечүү боюнча кеңеш берүү алгоритмин колдонуңуз (ушул Колдонмонун 2-тиркемесин караңыз);

b) «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында юридикалык консультация берүүнүн шарттары жана көлөмү жөнүндө маалымат берүү;

c) Келген кишинин/арыз берүүчүнүн жеке маалыматтарынын купуялуулугун жана алар менен иштөө эрежелерин түшүндүрүңүз

d) Арыз берүүчүгө/келген кишиге кандай жардам жана колдоо керек экенин жана ал ошол жерден жардам ала алабы же ала албайбы, бул тууралуу сураңыз;

e) Учурдагы коопсуздук коркунучтары жөнүндө билиңиз;

f) Келген адамдын көйгөйүн, анын кызыкчылыктарын жана каалаган жыйынтыгын аныктаңыз;

g) Окуялардын хронологиялык ырааттуулугун түзүңүз, мурунку окуяларды аныктаңыз, зомбулукка байланыштуу деталдарды тактаңыз;

h) Келген кишинин документтери менен (эгерде бар болсо) таанышыңыз жана зарыл болгон учурда алардын көчүрмөлөрүн алыңыз;

i) Көйгөйдүн туура түшүнүгүн текшерүү жана тактоо үчүн келген кишиден алынган маалыматты тактап чыгыңыз;

j) Сурамжылоонун (интервью) жыйынтыгын чыгарыңыз .

k) Зордук-зомбулук маселеси боюнча консультациялар кошумча даярдыкты талап кылган учурда келген кишинин социалдык-укуктук көйгөйүн тез арада чечүүнү камсыз кылуу үчүн келген кишинин кийинки жолугушуусунун убактысын биринчи жолуккан учурдан тартып үч күндөн кечиктирбестен белгилеңиз. Ошондой эле бул ыкма башталган ишти бир консультант алып баруусу үчүн керек.

2-КАДАМ

Байкоо картасын колдонуу менен кайрылган адамды скринингден өткөрүү (ушул Колдонмонун №3 тиркемесин караңыз)

Зордук-зомбулуктун (травматикалык окуянын) таасиринин деңгээлин баалоо үчүн скрининг жүргүзүү (ушул Колдонмонун №4 тиркемесин караңыз).

3-КАДАМ

a) Келген кишинин/арыз берүүчүнүн коопсуздугун жана ар кандай зыяндардан, анын ичинде аутоагрессиядан коргоону камсыз кылуу (адамды жалгыз калтырбаңыз, кайчы, бычак ж.б. сыяктуу зыян келтире турган нерселердин баарын алып салыңыз);

b) Кийимге, тамак-ашка, суусундукка, жылуулукка болгон негизги муктаждыктарын камсыз кылыңыз;

c) Келген кишиге/арыз ээсине эмне болуп жаткандыгы жөнүндө маалымат бериңиз;

d) Социалдык колдоо кызматтарына, медициналык жардамга кайрылыңыз;

e) Колдоо жана жолдомо берүүчү кызматтары менен үзгүлтүксүз байланышта болуңуз.

- **2-Тиркеме. Маселени чечүүнүн кеңеш берүү алгоритми**

Техникасы	Аныктоо	Колдонуу
Таанышуу	Төмөнкү сөздөр менен баарлашууну баштаңыз	«Саламатсызбы! Менин атым...» «Саламатсызбы, мен Сизди угуп жатам…». «Сиздин атыңыз ким?»
	Эгерде келген киши унчукпаса, анда сиз бир аз тыныгуу алыңыз, аны шаштырбаңыз, сабырдуу болуңуз, баарлашууга чакырган төмөнкү сөздөр менен сүйлөшүүнү баштаңыз.	«Сиз оюңузду жыйнап алгыча мен сизди күтүп турам…»; «Сиз каалаган убакта сизди угууга даярмын…»; «Сөз баштаганга чейин сиз баарын бир сыйра ойлонуп алгыңыз келип турабы?»; «Баарлашууга чейин мен сизге жардам бере аламбы?».
Активдүү угуу	Төмөнкүлөргө көңүл буруп угуу: - оозеки билдирүүлөр (эмне айтылып жатат). - оозеки эмес билдирүүлөр (дене кыймылы, пауза, мимика менен эмне деп айтып жатат ж.б.) Жетиштүү убакыт бөлүү: - шаштырбоо керек. -паузага бөлүнгөн убакыттын болуусу.	Баарлашуунун бардык учурунда колдонулат

Эмпатия	Башка адамдын сезимдери менен макул болуу жана түшүнгөнүңүз тууралуу оозеки же вербалдык эмес түрдө жеткирүү Урмат-сый көрсөтүү Адамга эмоционалдык колдоо көрсөтүү. Адам менен мамиле түзүү, баарлашууну колдоо - бири-бирин түшүнүүнүн негизи.	Келген киши: “Менде болуп жаткан менен сизге айтуудан коoптоном. Анткени сиз мени күнөөлөйсүзбү деп корком” Жооп: «Сизге мүмкүн азыр оор болуп жатат. Өзүңүздүн үй-бүлөңүз, коркууларыңыз тууралуу кененирээк айтып берсеңиз, мен сизге жардам бергенге аракет кылам».
Ачык суроолор	Бул ачык баарлашууну жана келген кишиге суроолорго кеңири жооп берүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууну билдирет. Маалымат чогултуу үчүн керектелет.	Мисалы: сиз өзүңүздү кандай сезип жатасыз? Сиз эмне менен алек болгонду жактырасыз? Өзүңүз тууралуу айтып бериңизчи.
Жабык суроолор	Көйгөйдү тактоо, келген кишиден алынган жоопту тактоо үчүн колдонулат.	Мисалы: “Сиздин үй-бүлөңүздө акчаны бөлүштүрүү маселесин ким чечет?”; “Сиз чач тарачка, гигиена каражаттарына, кийим алууга уруксат сурабай акча корото аласызбы?”; “Сиздин көйгөйүңүздү чечүү үчүн акча керек болсо, үй-бүлө мүчөлөрүнөн ким жардам берет?”.

Жалпылоо	Адамдын көйгөйүнүн негизги пункттарын (мазмуну боюнча) башка сөздөр менен кайталаңыз. Сүйлөшүү учурунда сунушталган жалпылоо маанилүү аспектилерге көңүл бурууга, ошондой эле башка актуалдуу темаларга өтүүгө жардам берет.	Жалпылоону төмөнкү сөздөр менен баштасаңыз болот: «Менин түшүнгөнүм боюнча, бул…» «Башкача айтканда, ...» «Башкача айтканда, сиз айтып жаткан нерсе - бул …» «Бул … окшошуп турат» «Мен сизди туура түшүндүмбү же жокпу деп турам, бирок сиздин айтып бергениңиз боюнча … ой келет» «Сиз...окшошуп турасыз».
Колдоо	Келген адамдын айткандарын шыктандыруу, таануу, ырастоо жана түшүнүү.	Жардам сураган адамга анын сүйлөшүүгө кошулгандыгынын далили, эмпатиянын күчөгөндүгү.
Маалымат берүү	Суроонун артында катылган тынчсызданууларды, күтүүлөрдү жана каалоолорду табуу; горизонттун кеңейиши; жооп издөөнүн психологиялык талаасын жогорулатуу.	Келген кишинин ар кандай суроолоруна жооп берүү зарыл. Келген адам зомбулуктун курмандыгы болуп калса, кандай жардам алаары тууралуу туура эмес түшүнүктө болушу мүмкүн, андыктан кошумча маалымат берүү менен толук, деталдуу жоопторду берүү маанилүү.

Кубаттоо	Келген адамды адис кунт коюп угуп, кубаттоосу - адамдын айткандарын түшүнүүгө жана сезүүгө аракет кылып жатканын сезет.	Жардам сурап жаткан адамдын акыркы сөздөрүн же негизги сөз айкашын кайталоо келген кишинин сөзүн аягына аяктоого үндөгөн бүтпөгөн сүйлөм сыяктуу нерсе. Кайталоо үчүн сөздөрдү тандоодо жардамга муктаж болгон адамдын эмоционалдык абалын чагылдырган интонация чоң мааниге ээ.
Кайтарым байланыш	Баарлашуунун эң негизги жана күчтүү куралдарынын бири. Керектүү болгон жерде башка адамдын жүрүм-туруму жөнүндө чынчыл ой-пикирибизди билдирүүгө жардам берет. Кайтарым байланыштын - конструктивдүү жана оң түрү бар.	Зомбулуктан жапа чеккен адам жардам алуу керектигин түшүнгөн учурда ага көмөк көрсөтүү. Мисалы: «Сиз эмне болгонун/болуп жатканын айтып туура кылдыңыз, балким, бул тууралуу айтуудан абдан корккон чыгарсыз. Бул нерседен өтүүгө чогуу жардам беребиз. Мен сизге күчтүү юридикалык жана психологиялык жардам көрсөтө алам».
Чечмелөө	Ар түрдүү идеяларды, эмоционалдык реакцияларды жана аракеттерди бириктирүү; психикалык кубулуштардын, аракеттердин ортосунда белгилүү бир себептик байланышты куруу.	Мисалы: Сиздин окуяңыздан кийин мен сиздин абалыңызга жана сиз кабыл ала турган чечимдерге тынчсызданып жатам. Эмне жөнүндө ойлонуп жатасыз? Сиз азыр психолог менен сүйлөшкүңүз келеби?

Корутунду	Сүйлөшүү учурунда эмнеге келгениңизди тактап, кеңеш берүүнү аяктоо.	Мисалы: «Жолугушуубуздун соңунда, жыйынтык чыгарсак…»; «Бүгүн көрсөткөн эрдигиңиз үчүн, башыңыздан өткөн окуяны айтып бере алганыңыз үчүн рахмат. Силер аткара турган кийинки кадамдарды кайталайлы…»

3-ТИРКЕМЕ. Байкоо картасы

Көрсөтмө: келген адамга мүнөздүү болгон өзгөчөлүктөргө көңүл буруп, төмөндөгү шкала аркылуу келген адамга байкооңузга ылайыктуу упайларды коюп жана алардын упайларынын жалпы суммасын эсептөө керек.

А.А.А. ________________________ Жашы______________________________________

Күнү____

№	Башынан өткөргөн зомбулуктун ыктымал көрсөткүчтөрү	Ооба	Жок
1.	Келген киши зомбулук, жаман мамиле фактылары тууралуу өзү, активдүү айтып берип жатат. Колдоо жана жардам көрсөтүүнү активдүү түрдө сурап жатат	2	0
2.	Адамдын башынын кээ бир жерлеринде чачы жок, күйүк, травма, кесилген, тиштелген жерлери, көгала, жара, тактардын бар болуусу	2	0
3.	Өзүн абайлап алып отурат, башкалардан алыс болуп, аларга ишенбөөчүлүк менен мамиле кылууда.	1	0
4.	Сүйлөшүү учурунда кайдыгер, пассивдүү, көңүл бурбайт..	1	0
5.	Сиз тамашалап жатканда реакция кылбайт, күлбөйт.	1	0
6.	Денесинде ыраатсыз кыймыл-аракеттер, ар түрдүү “тик” кыймылдары (сурмасынын, колунун титирөөсү)	2	0
7.	Ал абдан начар тамактанганга окшош, ичи ооруйт.	1	0
8.	Жаман адаттардын пайда болуусу (тамеки чегүү, арак ичүү, тамак көп жегендиги) *байкаган жаман адаттардын астын чийип коюуңуз.*	1	0
9.	Маанайынын чөгүп туруусу көпкө созулганынын же кыжырдануусунун байкалышы	2	0
10.	**Өзүнө-өзү кол салуу, жашагысы келбегендиги тууралуу оюн айтуусу же\жана мурун өзүнө зыян келтирген учурлардын болуусу**	**2**	**0**
11.	Зомбулук темасынан качып турат, баары жакшы экендигин баса белгилейт.	2	0
12.	Достору менен убакыт өткөрбөй калды, көңүл ачуучу же маданий иш-чараларга (кино, театр, конокко баруу) катышпай калды.	1	0

13.	Айланасындагылар менен көп урушчу болуп, дем-күчү жок кыжырданчу болуп калды.	2	0
14.	Кошуналарга, жергиликтүү коомдун мүчөлөрүнө көңүл бурбайт, алар менен байланышууга биринчи кадам жасабайт.	1	0

Чечмелөө:

Эгерде жалпы балл 9 же андан жогору болсо, анда психикалык саламаттыкты сактоо боюнча адиске кайрылуу сунушталат. Эгерде **10-суроого** ооба деп жооп берсе, келген киши дароо медициналык мекемеге жөнөтүлүшү керек, ал жерде ага өзүн-өзү өлтүрүү коркунучун азайтуу максатында квалификациялуу психиатриялык жардам көрсөтүлөт.

4-ТИРКЕМЕ. Зордук-зомбулуктун таасирин баалоо үчүн скрининг (травматикалык окуя)

Көрсөтмө: төмөнкү суроолорго жооп берип, тиешелүү графага тиешелүү жоопту белгилөө менен зордук-зомбулуктун таасирин текшерүү керек

№	Суроо	Ооба	Жок	Шектүү
1	Денеңизде чыңалууну сезесизби жана сизди капысынан бир нерсе же бирөө коркутуп алса, катуу чочуйсузбу?			
2	Сизде уйку боюнча көйгөй барбы?			
3	Бир нерсе сизге болуп өткөн нерсени эске салганда, сизде жагымсыз физикалык сезимдер пайда болобу - тердөө, дем алууда кыйынчылык, жүрөк айлануу, жүрөктүн кагышынын жогорулашы ж.б.?			
4	Сиз дайыма кооптонуп жүрөсүзбү жана жаман нерсе болуп кетет деп коркосузбу?			
5	Дайыма башыңыздан өткөн окуяны ойлоп, башка эч нерсе жөнүндө ойлоно албайсыз деп айтууга болобу?			
6	Сизде өз жаныныңызды кыюу жана/же өзүңүзгө зыян келтирүү жөнүндө ойлор болобу?			
7	Болуп өткөн окуя боюнча сизде дагы деле кооптонуу болуп турабы?			
8.	Акыркы учурларда сиз бат-баттан ооруп, медициналык жардамга кайрылып, текшерүүдөн өтөсүзбү?			
9.	Сиз өз келбетиңизге, өзүңүзгө мурдагыдай көңүл бурбай калдыңызбы?			
10.	Болуп өткөн окуяга сиз өзүңүздү күнөөлүү сезбейсизби?			

Чечмелөө: эгерде 3 (үч) же андан көп суроого “ооба” деген белги коюлса, анда зомбулуктун курмандыгы психикалык саламаттык боюнча адиске (психолог, психотерапевт, психиатр) жөнөтүлүшү керек, эгерде - №6 суроодо «Ооба» болсо, анда келген кишиге суицид коркунучу жөнүндө жакын туугандары билдириле тургандыгы жана аны психиатрга көрсөтүү зарыл.

5-ТИРКЕМЕ. «Тилектештик автобусу» долбоорунун алкагында жеринде калкка кызмат көрсөтүүчү, үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча субъекттердин иш-аракеттеринин кадамдык алгоритми

1-КАДАМ. ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТАН ЖАПА ЧЕККЕН АДАМДЫ АНЫКТОО

Жабыркаган адамды аныктоо биринчи кадам болуп саналат. Биринчи байланышты түзүү тажрыйбасы үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктары үчүн абдан маанилүү. Идентификация төмөнкү жолдор менен жүргүзүлүшү мүмкүн:

1) Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамды жабырлануучу катары таануусу үчүн прокуратурага, ИИБге арыз менен кайрылуу. Анда мындай адамга карата жасалган жосундар жөнүндө маалыматтар камтылууга тийиш жана анда аныкталган айрым адамдарды же зомбулук аракеттерине күбө болгон адамдарга шилтеме жасоо менен аты-жөнү такталбаган адамдарды кылмыш жоопкерчилигине тартуу жөнүндө өтүнүч камтылууга тийиш. Сиз түздөн-түз ушул Колдонмонун 6-тиркемесинде көрсөтүлгөн ишеним телефондоруна чалсаңыз болот.

2) Жабыркаган адамга жардам көрсөтүүчү субъекттердин (врачтар, социалдык кызматкерлер, соттук-медициналык эксперттер ж.б.) жана зомбулук фактысы жөнүндө ички иштер бөлүмүнө билдирүү;

3) Субъекттердин үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо боюнча профилактикалык иш-аракеттеринин натыйжасында үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарын аныктоо;

4) үй-бүлөлүк зомбулук иштери боюнча башка маалыматтарды прокуратурага же ИИБге жөнөтүү, мисалы:

- ❖ анонимдүү даттануулар же билдирүүлөр;
- ❖ телефон, интернет жана башка каражаттар аркылуу же текшерилбеген булактардан алынган билдирүүлөр;
- ❖ массалык маалымат каражаттарында, социалдык тармактарда жарыяланган маалыматтар;
- ❖ үй-бүлөлүк зомбулукка тиешелүү документтер жөнүндө оозеки жана жазуу жүзүндөгү билдирүүлөр.

Алгачкы байланыш жабырлануучуга мамлекеттик бийлик органдарынын өкүлдөрү даттанууларды олуттуу кабыл алып, аны колдоого даяр экендигин көрсөтүүсү керек.

Колдоо жабырлануучу жөнүндө компетенттүү органдарга маалымдалган учурдан тартып, кылмыш иши боюнча соттук териштирүүнүн жүрүшүндө жана жабырлануучунун муктаждыктарына жана укуктарына ылайык мындай өндүрүштөн кийинки тиешелүү мезгил ичинде жеткиликтүү болушу керек..

Бардык түзүлгөн документтер жазылган далилдер менен бирге 24 сааттын ичинде ИИБге өткөрүлүп берилет.

Зордук-зомбулук аракеттери интернет, телефон, факс аркылуу, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттары (ЖМК) аркылуу оозеки же жазуу түрүндөгү сигналдар аркылуу коомчулукка маалымдалган болсо, анда арыз берилээрин текшерүү зарыл. Анда сизге жеткен маалыматтар, фактылар баяндалат.

Тиешелүү маалыматтар Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде каралган кылмышты жасоого негиздүү шектенүү туудурса, арыз дароо атайын журналга катталууга, андан кийин 24 сааттын ичинде үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана сактоо субъекттерине, аймактык бөлүмдүн башчысынын колу коюлган жазуу жүзүндөгү билдирүүгө милдеттүү.

Жогорудагы формада алынган маалыматтарды текшерүүнүн натыйжасында РИИБ тарабынан Кылмыш-жаза кодексинде каралган кылмышты жасоого негиздүү шектенүүлөрдүн бар экендиги аныкталган учурда, Кылмыш-процессуалдык кодекстин жоболоруна ылайык процесстик аракеттер жүргүзүлөт жана протокол түзүлөт, анда жасалган аракеттер жана белгиленген жагдайлар жазылат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендер биринчи байланышта эле төмөнкүдөй негизги маалыматты алуулары маанилүү:

- ❖ алар коргоону ала турган ыкма жана шарттар, анын ичинде коргоо чаралары да бар;
- ❖ медициналык жардамга, ар кандай адистештирилген жардамга, анын ичинде социалдык-психологиялык ж.б.

Зордук-зомбулуктан жабыр тарткан адамдын кызматтарга жетүү мүмкүнчүлүгү алардын кайрылуу чечиминен көз каранды эмес.

2-КАДАМ. ЗОМБУЛУК БОЛГОН ЖЕРГЕ БАРУУ

Шашылыш чалуу түшкөндөн кийин мүмкүн болушунча тезирээк аткарылуучу аракеттер. Ал үчүн:

❖ Мүмкүн болушунча тез арада зордук-зомбулук фактысы тууралуу билдирген адамды, жабырлануучунун жүргөн жерин аныктаңыз, ошондой эле жабырлануучунун зордук-зомбулук актысына кайрадан кабылып калбоосу үчүн жашаган жеринен чыгып кеткен-кетпегенин тактаңыз.

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адам менен мүмкүн болушунча тезирээк байланышып, анын жана аны менен бирге жүргөндөрдүн коопсуз экенине ынануу керек.

❖ Жабырлануучудан ден соолугунун абалын сурап, симптомдордун же жаракаттардын кыскача сүрөттөлүшүн сураңыз жана зарыл болсо, мүмкүн болушунча тез арада медициналык тез жардамга кайрылыңыз.

❖ Зордук-зомбулук болгон жерди аныктоо, балдар, кары-картаңдар же майыптар күбө катары катышканбы же алар да зордукчунун зордук-зомбулук аракеттеринин курмандыгы болуп, ал тараптан коркутууларга дуушар болгон-болбогондугун аныктагыла.

❖ Кылмышкерде ок атуучу куралдын же башка муздак курал-жарактын бар-жогу тууралуу тактоо керек, эгер “ооба” деп жооп берсе, куралды сактоонун ордун жана ыкмасын, аны кармоонун мыйзамдуулугун, ошондой эле укук бузуучу ок атуучу куралды, башка жабырлануучуга каршы куралды, коркунучтуу буюмдарды колдонуу же колдонуу коркунучу фактысын тактоо.

❖ Эгерде кылмышкер качып кеткен болсо, анын турган жерин же турууга мүмкүн болгон жерин аныктаңыз.

1) Эгерде мурда убактылуу коргоо ордери берилген болсо, анда кылмышкер мындай буйруктун шарттарын бузган фактысын документ түрүндө аныктап калуу керек.

2) Натыйжалуу иш алып баруу үчүн, ошондой эле жеке коопсуздукту камсыз кылуу максатында окуя болгон жерге баруу үчүн кеминде эки адамдан турган мобилдик топту уюштуруу керек. Анын катарында аял кызматкер да болуусу зарыл.

Зордук-зомбулук болгон жерге ИИБ кызматкерлеринин келишине чейинки алар аткара турган талаптар:

❖ төмөнкүлөрдүн бар экенине ын ануу керек:

- милиция, тез жардам жана өрт өчүрүү кызматы менен байланышты камсыз кылуу үчүн бардык зарыл болгон техникалык каражаттар;

- зомбулук фактысын аныктоо жана тобокелдиктерди баалоо үчүн зарыл болгон документтер/формалар.

- кийлигишүү, зарыл болгон учурда жана коркунучтуу жагдайларда үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркаган адамдарга биринчи жардам көрсөтүү үчүн коргоочу каражаттар жана зарыл болгон жабдуулар (вирустук же башка оорулар менен ооруган адамдар, түтүн, өрт жана башкалар).

❖ Текшерүү керек:

- зордуктоочу жана жабырлануучу жөнүндө маалыматтар (үй-бүлөлүк зордуктоочулардын категориясындагы каттоосу, ок атуучу куралдын болушу, соттолгондугу же кылмыштары тууралуу);

- үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендердин үй-бүлө мүчөлөрүн коргоо боюнча чаралардын болушу.

- башка жабырлануучулардын (балдар, кары-картаңдар же майыптар), өзгөчө алгачкы же шашылыш медициналык жардамга муктаж болгондордун бар-жогун.

❖ Жабырлануучу зордуктоочу тарабынан барымтага алынган же ал милиция кызматкерлерине укук коргоо органдарына жашаган жерге кирүүгө бөгөт койгон учурда, мыйзамдын талаптарына ылайык, жабырлануучу турган жайга/жерге кирүүнү камсыз кылуу үчүн күч колдонуунун планын даярдоо.

Үй-бүлөлүк зомбулук актысы болгон жерге келген адистердин аракеттерине талаптар:

❖ Бул кийлигишүүнүн алкагында ар бир адистин ролун жөнгө салуучу кийлигишүү планын иштеп чыгуу (тергөөчүнүн/инспектордун, эксперттин, социалдык кызматкердин ж.б. ролу).

❖ Жабырлануучуну кылмышкерден изоляциялоо, ага коопсуз шарттарды түзүү жана аны менен психологиялык байланышты жеңилдетүү, жабырлануучунун балдарына ыңгайлуу жана коопсуз чөйрөнү камсыз кылуу.

❖ Жабырлануучу менен кылмышкердин катышуусунда жүргүзүлгөн ар кандай документтик иш-аракеттерге тыюу салынат.

❖ Окуя болгон жерде болгон бардык жабырлануучуларды аныктоо үчүн абалды жана жайды визуалдык түрдө кароону жүргүзүү.

❖ Катышуучулардын биринчи жардамга муктаж экендигине баа берүү жана кырдаалга жараша биринчи жардам көрсөтүү жана/же зарыл болгон учурда тез арада медициналык жардам көрсөтүү.

❖ Зарыл болгон учурда жабыркаган адамды медициналык мекемеге алып барыңыз.

❖ Зомбулук көрсөткөн адамды аныктоодо агрессор милициядан жашынуу максатында үйдөн чыгып кеткен болсо, ал жашына турган жана аны табууга боло турган жерлерди аныктаңыз.

❖ Кылмыш жасоо үчүн курал же башка каражаттар жана инструменттер колдонулган-колдонулбаганын аныктоо, эгерде бар болсо, кылмышкердин ок атуучу куралга жетүүсүн чектөө.

❖ Курч же учтуу нерселерге, катуу же денеге жаракат келтирүүчү башка буюмдарга жеткиликтүүлүктү чектөө.

❖ Тобокелге баа бериңиз жана үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккендеринин жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн коопсуздугун дароо камсыз кылуу үчүн зарыл чараларды көрүңүз.

❖ Далилдер жоголуп кетпеши, өзгөртүлбөй же булганып калбашы үчүн кылмыш болгон жерди коргоңуз.

❖ Кылмыш болгон жерден далилдерди чогултуу зарыл болгон учурда кошумча башка адистерди, соттук-медициналык эксперттердин келүүсүн талап кылуу.

❖ Жабыркаган адам кризиске кабылганда жана психологиялык кеңешке муктаж болгондо психологдун жардамына жана кеңешине кайрылыңыз. Психолог ишке киришүүнүн баштапкы этабында психологиялык кризисти жеңүү үчүн зарыл болгон психоэмоционалдык колдоо көрсөтөт.

3-КАДАМ. ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТАН ЖАБЫРКАГАН АДАМ ТҮЗДӨН-ТҮЗ ПРОКУРАТУРАГА ЖЕ ИИБге ЖАРДАМ СУРАП КАЙРЫЛГАН УЧУРДА ЖЕ АНЫ БАШКА МЕКЕМЕ/КЫЗМАТТАР ПРОКУРАТУРАГА ЖЕ ИИБге ЖӨНӨТКӨН КЕЗДЕ АРЫЗЫН КАТТОО

Кылмыш-жаза кодексинин тиешелүү беренелери боюнча кылмыш жасалгандыгы тууралуу маалымдалган ИИБ Кылмыш-процессуалдык кодекстин нормаларына ылайык иш алып барат.

Кылмыш жасалгандыгы же ага даярдангандыгы жөнүндө ИИБге төмөнкүдөй жол-жоболор менен билдирилиши мүмкүн: арыз, багынып берүү, кылмышка негиздүү шектенүү боюнча ички иштер бөлүмү же прокурор тарабынан аныкталышы.

Кылмыштын бети дароо ачылган учурда ички иштер органынын кызматкери ачылган жагдайларды көрсөткөн жана кылмышты каттаган акт түзүүгө милдеттүү.

Эгерде кылмыштын бети ачылса же жасалган кылмышка карата негиздүү шектенүүлөр болсо, милиция кызматкери протокол түзөт, анда ал алынган маалыматтарды жазат жана Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинде белгиленген тартипте тергөөгө чейинки текшерүүнү баштоо жана кылмыш ишин козгоо жөнүндө чечим кабыл алуу үчүн токтоосуз чараларды көрөт. Жабырлануучу жеке кайрылган учурда ага арызды

кабыл алган адамдын аты-жөнүн жана анын катталган убактысын көрсөтүү менен бул факты жөнүндө дароо маалымкат берүү зарыл.

Зордук-зомбулук болуп жаткан мамиледе чогуу жашоо жабырлануучунун кабылдоосун жана жүрүм-турумун өзгөртөт. Жабыркаган ар бир адам кризистик кырдаалда өзүн башкача алып жүрөт жана полиция кызматкерлери менен болгон мамилеге ар кандай реакция кылат. Кээ бир жапа чеккендер зордук-зомбулукка жооп бербей, "зордук-зомбулукту норма катары" кабылдашса, башкалары ыйлап, титиреп, зомбулуктун алдын алууга аракет кылып жаткан бийликтин өкүлдөрүн "терс каармандар" катары көрүп, зомбулук көрсөткөндү активдүү түрдө коргошу мүмкүн.

Жогорудагыдай ар бир учурда жабырлануучу менен баарлашууда төмөнкүлөр керек:

❖ Өзүңүздү тааныштырыңыз жана прокурордун же ички иштер бөлүмүнүн тергөөчүсүнүн милдеттерин мүмкүн болушунча так түшүндүрүңүз, жабырлануучуну коргоонун жолдорун түшүндүрүңүз, ошондой эле кандай аракеттерди жасай турганыңызды айтыңыз.

❖ Андан кийин жабырлануучуларга прокурордун же тергөөчүнүн ыйгарым укуктары, ошондой эле кийинки процесстер жөнүндө суроолорду берүүгө мүмкүнчүлүк берүү керек.

❖ Жабыркаган адамдан адвокат аял, прокурор аял же милиция аял жардам берүүсү керекпи деп сураңыз.

❖ Жабыркаган адамдан медициналык жардамга муктажсызбы деп сураңыз, эгер “ооба” деп жооп берсе, ага керектүү жардамды көрсөтүңүз же тез жардам кызматын чакырыңыз.

❖ Жабыркаган адамдан психологдун жардамына муктажсызбы деп сураңыз, жардам керек болсо, психологдун жардамына кайрылыңыз.

❖ Жабыркаган адамга арыз берген учурдан тартып мамлекет кепилдеген юридикалык жардам көрсөтүүчү адвокаттын жардамын алууга укуктуу экендигин түшүндүрүп, адвокаттын өз убагында катышуусун камсыз кылуу зарыл.

❖ Көптөгөн аялуу жактары бар жабыр тарткан адамдын (физикалык жана психикалык жактан майыптыгы бар адамдар, динге ишенгендер жана этникалык азчылыктын өкүлдөрү) муктаждыктарын эске алыңыз жана мындай адамдарга ылайыктуу шарттарды түзүүгө аракет кылыңыз.

❖ Жабырлануучу менен маектешүү обочолонгон жана купуя жерде өтө зарыл болгон кызматкерлерди гана тартуу менен өтүшүн камсыз кылыңыз.

❖ Жабырлануучуну жалгыз калтырбаңыз, өзгөчө ал өзүнө зыян келтириши мүмкүн деген шектенүү пайда болгондо же өзүнө зыян келтирүү коркунучу бар болгондо.

❖ Жабырлануучунун арызын Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестрине каттатып, каттоо номерин бериңиз.

❖ Үй-бүлөдөгү зомбулукту иликтөө/мониторинг жүргүзүү үчүн талап кылынган мыйзамдуу аракеттерди атап бериңиз.

❖ Жабыр тарткан адамга коомчулукта жеткиликтүү колдоо кызматтары жөнүндө маалымат бериңиз жана аларга бул кызматтарга, анын ичинде кризистик борборлорго жетүүгө жардам бериңиз.

4-КАДАМ. ЗОРДУК-ЗОМБУЛУКТАН ЖАПА ЧЕККЕН АДАМДЫН ЖАКТООЧУГА БОЛГОН УКУГУН КАМСЫЗДАП БЕРҮҮ

Алган психологиялык травманы эске алганда, жабырлануучу иш жүзүндө сотто өз укуктарын өз алдынча коргой албайт жана көпчүлүк учурларда адвокаттын кызматын төлөөгө каражаты болбойт.

Дал ушул себептерден улам мамлекет үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга арыз берген учурдан тартып кепилденген юридикалык жардамды көрсөтөт.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга юридикалык жардам АКЫСЫЗ (мамлекеттин эсебинен) көрсөтүлөт. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адам кирешесинин деңгээлине карабастан процесстин каалаган баскычында юридикалык жардам сурап кайрыла алат.

Жабырлануучунун жактоочуга болгон укугун арыз берүү стадиясынан тартып камсыз кылуу үчүн төмөнкүдөй аракеттер көрүлүүгө тийиш:

❖ Жабырлануучуга ал кандай укуктарды, анын ичинде мамлекет тарабынан кепилденген акысыз юридикалык жардам алуу укугун ишке ашыра аларын түшүндүрүңүз.

❖ Мындай кызматтарды көрсөтө ала турган жеткиликтүү кызматтар, адистештирилген органдар жана уюмдар (анын ичинде өкмөттүк эмес уюмдар) жөнүндө айтып берүү.

❖ Жабырлануучудан анын каалаган жактоочусу же бейөкмөт уюмдан (БӨУ) жардам бере турган адвокаты барбы, билиңиз.

❖ Квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү үчүн жабырлануучунун кызыкчылыгы үчүн Координатордун атына МКЮЖ жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамында белгиленген тартипте кайрылуу.

❖ Квалификациялуу юридикалык жардам алуу үчүн арызды толтурууга жана арыз берүүгө жабырлануучуга жардам берүү.

Акысыз юридикалык жардам көрсөтүү бөлүмдөрүнүн байланыш маалыматтары, даректери Юстиция министрлигинин расмий сайтында бул шилтеме аркылуу жайгаштырылган:

http://ukuk-jardam.gov.kg/ru/p/contacts/centers

5-КАДАМ. ТОБОКЕЛЧИЛИКТЕРДИ БААЛОО ЖАНА АЛАРДЫ БАШКАРУУ

Тобокелдиктерди баалоо үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгынан үй-бүлөлүк зомбулукту пайда кылган же жабырлануучуга карата зомбулуктун күчөшүнө өбөлгө түзгөн тобокелдик факторлору жөнүндө суроо аркылуу ишке ашырылат.

Тобокелдиктерди баалоо милиция кызматкерлери тарабынан жүргүзүлөт. Азырынча тобокелдикти баалоо боюнча өзүнчө нускама же практикалык колдонмо жок.

Тобокелдиктерди баалоо процессинде төмөнкүлөрдү аткаруу керек:

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгын коргоо боюнча сиздин максатыңызды жана ниетиңизди так түшүндүрүү.

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдын чечими же анын үй-бүлөлүк жашоосу тууралуу өз пикириңизди билдирбеңиз.

❖ Жабыр тарткан адамга анын иши жөнүндө маалыматты башка агенттиктерге/кызматтарга өткөрүп берүүнүн мүмкүн болуучу кесепеттери жөнүндө маалымат бериңиз.

❖ Жабырлануучу адамдан үй-бүлөлүк зомбулукту пайда кылган же ага карата ырайымсыз мамилени күчөтө турган тобокелдик факторлору жөнүндө сураңыз.

❖ Эгерде үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы зомбулукту четке какса же басаңдаса, үй-бүлө мүчөлөрүнөн, күбөлөрдөн, социалдык кызматкерден, үй-бүлөлүк дарыгерден, үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун иштерине мурда кийлигишкен милиция кызматкерлеринен, жактоочулардан, соттолгонго чейинки прокурорлордон, пробация кызматкерлеринен, камкорчулуктан ж.б. коркунуч факторлору жөнүндө маалымат чогултуу;

❖ Жабырлануучуларга фактыларды актоодон же моралдаштыруудан алыс болуңуз.

❖ Жабырлануучуга берилүүчү суроолордун (анкетанын) максатын, тактап айтканда, алар биринчи кезекте аны жана жабырлануучунун жана анын балдарынын коопсуздугун коргоого багытталгандыгын, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулук актылардын коркунучун аныктоо үчүн баалоо жүргүзүлүп жаткандыгын түшүндүрүңүз.

❖ Зарыл болгон учурда жабырлануучулардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн зарыл чараларды көрүү: токтоосуз түрдө убактылуу коргоо ордерин алуу, ошону менен зомбулуктун курмандыгынын жана үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүнүн үйүндө жана сыртында анын коопсуздугун камсыз кылуу.

❖ Зарыл болгон учурда жабырлануучуга андан жардам алуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө маалымдоого жана анын макулдугу менен өзүн да, анын үй-бүлөсүндөгү башка жабырлануучуларды да адистештирилген кризистик борборлорго жайгаштырууга көмөктөшүү.

❖ Жазык сот өндүрүшүндө жабырлануучулар кылмыш ишин козгоо стадиясынан тартып «Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык мамлекеттик коргоодон пайдалана алышат.

❖ Жабырлануучуга маалымат берүү жана коргоо чараларын алууга жардам көрсөтүү.

❖ Милиция кызматкерлери тарабынан аткарылышы керек болгон аракеттер жөнүндө жабырлануучуга билдирүүнү улантыңыз.

6-КАДАМ. МАМЛЕКЕТТИК КОРГОО ЧАРАЛАРЫН БЕРҮҮГӨ АРЫЗ

Кылмыш процесси үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучусуна карата бир эле максатты - коргоону көздөйт.

Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 2021-жылы киргизилген өзгөртүүлөрдүн 9-бөлүмү жазык процессинин катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылууну карайт. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 2021-жылдагы өзгөртүүлөр жана толуктоолордо киргизилген 75, 76, 77-беренелерине ылайык, жазык процессинин катышуучулары (шектүү, айыпкер, жабырлануучу, күбө, эксперт, адис жана жазык процессине катышуучу башка адамдар) катары ошондой эле алардын жакын туугандары, жубайы (күйөөсү) корголууга укуктуу. Демек, жазык сот өндүрүшүнө катышуучу адам, ошондой эле анын үй-бүлө мүчөлөрү, жакын туугандары жана достору алардын коопсуздугун камсыз кылууга укуктуу.

Кыргыз Республикасынын "Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын коргоо жөнүндө" 6-беренесинин 1-бөлүгүнүн 4-7-пункттарында каралган коопсуздук чаралары оор жана өзгөчө оор кылмыштар жөнүндө жазык иштери боюнча гана жүзөгө ашырылат, аларга ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулук, сексуалдык зомбулук менен байланышкан кылмыштар кирет.

Укук коргоо органдарынын кызматкерлери жабырлануучуларды жана күбөлөрдү коргоо үчүн мындай чараларды өз демилгеси боюнча, ошондой эле тиешелүү адамдардын арызы боюнча колдонууга милдеттүү, алар үчүн коопсуздук чараларын көрүү жөнүндө чечим чыгарышат. Эгерде жазык сот өндүрүшүнө катышкан адамдарга же алардын жакын туугандарына сот процессине катышуусуна байланыштуу денесине залал келтирем деп коркутса, баш коргоо чарасы милдеттүү болуп саналат (2021-жылдагы редакциясына ылайык, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 76-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрү).

Жазык сот өндүрүшүнө катышуучу адамдардын, алардын жакын туугандарынын, жубайынын (аялынын) алардын коопсуздугун камсыз кылуу чараларын көрүү жөнүндө арыздары алар келип түшкөн учурдан тартып 24 сааттан кечиктирбестен иш алып баруучу орган тарабынан каралууга тийиш. Кабыл алынган чечим жөнүндө арыз ээсине тез арада кабарланып, ага тиешелүү чечимдин көчүрмөсү жөнөтүлөт (2021-ж. редакциясына ылайык Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 76-беренесинин 3-бөлүгү).

Мамлекеттик коргоону жүзөгө ашыруу жөнүндө чечим өндүрүшүндө кылмыш же жазык иши жөнүндө арыз (билдирүү) берилген сот, прокурор, тергөө органынын жетекчиси же тергөөчү тарабынан кабыл алынат (КРнын 3-статьясы). «Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы).

Жогорудагы Мыйзамдын 6-беренесинин (1-бөлүгүнө) ылайык корголуучу адамга бир эле учурда бир нече же төмөнкүдөй коопсуздук чараларынын бири колдонулушу мүмкүн:

1) жеке коргоо, үйдү жана мүлктү коргоо;

2) атайын жеке коргонуу каражаттарын, байланыш жана коркунуч жөнүндө билдирүүлөрдү берүү;

3) корголуучу адам жөнүндө маалыматтардын купуялуулугун камсыз кылуу;

4) башка жерге жашоо үчүн көчүү;

5) документтерди, жеке маалыматтарды өзгөртүү менен алмаштыруу зарыл болгон учурда корголуучу адамдын үй-бүлө мүчөлөрүнө да колдонулат;

6) сырткы келбетти өзгөртүү;

7) соттук териштирүү учурунда алардын сырткы көрүнүшүн жаап-жашыруу же кошумча визуалдык изоляция, ошондой эле жеке маалыматтарды жана башка маалыматтарды ачыкка чыгарбоо;

8) иштеген (кызмат) же окуган жерин өзгөртүү;

9) коопсуз жерге убактылуу жайгаштыруу;

10) камакта жаткан же жаза өтөп жаткан жердеги корголуучу адамга карата кошумча коопсуздук чараларын колдонуу, анын ичинде камакта жаткан же жазаны өтөп жаткан бир жерден экинчисине которуу.

Мындан тышкары жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын коопсуздук чараларын кошумча камсыз кылуу максатында ишти тескеген орган төмөнкүлөргө укуктуу:

1) зомбулук же кылмыш-жаза мыйзамында тыюу салынган башка аракеттерди жасоо коркунучун туудурган адамга анын мүмкүн болуучу жазык жоопкерчилиги жөнүндө расмий эскертүү берүү ("Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын коргоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-1-беренеси);

2) корголуучу адамга жакындоого тыюу салуу түрүндөгү жазык сот өндүрүшүн камсыз кылуу чарасын колдонууга («Жазык процессинин катышуучуларынын укуктарын коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-2-беренеси).

Жогорудагы Мыйзамдын 17-беренесине ылайык, коргоо чараларын колдонуу үчүн корголуучу адамды өлтүрүү, ага карата зомбулук көрсөтүү, ошондой эле кылмыш-жаза процессине катышууга байланыштуу анын мүлкүн жок кылуу же зыянга учуратуу мамлекеттик коргоону жүзөгө ашыруу жөнүндө чечим кабыл алган орган тарабынан белгиленет.

Коопсуздук чаралары корголуучу адамдын жазуу жүзүндөгү арызынын негизинде же анын жазуу жүзүндөгү макулдугу боюнча, ал эми жашы жете электерге карата - ата-энесинин же аларды алмаштырган адамдар, ошондой эле үй-бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча бөлүмдөрдүн ыйгарым укуктуу өкүлдөрү (ата-энелери же аларды алмаштырган адамдар жок болгон учурда) же алардын макулдугу менен жазуу жүзүндөгү арызынын негизинде колдонулат.

Ошондой эле, “Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын коргоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 16-беренесине ылайык, корголуучу адам өлгөн (каза болгон) же анын денесине залал келтирилген же башка зыян келтирилген учурда ден соолугуна, майыптыкка алып келген же алып келбеген, анын жазык процессине катышуусуна байланыштуу каза болгондун (каза болгон) үй-бүлө мүчөлөрүнүн жана анын багуусунда болгон адамдарга мамлекеттик коргоону жүзөгө ашыруу жөнүндө чечим кабыл алган органдын чечими боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтү (азыр Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети) аныктаган өлчөмдө мамлекеттик бюджеттин каражаттарынын эсебинен бир жолку жөлөк пул төлөнөт , ал эми пенсия же ай сайын берилүүчү социалдык жөлөк пул багуучусунан ажыраган учурда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте дайындалат. Корголуучу адамга анын жазык сот өндүрүшүнө катышуусуна байланыштуу мүлктүк зыян келтирилген учурда анын ордун толтуруу ошондой эле мамлекеттик бюджеттин жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган башка финансылык булактардын эсебинен корголуучу адамга мүлктүк зыян келтирүүгө күнөөлүү адамдан бул каражаттарды Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте кийин өндүрүп алуу шарты менен төлөнөт.

7-КАДАМ. ДАЛИЛДЕРДИ ЧОГУЛТУУ

Үй-бүлөлүк зомбулук кылмыштары боюнча кылмыш ишин козгоо процесси өз убагында козголуп, бардык тергөө жана далилдөө талаптары менен профессионалдуу түрдө жүргүзүлүшү керек, мында шектүүнү аныктоо жана кармоо үчүн бардык колдо болгон каражаттар сарпталуусу зарыл. Гендердик негизде үй-бүлөлүк зомбулук кылмыштарынын көбү жабырлануучу жалгыз күбө болгон үй шартында жасалат. Качан гана карама-каршы далилдер бар болсо, үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучунун ишенимдүүлүгү, адатта, маанилүү болуп саналат. Мына ошондуктан жабырлануучуну сураштыруу ийгиликтүү тергөө үчүн зарыл болгон сексуалдык же үй-бүлөлүк зомбулукту иликтөөнүн маанилүү элементтеринин бири болуп саналат. Жабырлануучунун коопсуздугун биринчи орунга коюу менен бирге, прокурорлор жана укук коргоо органдарынын кызматкерлери да өз күч-аракетин шектүүнү айыптоо жана зомбулук көрсөткөн адамды жоопкерчиликке тартуу үчүн зарыл болгон далилдерди чогултууга көңүлүн бурушу керек.

Үй-бүлөлүк зомбулук аракеттерин иликтөө процессинде кылмыш ишин териштирүү органы өзүнүн далилин жабырлануучунун көрсөтмөлөрүнүн негизинде гана кура албайт. Үй-бүлөлүк зомбулук учурларына кийлигишүү эффективдүү болушу үчүн үй-бүлөлүк зомбулуктун ар бир актысы жана зомбулуктун тарыхынын ар бир элементи жөнүндө бардык маалыматты талдоо зарыл.

Ошон үчүн, мамилеси бар учурдагы зомбулукка мүнөздүү татаал маселелерди түшүнүү маанилүү, анын ичинде: (1) кылмышкердин ниети, (2) жабырлануучу үчүн зомбулук актысынын мааниси, (3) зомбулуктун жабырлануучуга тийгизген таасири (4) зомбулук актысы болгон контекст.

Башка тиешелүү факторлор окуянын чоо-жайын жана каралып жаткан акт канчалык зордук-зомбулук, мажбурлоо же коркутуу менен коштолгондугун камтыйт. Бул маалымат зордук-зомбулук аракеттери бир эле эпизодду билдирбестигин, алар циклдүү экенин, үй-бүлөлүк зомбулук менен байланышкан кылмыштардын чөйрөсүнө туура келерин жана зордукчунун күнөөсүн далилдөө үчүн колдонулушу керек. Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын иликтөө процессинде кылмышты куугунтуктоо органы төмөнкү суроолорго жооп издеши керек:

❖ КАНДАЙ окуя болду (бул кылмышпы же кылмыш эмеспи, Кылмыш-жаза кодексинин кайсы беренесине кирет)?

❖ Оку кайсы жерде болду?

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук КАНТИП же кандай жол менен жасалган?

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук актысы качан болду (күндүз, түндө, күн-айы)?

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук актысы кандай буюмдар, инструменттер же материалдар менен жасалды?

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук актысы эмне үчүн болду (өч алуу, кызганыч, жек көрүү), анын максаты кандай?

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук актысын КИМ калды?

❖ Жабырлануучулар кимдер жана күбөлөр барбы?

Натыйжалуу иликтөө жүргүзүү үчүн төмөнкү процедураларды аткарыңыз:

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучусун маалыматтын/далилдердин купуялуулугуна ишендириңиз.

❖ Жабырлануучунун билдирүүлөрү тооктосуз, кесипкөй жана кылдат мамиледе кабыл алынышына ынануу менен ага карата ар кандай сын айтуудан алыс болуңуз.

❖ Жабырлануучуну угууда бериле турган суроолорду кылдаттык менен даярдаңыз, бул анын зомбулукка кабылган тажрыйбасы бир гана жолу угулушун камсыз менен таасирин азайтып анын кайра жабырлануусуна жол бербейт.

❖ Жабырлануучу жан дүйнө тынчтыгына ээ боло ала тургандай, кылмыштуу аракеттен жана анын кесепеттеринен келип чыккан психологиялык начарлоону жеңе ала тургандай шарттарды түзүп бериңиз.

❖ Жабырлануучуну окуянын жагдайын өзү каалагандай эркин түрдө айтууга үндөп ага суроо берүүдөн мурда майда-чүйдөсүнө чейин маанилүү болгон нерселердин бардыгы жөнүндө айтууга мүмкүндүк бериңиз.

❖ Жабырлануучунун сөздөрүнө, анын ичинде вербалдык эмес байланыш аркылуу кызыгуу көрсөтүңүз. Мисалы, аны тиктеп тургандай таасир калтырбастан, аны менен көз караш байланышын сактаңыз. Ошондой эле сиз аны тиктеп тургандай же ага ишенбөөчүлүк, жаман мамиле кылгандай кабыл албоосу үчүн баарлашуу учурунда бир канча убакыттан соң башка жакты карап, көз карашты алмаштырып турсаңыз болот. Жабырлануучунун сөздөрүнө болгон кызыгууну оозеки түрдө, аны окуяны улантууга үндөгөн сөздөр аркылуу да билдирсе болот.

❖ Ашыкча эмоционалдык чыңалуунун белгилерине (баяндамадагы негизсиз тыныгуулар, чегинүүлөр, сөз айкаштарын кайталоо ж.б.) көңүл буруп туруңуз жана жабырлануучунун тынчтыгын калыбына келтирүү үчүн өз убагында кийлигишип, фактыларды ал кабыл алгандай кылып көрсөтүүдө керек болгон жардамды көрсөтүңүз. Зарыл учурда адистештирилген психологиялык колдоо кызматына кайрылыңыз же жабырлануучуну ага ушундай кызматтарды көрсөтө ала турган бейөкмөт уюмдардын бирине жөнөтүңүз.

❖ Зарыл болсо, жабырлануучуга түшүндүрүүчү же ачыктоочу суроолорду бериңиз. Адегенде жабырлануучунун кылмыш болгонго чейинки кырдаалдагы жүрүм-турумуна байланыштуу суроолорду, андан кийин кылмыш жосунун жасоо процессине байланыштуу суроолорду бериңиз, акырында ага андан кийин болгон окуялар жөнүндө суроолорду бериңиз.

❖ Интеллектуалдык же психосоциалдык майыптыгы бар жабырлануучу менен сурамжылоо жүргүзүүдө балдарга милицияда же сотто көрсөтмө берүү мүмкүнчүлүгүн берүү үчүн адатта колдонулган ыкмаларды колдонуңуз. Психиатриялык бузулуулардан жабыркаган жабырлануучулар, өзгөчө коммуникациянын бузулушу менен байланышкан, жазуу, сүрөт тартуу, жаңсоо, манжа менен ишарат кылуу, муляждарды жана башка предметтерди колдонуу же бул ыкмалардын айкалышы сыяктуу альтернативдик байланыш ыкмаларын колдонуу менен көрсөтмө бере алат.

❖ Жабырлануучуну кошумча угуудан алыс болуңуз, анткени бул төмөндөгү терс жагдайларга алып келет: жабырлануучу травматикалык окуяны кайра башынан өткөрүү кырдаалына коюлуп, ал дуушар болгон зордук-зомбулук актыларын оозеки түрдө кайталоодо кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн. Мында анын көрсөтмөсүн өзгөртүү коркунучу бар же арыздын мазмуну бурмаланып калат. Бул жагдайлар жабырлануучунун коркуу сезиминен келип чыгышы мүмкүн, ал кылмышкер менен бетме-бет келгенде күчөйт. Айрыкча травмалык окуя менен полицияга арыз жазуунун ортосунда көп убакыт өткөндө, көрсөтмөлөрдүн ишенимдүүлүгү бузулушу мүмкүн.

❖ Жабырлануучунун арызын кылдаттык менен жазыңыз, андан кийин аны жабырлануучунун катышуусунда үн чыгарып окуңуз жана арыздын бүт мазмуну ал тарабынан ырасталганына ынаныңыз.

❖ Сабырдуу болуу маанилүү: жабырлануучу толук жооп бербеген суроолорду же ага түшүнүксүз болгон суроолорду кайталаңыз.

❖ Жабырлануучунун түшүнүү деңгээлине ылайыкталган жөнөкөй тилди колдонуңуз, токтоо болуңуз (жабырлануучуга ишенбөөчүлүктү чагылдырган сын пикирлерден же билдирүүлөрдөн алыс болуңуз ж.б.)

❖ Жабырлануучуга анын жана анын балдарынын коопсуздугун жакшыртуу үчүн коргоо планын иштеп чыгууга жардам бериңиз.

❖ Жабырлануучунун коопсуздугун камсыздоо процессинде убактылуу коргоо ордерин берүү/талап кылуу, зарыл болгон учурда коомдук коргоо чараларын көрүү.

❖ Жазык куугунтуктоо органдарынын иш-аракеттерин экинчи даражадагы виктимизациядан же кылмышкер менен кайрадан жолугушпай тургандай кылып пландаштырыңыз.

❖ Зордук көрсөткөн адамды Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинде белгиленген тартипте кармоо/камакка алууну уюштуруңуз.

❖ Зордуктаган адам камалганын текшериңиз.

❖ Жабырлануучу кылмышкердин камактан бошотулгандыгы тууралуу кабардар болушу керек.

8-КАДАМ. ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТУ ДОКУМЕНТТЕШТИРҮҮ

Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларын документтештирүү кызмат көрсөтүү процесси Ички иштер башкармалыгы тарабынан ишке ашырылат жана бир нече этапта жүрөт:

❖ жабырлануучунун жазык-укуктук сот системасы менен биринчи өз ара аракеттенүүсүндө (шашылыш чакыруу системасы/шашылыш диспетчердик кызмат, ички иштер бөлүмүнүн нөөмөт бөлүмү);

❖ тергөө учурунда жабырлануучуну жана зомбулук көрсөтүүчүнү суракка алуу учурунда;

❖ иш боюнча ИИБнин иши аяктагандан кийин.

Үй-бүлөдөгү зомбулуктун ар кандай актысы инцидентти документтештирүү үчүн түзүлгөн атайын форманы колдонуу менен документтештирилиши керек. Стандартташтырылган форманы колдонуу чогултулган маалыматтардын сапатын максималдуу түрдө жогорулатат, жазууларды жана зомбулук актыларын көзөмөлдөөнү жеңилдетет жана кийлигишүүнү, саясатты иштеп чыгууну жакшыртуу үчүн пайдалуу маалымат менен камсыздай алат. Стандартташтырылган форма жок болгон учурда колдонуудагы формаларга үй-бүлөлүк зомбулук актыларына тиешелүү бир катар көрсөткүчтөрдү кошууга болот.

Зордук-зомбулук актыларын документтештирүү төмөнкү маалыматтарды камтышы мүмкүн:

❖ болжолдонгон зордук-зомбулук актынын толук маалыматтарын, анын ичинде болжолдонгон укук бузууларды тастыктаган далилдер;

❖ зомбулуктун формасы тууралуу маалыматтарды;

❖ ок атуучу куралды же башка курч, туюк, катуу нерселерди колдонуу жөнүндө маалыматтар (алар кандайча колдонулган, так кандай түрү);

❖ зордукчунун ниети жана зомбулук актысын пландаштыруу жөнүндө маалымат;

❖ жабырлануучунун жаракаттарынын мүнөзү жана оордугу жөнүндө маалыматтар (физикалык жана эмоционалдык);

❖ мурунку актыларга, анын ичинде мурунку өнөктөштөр менен болгон мамилелерге шилтемелер;

❖ зордук-зомбулукка чейин/кийин коркутуулардын жана/же куугунтуктоонун ар кандай түрүнүн чоо-жайы;

❖ коргоо ордерлеринин бар экендиги, анын ичинде алар кылмыш жасаган адам тарабынан бузулган-бузулбагандыгы жөнүндө маалыматтар;

❖ жабырлануучу менен кылмышкердин ортосундагы мамиле жөнүндө маалымат;

❖ зомбулук актысы учурунда күбөлөрдүн катышуусу, өзгөчө балдардын катышуусу жөнүндө маалымат;

❖ үй-бүлө мүчөлөрү, өзгөчө багуусунда болгондор жөнүндө маалымат;

❖ коопсуздукту пландаштыруу чаралары;

❖ келечектеги пландар жана көрүлгөн чаралар/иш-аракеттер.

9-КАДАМ. СОТТУК ЭКСПЕРТИЗА ЖҮРГҮЗҮҮ, БАШКА АДИСТЕРДИ ТАРТУУ

Жазык иши үчүн далилдөөчү мааниге ээ болгон жагдайларды белгилөө, тактоо же баалоо үчүн илим, техника, искусство, кол өнөрчүлүк же башка тармактарда атайын билимдер талап кылынган учурларда, тараптардын өтүнүчү боюнча жазык куугунтуктоо органы же сот, ошондой эле жазык куугунтуктоочу орган тарабынан тиешелүү жагдайларды тактоо үчүн экспертиза дайындалат.

Экспертиза милдеттүү болгон учурлар Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 178-беренесинин 2-бөлүгүндө көрсөтүлгөн. Соттук-медициналык экспертиза адамдын өмүрүнө, ден соолугуна жана кадыр-баркына каршы кылмыштарды тергөөдө далилдөөчү каражат катары таанылат. Соттук-медициналык экспертизанын максаты зордук-зомбулук аракеттеринин кесепеттерин документтештирүү жана адамдардын жана/же айыпталган адамдардын жана жерлердин же объекттердин ортосундагы байланышты далилдөө же жокко чыгаруу үчүн далил катары колдонула турган биологиялык далилдерди чогултуу болуп саналат. Соттук-медициналык изилдөөнүн компетенттүүлүгү соттук максаттар үчүн биомедициналык кубулуштарды түшүндүрүү менен гана чектелет. Соттук-медициналык экспертизанын корутундулары жабырлануучуга келтирилген дене жаракатынын бар экендигин ырастайт, денесине келтирилген жаракаттын оордугун аныктайт жана катаал мамиле жасоонун жагдайларын аныктоого көмөк көрсөтөт. Соттук-медициналык экспертизанын жыйынтыгы үй-бүлөлүк зомбулук актысы боюнча тергөөнүн жүрүшүн – акыркысы кылмыш ишинде же укук бузуулар боюнча өндүрүштө тергелээрин аныктайт. Соттук-медициналык экспертиза, эреже катары, соттук-медициналык экспертизанын аймактык бөлүмдөрүнүн имараттарында алардын иш графигинин чегинде жүргүзүлөт жана материалдык далилдерди жоготпоо үчүн травматизация фактысы аныкталгандан кийин мүмкүн болушунча тез арада жүргүзүлүүгө тийиш.

Соттук-медициналык экспертизаны уюштурууга жана өткөрүүгө карата жалпы талаптар:

❖ Соттук-медициналык экспертиза гендердик өзгөчөлүк менен, ошондой эле жабырлануучунун муктаждыктарын жана ой-пикирин эске алуу менен, анын кадыр-баркын жана абийирдүүлүгүн урматтоо менен, минималдуу кийлигишүү менен, мүмкүн болушунча тезирээк уюштурулгандыгын, соттук далилдерди чогултуу үчүн стандарттардын жүргүзүлүшүн жана документтештирилгендигин текшериңиз.

❖ Жабырлануучуну соттук-медициналык экспертизадан өткөрүү үчүн медициналык мекемеге узатып барыңыз.

❖ Экинчи же кошумча экспертизаны дайындоодон качуу үчүн соттук экспертке суроолорду толук жана туура түзгөнүңүздү текшериңиз.

Үй-бүлөдө психологиялык зомбулук болгон учурларда (кээде жабырлануучуну коркутуп-үркүтүү фактысын аныктоо үчүн) зордукчу тарабынан жасалган жоруктун натыйжалары боюнча, ошондой эле жабырлануучунун психоэмоционалдык абалына тийгизген таасири боюнча жабырлануучуга жеке эркин таңуулоо жана контролдоо максатында зомбулукка кабылган адамга мүнөздүү травмадан кийинки симптомдордун, психологиялык травмалардын башка белгилеринин, адамдын психологиялык жүрүм-турум профилин иштеп чыгуу үчүн эксперттин корутундусу зарыл.

Жабыркаган адамга таасир көрсөтүү (коркутуу) ыкмасы адамдын кабыл алуу абалына, анын болгон окуяга болгон реакциясына жараша болот, ал жабырлануучунун психологиялык бүтүндүгүн бузуунун оордук даражасын аныктайт. Мунун негизинде, кээ бир учурларда, жабырлануучунун психо-жүрүш портретин түзө турган эксперт-психологдун корутундусу зарыл. Мындай учурларда чындыкты аныктоо үчүн маанилүү болгон ар кандай фактыларды же жагдайларды табуу, тактоо же баа берүү максатында

жазык куугунтуктоо органы, прокурор же сот экспертиза (психологилык экспертиз) дайындай алат (милдеттүү эмес).

Жабырлануучуга психологиялык баа берүүнү уюштурууга жана өткөрүүгө жалпы талаптар. Психолог психологиялык баалоонун жүрүшүндө адамдын травматикалык окуяларды (кайсы окуяларды) башынан өткөргөнүн жана алардын конкреттүү контекстинде (качан, ким тарабынан жана кантип) болгондугун көрсөткөн өзгөчө белгилердин/симптомдордун бар экендигин аныктай алат. Ошондой эле, психолог бир катар суроолорго жооп бере алат, мисалы:

❖ Зордук-зомбулуктун кесепети адамдын психикалык абалына канчалык деңгээлде таасир этти?

❖ Адам болуп өткөн окуялардан канчалык деңгээлде таасир алган?

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктун бардык учурларында тиешелүү адистердин кийлигишүүсү менен кылмышкерди обочолонтуу жана үйүнөн чыгаруу боюнча аракеттерге артыкчылык берилет, бул жабырлануучунун өзүнүн үйүндөгү коопсуздугун камсыз кылат. (анын күнүмдүк иш-аракеттерди – жумуш, өзүн-өзү тейлөө, башкалар менен мамилеси жөндөмдүүлүгү канчалык начарлаганын)?

❖ Кылмышкердин жанында жүрүүсү зордук-зомбулуктан жабырлануучунун жүрүм-турумуна жана психологиялык абалына (коопсуздук жана корголгондук) ж.б. кандай таасир этиши мүмкүн?

10-КАДАМ. ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТАН ЖАПА ЧЕККЕНДЕРДИ АДИСТЕШТИРИЛГЕН КЫЗМАТТАРГА ЖӨНӨТҮҮ

Адистештирилген психологиялык, юридикалык жана социалдык жардам көрсөтүү үчүн үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү жаатындагы көндүмдөрү бар башка уюмдардын адистерине кайрылуу өтө маанилүү.

Эгерде үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы кризистик кырдаалда болсо, анын ичинде анын балдары, алар жашаган жеринин аймагындагы үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучуларына жардам көрсөтүүчү адистештирилген кызматтарга жөнөтүлүшү мүмкүн. Бардык учурларда мындай кызматтарга жетүү тобокелдик даражасына карабастан үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун макулдугу менен жүзөгө ашырылат.

Натыйжалуу жолдомо алуу үчүн «Тилектештик автобусунун» адистери төмөнкүлөрдү аткаруусу зарыл:

❖ Үй-бүлөлүк зомбулук фактысын таанып, аны ачыкка чыгарууга салым кошо билүү

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгынын абалын жана анын жеке муктаждыктарын баалай алат

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучуга башка кызматтарга кайрылуу мүмкүнчүлүгүн айтып, анын макулдугун алат.

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктун жабырлануучуларына жардам көрсөткөн уюмдар жөнүндө билүү жана маалымат берүү (мекеменин аталышы, дареги, байланыш телефону, байланыш адамы; конкреттүү кызмат көрсөтүүчү, көрсөтө ала турган жардамдын түрү, бул кызматтардын чыгымдары жөнүндө маалымат ж.б.) .

❖ Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарды көрсөтүлгөн кызматтарга баруусуна көмөктөшөт.

6-ТИРКЕМЕ. Үй-бүлөлүк зомбулук учурунда кайрыла ала турган байланыштардын тизмеси

Ички иштер органдарынын бөлүмдөрүнүн телефондору:

Бишкек шаардык ИИБ	(0312) 43-71-75;
Чүй облусунун ИИБ	(0312) 43-88-85;

Ош облусунун ИИБ	(03222) 5-59-10;
Талас облусунун ИИБ	(03422) 5-29-98;
Ысык-Көл облусунун ИИБ	(03922) 5-24-14;
Жалал-абад облусунун ИИБ	(03722) 5-66-66;
Нарын облусунун ИИБ	(03522) 5-09-21;
Баткен облусунун ИИБ	(03622) 5-0015;
КР ИИМ Нөөмөт бөлүмү	(0312) 66-23-31;
КР ИИМ Коомдук коопсуздук башкы башкармалыгы	(0312) 26-62-97;
КР ИИМ Ишеним телефону	(0312) 26-64-18.

Күнү-түнү иштөөчү акысыз телефондор:

КР ИИМ Коомдук тартипти коргоо кызматы	-	102
Балдар үчүн ишеним телефону	-	111
ӨКМ ишеним телефону «Система-112»	-	112
Социалдык коргоонун ишеним телефону	-	117
КР Акыйкатчысынын ишеним телефону (жумуш сааты учурунда)	-	115

Ырайымсыз мамиленин жана зордук-зомбулуктун курмандыгы болгон балдарга жардам берүү борбору, Бишкек ш. (0312) 442510, (0312) 542934

7-ТИРКЕМЕ. Кризистик борборлордун байланыш телефондору

Бишкек ш.					
№	**Аталышы**	**Жетекчиси**	**Тел. номери**	**Электрондук дареги**	**Кандай маалымат беришет**
1	«Аялзат» муниципалдык	Карабашева Феруза	(312) 65 37 38 0550882955	asteria07@rambler.ru	Убактылуу баш калкалоочу жай менен камсыз кылат
2	«Шанс» кризистик борбору	Ткачева Елена Александровна	(709) 710320 (312) 613227	chance-cc@mail.ru	"Аялзат" баш калкалоочу жайына аялдарды жөнөтөт.
3	«Сезим» коомдук бирикмеси, кризистик борбору	Рыскулова Бүбүсара Рахматовна	(312) 51 26 40 ишеним телефону 0312 316466 0551 316466 ПН.-ПТ. 9.00- 17.00 Ишеним телефону: 0312 512640 0501 512640 Күн сайын: 8.00-20.00 чейин	sezim2008@gmail.com	Юридикалык консультация, укуктук документтерди даярдоого көмөктөшүү, сотто адвокат тарабынан коргоо (жарандык жана кылмыш иштери боюнча), соттордо коомдук коргоо, психотерапевт жана психологдун консультациясы, балдар психологунун консультациясы, үй-бүлөлүк медиация.
4	Кыргызстандын кризистик борборлорунун ассоциациясы	Тюлекова Толкун	0(509)911 000	association.kg@gmail.com acc.kg@gmail.com	Бардык курактагы аялдарга, анын ичинде үй-бүлөлүк же сексуалдык зомбулукка кабылган кыздарга жардам.
Ош облусу					
5	«Аялзат» КБ ЦЖИнин алдында «Аруулан» кризистик борбору	Ештаева Наргиза Жолуевна	(3222) 5 56 08 (557) 77 74 05	ayalzat97@mail.ru	Психологиялык, юридикалык консультация
6	“Ак жүрөк” кризистик борбору	Асилбекова Дарийкан	(550) 23 13 29 (3222) 4 59 76 0779 231 329	kjurok01@gmail.com	Консультация, Психолог, юрист, социалдык колдоо, башпаанек кызматтары
7	«Энсан Диамонд» КБ	Капарова Джамиля Мурзаевна	+996 (3222) 22965 +996 (772) 328 960 0552131507	kaparovaj@gmail.com	Психологиялык, юридикалык консультация
8	“Эне назары” КБнин алдында «Акылкарачач» кризистик борбору	Абдылдаева Октомкан	(555) 28 14 23 (776) 28 14 23	ene-naz@mail.ru	- юристтин, психологдун акысыз консультациясы, - реабилитация

					- бекер баш калкалоочу жай (тамак-аш, жатакана) - аялдарга карата зомбулуктун алдын алуу (семинарлар, тренингдер, акциялар)
9	«Мээрбан» КБ кризистик борбору	Борпиева Гулипа	(773) 84 34 61	bga6661@mail.ru	
Ысык-Көл облусу					
10	"Аялзат - аялдардын демилгелерин өнүктүрүү" КБ	Асанбаева Дарика	0553835717 0554055980	ayalzatdarika@mail.ru	Психологиялык, юридикалык, консультациялар, социалдык колдоо, коррекциялоо программасын жүргүзүү
11	«Алтынай» кризистик борбору	Айнабекова Жыргал Муканбетовна	(706) 309886 (550) 103088	altynai1951@mail.ru	Психологиялык, юридикалык, консультациялар, социалдык колдоо, медициналык жардам
12	Улукман дарыгер КБ алдында «Химая» аялдарга жардам берүү жана реабилитациялык борбору	Личаню Мария Женишбековна, «Улукман Дарыгер» КБ Аткаруучу директору Турсунбаев Уланбек Сартбаевич	(3922)53417 (КБ кеңсеси) (555)204847 (551)733390	ulukmandaryger@gmail.com	убактылуу баш калкалоочу жай (14 күнгө чейин); - санитардык кызматтарды алуу мүмкүнчүлүгү; - социалдык-укуктук колдоо (зарыл учурда) - социалдык, укуктук жана медициналык маселелер боюнча консультация берүү; - сотко берүү алдында (зарыл болсо) юридикалык жардам (адвокат),
13	Караколдогу «Мээрман» кризистик борбору	Эмиль кызы Майрам	0706383637	shelterkk@gmail.com	Коопсуз үй, психологиялык юридикалык жардам, керектүү гигиеналык каражаттардын комплекси, ошондой эле кийим-кече, тамак-аш.
14	«Бактылуу эне» Кризистик борбору	Сыдыгалиева Чынара	0 702 748 928	Sydygalievacinara@gmail.com	1 айдан 6 айга чейин башпаанек берүү, Психологиялык, юридикалык, консультациялар, социалдык колдоо

Нарын облусу					
15	«Тендеш» кризистик борбору, БӨУ	Саякбаева Света	(708)74 72 74 (700) 25 78 90 (556) 21 85 84	ngo-tendesh@rambler.ru	Психологиялык, юридикалык, консультациялар, социалдык колдоо, коррекциялоо программасы
Жалал-абад облусу					
16	«Каниет» реабилитациялык борбору	Аттокурова Гульмайрам	(3722) 2 23 03; (774) 855 227; (550) 757 772	rckaniet@gmail.com	
Талас облусу					
17	«Аялзат» КФ алдында «Маана» кризистик борбору	Турукманова Зарина Анарбековна	0(707)484713 0(706)132313	ayalzat.maana@gmail.com	Психологиялык, юридикалык, консультациялар, социалдык колдоо, 10 күнгө чейин башпаанек, коррекциялык программа, үй-бүлөдөгү байланышты жакшыртуу программасы, арт-терапия
Баткен облусу					
18	«Өмүр Булагы» КФ алдында «Жаңыл Мырза» кризистик борбору	Мамбетова Токтокан Бекиевна	0(777)393077; 0(509)1112360 0(222)507464 0(778)090010	Kalybek2003@mail.ru	Психологиялык, юридикалык, консультациялар, социалдык колдоо
КРИЗИСТИК ЭМЕС БОРБОРЛОР					
19	Мээрим борбору	Роза Казиевна	0 312 64 48 71		Турмуштук оор кырдаалдагы балалуу аялдарды кабыл алуу
20	«Энсан-Диамонд» КБ	Авазкан Ормонова	0 772 32 89 60 0 3222 2 29 65	avazkanormonova@gmail.com	Билим берүү иштерин жүргүзүү